

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KOÇER/GÖÇEBE DUDERAN AŞİRETİNDEKİ KADININ TOPLUMSAL
KONUMU: SİİRT İLİ ÖRNEĞİ**

Hatice ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Olcay TİRE

TUNCELİ-2024

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KOÇER/GÖÇEBE DUDERAN AŞİRETİNDEKİ KADININ TOPLUMSAL
KONUMU: SİİRT İLİ ÖRNEĞİ**

Hatice ASLAN
(19001414)

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Olcay TİRE

TUNCELİ-2024

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KOÇER/GÖÇEBE DUDERAN AŞİRETİNDEKİ KADININ TOPLUMSAL
KONUMU: SİİRT İLİ ÖRNEĞİ**

Hatice ASLAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Bu tez 22/12/2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

İmza	İmza	İmza
Doç. Dr. Orhan	Dr. Öğr. Üyesi Olcay	Dr. Öğr. Üyesi Demet
BİNGÖL	TİRE	GÜLÇİÇEK
Sinop Üniversitesi	Munzur Üniversitesi	Munzur Üniversitesi
BAŞKAN	DANIŞMAN	ÜYE

Bu Tez, Enstitümüz Sosyoloji Anabilim Dalı'nda hazırlanmıştır.

Enstitü Müdürü
Doç.Dr. Murat KORUNUR

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı “Fikir ve Sanat Eserleri Kanun”ndaki hükümlere tabidir.

19.01.2024

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza
Hatice ASLAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Olcay TİRE

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimime başladığım günden itibaren çalışmalarım esnasında bilgi ve birikimiyle bana yol gösteren, her koşulda yanımda olup, yardımcı olan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Olcay TİRE'ye,

Eğitim hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen, attığım her adımda beni destekleyen, zor zamanlarımda sarıp sarmalayan canım aileme,

Umutsuz olduğum zamanlarda bana içimdeki ışığı gösterip, kendim olma gücünü veren arkadaşlarıma;

Tez çalışmamın veri toplama sürecinde değerli zamanlarını bana ayırıp çalışmaya katılmayı kabul eden zorluklar içerisinde dimdik duran, dirençli, güzel Koçer Kadınlar'ına,

Tez çalışmam boyunca yardımcı olan herkesin manevi değeri paha biçilemez. Dolayısıyla bu süreçte yanımda olup destekleri ile yoluma ve çalışmama anlam katan, tez bitirme sürecime benim kadar dâhil olup sabırlı olmama yardımcı olan tüm güzel insanlara sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamın kadının; özgür, mutlu ve güvenli yarınlara uzanmasına katkıda bulunmasını yürekten diliyorum.

**Hatice ASLAN
TUNCELİ-2024**

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	II
TEŞEKKÜR.....	III
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLolar LİSTESİ	V
KISALTMALAR.....	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi	3
1.1.1. Göçebe yaşam tarzı.....	3
1.1.1.1 Göçebelik/Koçerlik: bir yaşam kültürü	5
1.1.1.2. Göçebeliğin türleri.....	7
1.1.1.2.1. Göçebe çobanlık/tam göçebelik.....	8
1.1.1.2.2. Yarı göçebelik.....	8
1.1.1.2.3. Yaylacılık	8
1.1.1.2.4. Transhumas.....	8
1.1.2. Göçebelerde kışlak ve yaylaklar.....	11
1.1.2.1. Kışlaklarda göçebe yaşamı	11
1.1.2.2. Yaylaklarda göçebe yaşamı	13
1.1.3. Göçebelerde barınma.....	13
1.1.4. Göçebelerde hayvancılık	13
1.1.4.1. Hayvan bakımı.....	15
1.1.4.2. Yün ve deri üretimi.....	16
1.1.4.3. Süt ve süt ürünleri üretimi	17
1.1.5. Koçer/Göçebe Kürt topluluklarında toplumsal örgütlenme	18
1.1.5.1. Kürtlerde tarihsel dayanakve toplumsal örgütlenme	18
1.1.5.2. Toplumsal örgütlenme: aşiret sistemi ve alt birimleri	19
1.1.6. Toplumsal cinsiyet.....	21
1.1.7. Ataeril sistem ve kadının ikincil konumu.....	23
1.1.8. Göçebelik ve kadın emeği	28
2. ARAŞTIRMANIN MATERYALİ VE METODU.....	33
2.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	33
2.2. Araştırmanın Soruları	34
2.3. Araştırmanın Önemi	35
2.4. Araştırmanın Modeli	35
2.5. Araştırmanın Örnekleme	36
2.6. Veri Toplama Tekniğı	37
2.7. Verilerin Analizi	38
2.8. Araştırmanın Sınırlıkları.....	38
2.1. Araştırmanın Evrenine Ait Genel Bilgiler.....	39
2.9.1. Siirt İlinin tarihçesi	39
2.9.2. Koçer/Göçebe Duderan Aşireti	41
3. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	43
3.1.1. Sosyo-Demografik özellikler.....	43
3.1.1. Yaş.....	43
3.1.2. Eğitim	46

3.1.3. Doğum yeri	50
3.2. Koçer kadını ve ailedeki pozisyonu.....	50
3.2.1. Medeni durum	51
3.2.2. Çocuk sayısı.....	59
3.2.3. Miras hakkı	60
3.3. Evlilik Pratikleri ve Aile Kurma.....	64
3.3.1. Koçerlerde evlilik örüntüleri	64
3.3.1.1. Görücü usulü evlilik	64
3.3.1.2. Be(r)del.....	64
3.3.1.3. Severek evlenme.....	71
3.3.1.4. Akraba evliliği	64
3.3.1.4.1. Amcaoğlu/ancakızı evliliği.....	64
3.3.1.5. Kaderle imtihan: koçer erkeklerinde çok eşlilik.....	64
3.4. Koçer Kadını ve Annelik İlişkisi	81
3.5. Aşirette Kadının Toplumsal Konumu	85
3.5.1. Aile içi ilişkiler	86
3.5.1.1. Karar verme sürecinde koçer kadın	90
3.5.1.2. Cinsiyet içi hiyerarşi: kevani ve kaynana rolü.....	92
3.5.2. Koçer yaşamında kadın ve emeği.....	98
3.5.2.1. Cinsiyetçi işbölümü	98
3.5.2.2. Koçer kadının emeği.....	105
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	117
5. KAYNAKLAR.....	123
EK 1	

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Kadın yaş grubu.....	43
Tablo 3.2. Erkek yaş grubu	44
Tablo 3.3. Kadın evlilik durumu.....	52
Tablo 3.4. Erkek evlilik durumu	52
Tablo 3.5. Kadın çocuk sayısı.....	59
Tablo 3.6. Evlilik türlerine göre evlilik özelliklerinin analizi (erkek).....	65
Tablo 3.7. Evlilik türlerine göre evlilik özelliklerinin analizi (kadın).....	66
Tablo 3.8. Türkiye’de bölgelere göre akraba evliliği oranları	73
Tablo 3.9. Eş ile yakınlık derecesi	74

KISALTMALAR

Akt	: Aktaran
Bknz	: Bakınız
Çev	: Çeviren
DAKA	: Doğu Anadolu Kalkınma Merkezi
Vb	: Ve benzeri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TNSA	: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmalara
EFA	: Herkes İçin Eğitim
ED	: Editör
ÇVR	: Çeviri

ÖZET

Koçerler/göçebeler belirli mevsimlerde, belirli aralıklarla hayvanları ile beraber göçebe yaşam süren topluluklardır. Bu çalışma Koçer aşiret olan Duderan aşiretindeki Koçer kadının toplumsal konumunun ne olduğuna ilişkin çalışmayı göstermektedir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada fenomenoloji deseni kullanılarak aşiretin yaylada geçirdiği zaman diliminde toplam da 17 kadın ve 3 erkek katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda ataerkil sistemin hakîm olduğu topluluklardaki gibi Koçer kadınların da ataerkilliğin egemen olduğu aşiret sisteminde 'kız çocuğu' 'gelin' 'anne' 'kaynana' kimlikleri ile ön plana çıkmakta ve bu kimlikler ile statü elde ettikleri görülmüştür. Bu statüler kendilerinin ve toplumsal konumlarının ne olduğuna ilişkin bizlere kaynaklık etmektedir. Henüz çocuk yaşta gelin olma ve bununla beraber yaşadıkları gelinlik tecrübeleri Koçer kadınların yaşamlarında kırılma noktasını oluşturmaktadır. Yapılan araştırmada göçebe yaşamın ve ataerkilliğin Koçer kadınların toplumsal konumlarının inşasında belirleyici rol oynadığı sonucunu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, Aşiret, Koçer kadın, Göçebe yaşam, Ataerkil sistem, Kadının konumu.

ABSTRACT

Social Position Of Women In The Koçer/Nomad Duderan Tribe: The Case Of Siirt Province

Koçers/ nomads are communities that live a nomadic life with their animals in certain seasons and at certain intervals. This study shows what the social position of Koçer women in Duderan tribe, a Koçer tribe, is. In the study, in which qualitative research method was used, semi-structured interviews were conducted with 17 female and 3 male participants during the time the tribe spent on the plateau using the phenomenology design. As in communities where the patriarchal system is dominant, Koçer women come to the forefront with the identities of 'daughter', 'bride', 'mother', 'mother-in-law' in the tribal system dominated by patriarchy and gain status with these identities. These statuses are a source of information about themselves and their social position. Being a child bride and the accompanying experiences of being a bride constitute a breaking point in the lives of Koçer women. The study concludes that patriarchy and nomadic life play a decisive role in the construction of Koçer women's social position.

Keywords: Gender, Tribe, Koçer woman, Nomadic life, Patriarchal system, Woman's Position.

1. GİRİŞ

Ataerkil sistemde erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğine ilişkin çözümleme, kadının toplumsal konumunu belirlemek açısından oldukça önemlidir. Kadının toplumsal yaşamdaki rolü, eğitimi, yaşı, refah düzeyi gibi özellikler ataerkil sistemde hâkimiyete sahip erkek kabulleri ile şekillenmektedir. Kadın ve erkeklerin ataerkil sistemde belirli alanlarla sınırlı tutulması kadın ve erkek rollerinin ayrışmasına neden olmuştur. Bu durumda rollerin hangi nedenlerle nasıl ayrıştığını kavrama noktasında bir zorunluluğu gerekli kılmaktadır. Yaşadığımız ülkenin batısından doğusuna, göçebe aşiretlerden metropol kentlerine kadar kadın ve erkek ilişkileri oldukça karmaşık bir düzeydedir. Ancak kadın ve erkek ilişkileri temel alındığı zaman kadının en dezavantajlı olarak görüldüğü Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesi olmaktadır. Ancak Koçer kadınlar kırsal kesimde yaşayan kadınlardan daha dezavantajlı konumdadır. Eril otoritenin hâkim olduğu aşiret yapısı içerisinde yaşam sürmeye çalışan kadınlar, Koçer yaşamının getirmiş olduğu zorluklarla da mücadele etmek durumundadır. Dolayısı ile halihazırda göçebe yaşam süren Koçerlerin yaşamının, kadının konumu temelinde bütüncül bir perspektifle incelenmesi gerekmektedir. Yapılan bu çalışma, Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Koçer/göçebe Duderan aşiretindeki kadının göçebe yaşamdaki toplumsal konumunun nasıl olduğu ve kadın rollerinin nasıl oluştuğunu ortaya çıkarabilmektir.

Ataerkil örüntülerle sarmalanan Koçer/göçebe Duderan aşiret içerisindeki ataerkil egemenlik, kadın ve erkeklerin yaşam pratiklerine yansımakta, göçebe yaşam içerisinde kadın-erkek ilişkileri bu doğrultuda şekillenmektedir. Koçerlerde, toplumsal yaşamda konumları güçlü olan yaşlı erkekler ataerkillik esaslarına dayalı ilişkilerle hane içerisinde hem erkekler hem de kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmaktadır. Genç kadınlar arasında erken yaşta evliliğin yaygın olması, kadınların bu topluluk içerisinde itaatkâr bir tutum sergilemesine yol açmaktadır. Ancak, evlilik aynı zamanda 'statü' sahibi olmanın da diğer bir yoludur. Evlenip erkek çocuk sahibi olmak topluluk içerisinde diğer kadınlara nazaran daha ayrıcalıklı olmak anlamına gelmektedir. Erkek çocuk sahibi olup, çocuğu evlendikten sonra kaynana konumuna sahip olan kadın ise Koçerlikte otorite sahibi kadın olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de aşiretler, toplumsal cinsiyet ve kadın odaklı yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak Kürt ve göçebe kadın üzerine yapılmış sınırlı sayıda çalışma vardır. Bu açıdan literatürde konuya dair çalışmaların az olması dikkate alınarak yapılan ve

Koçer/göçebe Duderan aşiretindeki kadınların toplumsal konumunu belirlemeyi hedefleyen bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesine değinilip, araştırmada kullanılacak kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada aşiret içerisindeki kadının konumu belirlemek amacıyla toplumsal cinsiyet ve ataerkillik kavramları tercih edilmiştir. Toplumsal cinsiyet, farklı yer ve zamanlarda kadın ve erkeğe toplumsal olarak yüklenen roller ve sorumluluklar olarak karşımıza çıkan cinsiyet kimlikleri olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram kadın ve erkeği farklı şekillerde konumlandırmanın, kamusal alan ve özel alanda kurulan hiyerarşinin ve bu alanlarda yapılan işlerin cinsiyetlendirilmesinin temel dayanağı olmuştur. Kadınların temel rolünün ev ve aile olduğu kabulüne dayanan cinsiyete dayalı iş bölümü ise hem hane içinde hem de dışına uzanan ayrıcalık ve ayrımcılık yapılarını oluşturan hâkimiyet ilişkisini dayatan bir olgudur. Toplumsal olarak yüklenen rol ve sorumluluklar kadınların toplumsal yaşama “anne ve eş” kimliği ile katılmasını zorlamaktadır (Urhan, 2016:12). Ataerkillik ise erkek egemenliğine dayalı, kadının hem bedeninin hem de emeğinin sömürüldüğü bir sistemdir. Koçer topluluklar da ataerkil kodların hakîm olduğu bir topluluk olarak kadının toplumsal yaşamının her alanına sirayet etmiştir. Bu nedenle, sahadan toplanılan verilerin analizinde tercih edilen kavramların çalışma açısından yeterli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada kullanılan kavramlara yer verildikten sonra göçebeliliğin ne olduğunu, göçebelilik türleri, göçebelerin yaylak ve kışlaklarda yerleşim biçimleri ve mesken türlerini açıklayarak hayvancılık faaliyetlerine de değinilmiştir. Bu bölümde yaylada yapılan hayvancılık faaliyetlerine özellikle fazlaca yer verilmiştir. Çünkü hem yaylak hem de kışlaklarda yapılan faaliyetlerin çoğu kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle Koçer kadınının işgücü yükü oldukça fazladır.

Çalışmanın ikinci bölümünü metodolojik yaklaşım kapsamaktadır. Çalışmanın uygulama aşamasının nasıl yapılacağına anlatıldığı bu bölümde; araştırmanın konusu ve amacı, önemi, modeli, evren ve örnekleme, veri toplama tekniği ve verilerin toplanması yer almaktadır. Araştırmada Koçer kadınların toplumsal konumunu belirlemek için nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni stratejisi kullanılmıştır. Görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışma da toplam 17 kadın ve 3 erkek katılımcı ile yaşadıkları çadır ortamında yarı yapılandırılmış teknik kullanılarak görüşme yapılmıştır.

Çalışma Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan göçebe hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu Siirt ilindeki Duderan aşiretine mensup kadınlar üzerinde

yapılmıştır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında Siirt ilinin tarihçesi hakkında genel bilgilere verilmekte ardından ise Koçer Duderan aşiretinin tarihsel kökenine değinilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise sahadan elde edilen veriler yer almaktadır. Koçerlerin mayıs sonunda yaylaya çıktıkları zaman diliminde göç yolunda kendileri ile beraber yaylaya çıkıp, burada görüşme yapılmıştır. Yaylak bölgelerinde çalışma verilerinin toplanması, çalışma açısından daha faydalı olduğu düşünülmektedir.

Bu bölümde katılımcıların demografik bilgileri (yaş, doğum yeri, eğitim ve evlilik durumları, çocuk sayısı, miras hakkı,) yer almaktadır. Bu bilgilerle kadınların Koçer yaşamındaki psikososyal durumlarının analizi yapılmak amaçlanmıştır. Aynı zamanda kız çocukluk serüveninden sonra evlenerek anne olan ve sonrasında kevani ve kaynana olan Koçer kadının bu süre zarfında yaşadıkları ve elde ettiği bu iki konumun avantajlarına değinilmiştir. Koçer kadınların kadınlık yazgılarındaki rolleri evlilik ile beraber nasıl, ne kadar değiştiği de çalışma ile ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kadınların hane içerisinde karar verici konumda olup olmadıkları, yorucu ve sürekli meşguliyet gerektiren bu yaşam içerisinde eşleri ile iletişimlerinin nasıl olduğu ele alınmıştır.

Ciddi bir fiziksel güç isteyen ve sürekli çalışmayı gerektiren Koçerliğin kadın olmadan sürdürölüp sürdürölemeyeceğini, kadın emeğinin değeri ve kadınların emekleri üzerinde denetimlerinin ne düzeyde olduğu üzerinde durulmuştur. Dolayısı ile bu çalışmada kadınların toplumsal konumları emekleri üzerinden değerlendirilmiştir.

1.1. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

1.1.1. Göçebe yaşam tarzı

İnsanlık tarihinin doğuşundan günümüze kadar insan toplumlarının beslenmesinde önemli bir yeri olan hayvansal besinlerin elde edilmesi, on binlerce yıldır insanın temel uğraşlarından birini oluşturmuştur. İnsanlık tarihinin hareket noktası olan ilkel topluluklarda, oldukça basit olan üretim süreci; avcılık, toplayıcılık ve balıkçılık gibi doğanın kendiliğinden sunduğu ürünlerden oluşmaktadır. Buna bağlı olarak da topluluklar, yaşamak için gereken kaynakların tüketilmesi için sürekli olarak yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Yirmi otuz kişiyi geçmeyen bu küçük topluluklar, yeteri kadar besine ulaşmak için dağınık yaşamışlar ve yabani bitki türlerini yerinde ve zamanında

toplayabilmek ve vahşi hayvan sürülerini avlayabilmek için göçebe bir yaşamı yaşamışlardır (Güvenç,1996:171, akt Dağ,2019: 25). Doğal toplum olarak adlandırılan, insanlık tarihinin neredeyse yüzde doksanını kapsayan dönemde var olmuş olan bu ilkel topluluklarda üretim süreci ilkel araçlar, doğada verili olarak bulunan bitki ve hayvan ürünlerinin tüketiminden oluşmuş ve bu durum da uygun bir insan örgütlenmesini gerekli kılmıştır. Avcı-toplayıcı olarak bilinen bu yaşam tarzının temel ögesini göçerlik ve geçici yerleşimlerle süren bir yaşam tarzı oluşturmuştur.

İnsanlık tarihi; toplayıcılık, avcılık, çobanlık, tarım ve uygarlık aşamalarından oluşmaktadır. Özellikle ilkel toplumdan, uygar topluma geçişi bir süre veya kronoloji içerisinde değerlendiren antropolog ve toplum bilimciler araştırmalarının merkezine Mısır, Mezopotamya ve Çin'i yerleştirmişler. Son buzul çağının sona ermesi ile beraber zamanla nüfusun artması ve insan topluluklarının üretim faaliyetlerinin gelişim aşamaları birbirini izlemiştir. Arpa, buğday gibi tarım bitkileri ve koyun, keçi gibi hayvanların ehlileştirilmeye başlandığı bir dönem başlamıştır. Hayvancılık ve çobanlık aşaması olarak adlandırılan bu dönem de insanlar önceleri beslenme ihtiyacını karşılamak için av hayvanlarının peşinden koşan ve devamlı olarak tükettikleri bitkilerin yerine yenilerini toplamak için göç eden topluluklardan, ekim tarımının başlaması ve beraberinde yetiştirilen hayvanın uzun süre bir yerde bekletildiği yalnızca bu doğrultuda dönemsel hareketler yapan göçebe topluluğa dönüşmüştür. Sürü hayvanları köy yerleşimine yakın doğal otlaklarda otlatılıyordu. Bazı köylülerin köyden biraz uzakta otlaklar aramış olması ve sonunda köy toplumu ile sadece kısmen bağlantısı kalan (ve kurak yıllarda bu bağın da koptuğu) uzmanlaşmış çobanlar haline gelmiş olmaları oldukça muhtemeldir (İbid,115-116 'dan akt: Baskıcı, 1998: 90). Arkeolojik bulgulardan elde edilen veriler, toplulukların bitki ve hayvan yetiştirdiği bu karmaşık tarımın İbid'in de aktardığı gibi çoban uzmanlaşmasını beraberinde getirmiştir.

Yaşam ve üretim alanı topluluklar için hayati derece de öneme sahiptir. Kaba anlamda toplulukların üzerinde yaşadığı yer, basit bir geçim derdini gideren kaynak değildir. Mekân ve toplum olarak yaşam alanı ve üretim birbirilerini tamamlar özelliktedir. Dolayısıyla toplulukların yaşadığı mekân ve topluluklar arasındaki ilişki oldukça güçlüdür. Neolitik dönem olarak adlandırılan tarım toplumuna geçiş ve hayvanların ehlileştirilmesi süreci giysi, barınma ve besin ihtiyacının giderilmesinde önemli güvence oluşturmuştur.

Bu bölümde çalışmanın ana konusunu oluşturan göçebeliği daha iyi kavramak amacıyla göçebe kavramına ve onunla ilişkili olduğu düşünülen kavramlara yer verilmiştir.

1.1.1.1. Göçebelik/Koçerlik: bir yaşam kültürü

Toplumun büyük bir çoğunluğunun giderek yerleşik yaşama geçtiği, kentleşmenin hızlı bir şekilde yaşandığı günümüzde topluluklarında göçebelik, yerleşik olmayan yaşamın temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçebe yaşamın doğurduğu en büyük olumsuz sonuçlardan biri göçebe topluluklarının yazılı kültürünün olmaması ya da yetersiz olmasıdır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde dünya da halen göçebe yaşam süren toplulukların olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu göçebe topluluklara Hindistan'da Himachal, Pradesh'deki Gaddi kabilesi, İran'ın batısında yer alan Zagros dağları ve Kuzistan ovasına kadar yayılan dağlarda yaşayan Bahtiyariler, Güney Sudan ve Etiyopya'da yaşayan Nuerler, Kenya'da yağışın az olduğu dolayısıyla kurak bir bölgede yaşayan Ariaaller, Ülkemizde Akdeniz'in kıyı bölgeleri, özellikle Toros dağlarında ve Ege bölgesinde bulunan Yörükler ile Güney Doğu Anadolu da bulunan Koçer Duderan ve Soran aşiretleri ile Doğu Anadolu da bulunan Alikan, Şavak ve Beritan, aşiretleri örnek verilebilir.¹

Göçebelik; bir topluluğun yaşamını sürdürebilmek ve gerekli kaynakları elde etmek için tüm yıl belirli bir yerde yaşamadan düzenli aralıklarla yer değiştirme olarak tanımlanmaktadır. Tarıma dayalı yaşama geçilmeden önce insan toplulukları ve günümüzde bazı topluluklar hayvanlarına yeni otlaklar bulmak ve aynı zamanda hayatta kalabilmek için mevsime bağlı olarak çoğu zaman temiz su kaynaklarına yakın olacak şekilde yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. (Marshall, 2009: 27, Öngör, 1980: 55). Göçebe olarak adlandırılan bu topluluklar; 26/09/2006 tarih 5543 sayılı yeni İskân Kanunu'nun 3. Maddesi'nde kavramı şu şekilde tanımlanmıştır: "Yerleşik tarımsal faaliyetler dışında kalmış, sabit ve daimi bir konuta bağlı olmadan geçimlerini göçer hayvancılıkla sağlayan, tabiat ve iklim şartlarına göre yurt içinde yaylak ve kışlaklar arasında göçen, bu hayat tarzını kadimden beri sürdüren, aralarında hısımlık ilişkileri bulunan ve hayvancılık faaliyetlerini bir grup halinde yürüten Türk vatandaşlarıdır".

Göçebe kavramının kökenine bakıldığında, göç-Oba'dan ya da Farsça göç âve'den geldiği belirtilmektedir. Ögel göçebeliği tanımlarken Osmanlılar ve eski göçebe Türk topluluklarını göçerevli, göçkün, göçkücü tabirleriyle ifade etmiş aynı zaman da göçkücü tabirini de "evi olan fakat mevsime göre yer değiştiren" anlamında da

¹ Bu göçebe topluluklar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: İbrahimoglu Mahmut (2016) Göç, Kültür, Yaşam, İnanc; Duderan Dawıdıyan Aşireti, İstanbul: Dergâh Ofset; Beşikçi İsmail (1992). Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri Ankara: Yurt Kitap Yayın; Beşikçi İsmail (1992) Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alikan Aşireti) Ankara: Yurt Kitap Yayın; Taşdelen Musa (1997) Göçerlerin Şehirlileşmesi (Beritanlı Aşireti Örneği) İstanbul: Turan Yay.

kullanıldığını da belirtmektedir (Ögel,1991:5). Avrupa’da bu kavramlar ‘nomad’ kavramı ile tanımlanmaktadır. Bir grubun nomad olarak tanımlanabilmesi için iki özelliğe sahip olması gerekmektedir. Nomad gruplarının geniş ovalara yayılan sürülere sahip olma ve sürekli hareket halinde olmalarıdır. Aynı zamanda bu grupların ekonomilerinin öncelikli olarak kendi geçimlerini sağlayabildikleri, ağırlıklı pastoral/hayvancılığa dayanması gerekmektedir. Bu noktada pastoralizm ile nomadlık kavramlarını incelemek çalışmanın daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Pastoralizm ağırlıklı olarak hayvancılığa dayalı bir üretim biçimi olup hayvanlar ve insanların yaylalarda, meralarda doğayla içi içe bir yaşam biçimi sürmesi olarak tanımlanabilmektedir. Nomadlık ise insanların evcil hayvan sürülerini daha kapalı bir sistemde, yerleşik mekânda yaşatmaları olarak gösterilmektedir (Ürker ve Çobanoğlu,2014: 153).

Toplam nüfusu hakkında kesin bilgilere sahip olunamayan ve birtakım nedenler dolayısıyla artık günümüzde sayıları oldukça azalan, çadır hayatları dolayısı ile yerleşik yaşamı olmayıp sürekli hareket halinde olan (Şenesen,2011:267) göçebe topluluklara dair karşımıza önemli iki soru çıkmaktadır. Göçebe yaşamın ekonomik zorunluluklar doğrultusunda mı yoksa bir yaşam tarzı olarak mı seçildiğidir. Araştırmalar neticesinde bir fikir birliği sağlanmamış olsa da Türkiye’de özellikle Akdeniz ile Ege de yaşayan Yörükler için ekonomik zorunluluklar gerekçe gösterilmektedir (Taşdelen: 1997: 18; Ögel,1991: 38; Kutlu,1987:57).

Yapılan tanımlamalardan anlaşıldığı üzere göçebe terimine dair üç önemli nokta öne çıkmaktadır:

- Hayvan sürülerine sahip olup, hayvancılıkla uğraşmak,
- Toprağa bağlı olmamak,
- Hayvan sürüleri ile sürekli yaylak ve kışlaklar arasında yer değiştirmek,

Beşikçi (1992b:16), göçebeliği Kürt aşiretler üzerinden ele alıp, birçok açıdan Yörükler ve Çingenelerden farklı olduğunu belirtmiştir. Göçebe Kürt aşiretleri, sabit bir konuta ve toprağa bağlı olmadan, tarımsal faaliyetlerin yalnızca küçükbaş hayvancılığı ile uğraşan, hayvanlarına daha iyi otlaklar bulabilmek için mevsim ve bitki örtüsü durumuna göre yaylalardan steplere, steplerden yaylalara göçüp daima çadır hayatı yaşayan, az çok kapalı ekonomiye sahip, kan akrabalığı ve birlik duygusu gibi bağlarla birbirine bağlı, daima bir şefe bağlanmayı tercih eden, okuması yazması ve kültür seviyesi düşük, geleneksel bir gruptur. Gerçek göçebelik ise böyle bir grubun yaşama düzeni, iktisadi, sosyal ve siyasal faaliyetleridir.

1.1.1.2. Göçebeliliğin türleri

Göçebelilik hem dünya da hem de yaşadığımız ülkenin çeşitli kesimlerinde görülen bir yaşam şekli olarak kendisini göstermektedir. Birçok yerde çeşitli şekiller de ortaya çıkması (ekonomik/yaşam tarzı) ve uygulanması (sürekli/aralıklı) göçebeliliğin ele alınması konusunda farklılıklara ve birbirinden farklı göçebelilik türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan biri ülkemizde, Güneydoğu Toroslarda göçebe topluluklar üzerine çalışma yapan Wolf-Dieter Hütteroth göçebeliliği genel olarak üç gruba ayırmaktadır.

- *Horizontal Göçebelilik:* Yer değiştirmelerin ve göçlerin büyük mesafeler arasında gerçekleştiği, otlakların yatay doğrultuda gerçekleştirildiği “saha göçebeliliği” dir.
- *Vertikal Göçebelilik:* Dağlık bölgelerde daha farklı bir şekilde gelişmiş olan ve otlakların dikey doğrultuda, düzlüklerden dağlara doğru değiştirilmesi ile gerçekleşen “dağ göçebeliliği” dir.
- *Göçebe Hayvancılık:* Göçebelikten yerleşik yaşama geçiş şekli olarak değerlendirilen ara tiplerdir. Bunlar yaylacılık, yarı göçbecilik gibi kavramlarla açıklanan ‘göçebe hayvancılık’ türleridir. Bu hayvancılık türünde hayvanlar periyodik dönemlerde, esas oturma yerinden uzak bulunan ve ancak senenin bir kısmında faydalanılan otlaklara götürülmektedir (Denker,1959: 9).

Bir yaşam kültürü olarak karşılaşılan çıkan göçebelilik, Ögel tarafından göçkuncü terimi kullanılarak şu şekilde sınıflandırılmıştır;

- *Tam Göçerevliler:* ‘Çadır-şehirli-ziraatçı ve hayvancılar’ bu grupta yer alırken ‘çadır-mahalle, çadır-şehir ve köyleri’ göçkuncü grubu için de kabul etmemiştir. Bunun temel nedeni ise hayvancılığın yanında ziraat ile uğraşmalarıdır. Bundan dolayı bu grup içinde hayvancılıkla uğraşmayan gruplar yer almamaktadır.
- *Yarı Göçkuncüler:* Bu sınıfı ‘köy ve yayla hayatı’ olarak değerlendirmektedir. Bu tür göçebelikte göçebeler yaz aylarını yaylalarda geçirirken kış aylarını ise şehir merkezleri ya da köylerde geçirmektedirler. Bu grubu tam göçerevlilerden ayıran özellik hayvancılığın yanında kısmi bir şekilde ziraat ile uğraşılmasıdır (Ögel,1991:5).

Yörükler üzerine araştırma yapan Eröz ise göçebeliliği tam ve yarı göçebelilik olarak ikiye ayırmıştır.

Tam Göçebelilik ikiye ayrılmıştır;

A. *Horizontal göçebelik (Yatay Göçebelik)*: Daha çok Arap yarımadası ve Kuzey Afrika da görülen göçebelik türüdür. Eröz horizontal göçebeliği de iki gruba ayırmıştır.

- Koyun ve keçiden ziyade deve besleyen bu kabileler merkezi baskıdan uzak, vergi ile ilgisi olmayan, seyyar ve seyyal deve kabileleridir. Hakiki göçerler olarak tanımladığı bu grubun bedevi ruhuyla hareket ettiğini söylemektedir.
- Kasaba ve şehirlerin yakınlarında yaşayıp koyun ve keçi besleyen deveci aşiretler, deveyi yalnızca yük hayvanı olarak kullanırlar. Eröz'e göre bu grup hareket kabiliyetini kaybetmiş bundan dolayı da şehirlere yaklaşmışlardır.

B. *Vertikal Göçebelik (Dağ Göçebeliği/Dikey Göçebelik)*: Yazın yüksek dağlardaki otlaklar ve yaylalara, kışın kışlaklara göç ederek gerçekleşen bu göçebelik türü İran, Orta Asya ve Anadolu'da Türkler de görülmektedir.

Yarı Göçebelik: Göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçiş aşamasındaki ara tip olarak tanımlanmıştır. Bu tip göçebelikte göçebeler çoğunlukla kışın köylerde çadır yerine ağaç, taş, tuğla, saz gibi evlerde oturur, hayvancılık ile beraber ziraat de yapmaktadırlar. Yaz aylarında ise hayvanları ile beraber yaylalara çıkar ve yaylalarda otururlar. Fars ve Kürt göçebe aşiretler, Orta Asya'daki Türk aşiretlerinin geneli, Anadolu'daki Yörüklerin büyük bir kısmı, İran'daki Türkmen ve Kaşgaylar bu göçebelik grubunda değerlendirilmektedir (Eröz,1991: 71-72).

1.1.1.2.1. Göçebe çobanlık/tam göçebelik

Binlerce yıl önce yaşamlarını sürdürebilmek için toplayıcılık ve avcılığa dayalı zorunlu yaşam tarzı ile hayvanları evcilleştirmeye başlayan göçebe topluluklar beraberinde göçebe çobanlığı da ortaya çıkmıştır. Göçebe çobanlık; temel geçim kaynakları hayvancılık olan bu topluluklar mevsimlere bağlı olarak, hayvan sürüleri ile beraber belirli güzergâhları kullanarak sürekli yer değiştirdikleri faaliyetlerdir (Kutlu,1987:20-21). Göçebe çobanlıkta, toplulukların temel ihtiyaçlarını giderebilmeleri hayvanlar ve onların ürünlerinin satışı ya da değişimi ile mümkündür. Bu durum göçebe çobancılığı avcı toplayıcı gruplardan ayırmaktadır.

Göçebe hayvancılık, yerleşik hayvancılığın aksine hayvan sürülerinin yılın belirli dönemlerinde esas oturma yerinin uzağında bulunan otlaklardan yararlanmaları faaliyeti olarak açıklanmaktadır (Denker,1960:137). Hayvancılığın büyük önem arz ettiği göçebe

topluluklarda ortaya çıkan en önemli meslek çobanlık olmaktadır. Göçebelikte çobanlık hayvan sürülerinin dilinden anlayan, onlarla her açıdan bir bütün olan kişi olarak görülmektedir. Bu nedenle çoban uzmanlaşmasının da en iyi görüleceği yer göçebe topluluklardır. Çobanlık, koyun, keçi, sığır ren geyiği gibi sürü hayvanlarının bakımı, üretimi ve hayvanlardan yararlanılarak yapılan bir geçim tarzıdır. Tek geçim kaynakları hayvancılık olan bu grupların hayvanlarını otlatma sahaları bazen geniş yaylalar, nadasa bırakılmış topraklar bazen de yabanıl çayırlardır (Bates, 2009: 189).

Göçebe topluluklar kapalı bir ekonomiye sahiptir. Çünkü göçebe ihtiyacı olan birçok mal ve hizmeti kendi içerisinde yaratmaktadır. Göçebe yaşayışı zaten basit ve hayvan sürülerine bağlı olduğu için çeşitli ihtiyaçlar hayvan ürünlerinden sağlanabilmektedir (Beşikçi, 1992:170). Daima hareket halinde olan bu topluluklar yalnızca hayvan sürülerinin yer değiştirmesine bağlı değil, yerleşim yerlerinin de sürekli değiştirilmesine dayanmaktadır. Bu nedenle göçebeler kolayca kurulup sökülebilen çadırları tercih etmektedirler. Yiyecek maddelerinin birçoğu doğrudan göçebe tarafından sağlanır ve ihtiyaç duyulan zirai ürünler de yerleşik toplumlardan değiş tokuş veya satın alma yolu ile elde edilmektedir.

Göçebe toplulukların çoğunluğunun hayvancılık ile uğraşması göçebeliğe dair kavramların karışmasına neden olmaktadır. Ancak göçebe çobanlığı diğer göçebe türlerinden kesin olarak ayıran faktörlerin en etkilisini, ekonomik öncelikler oluşturmaktadır². Göçebeler de hayvancılık faaliyetlerinin tümü ekonomik temelli olup, hayvan sürüleri yıl boyunca yaylak ve kışlaklar arasında alıkonulmaksızın otlatılmaktadır. Göç zamanında nüfusun tamamı ya da büyük bir kısmı göçe katılmaktadır.

1.1.1.2.2. Yarı göçebelik

Göçebe toplulukların özellikle kış aylarında belirli bir yerleşimde ikamet edip ancak yılın geri kalan zamanında aile bireyleri ile beraber yaylalarda çadırlarda geçirerek sürdürülen göçebe yaşam şeklidir. Göçebelik ve yerleşiklik arasında bulunup farklı

²Etiyopya'nın Sudan sınırında yaşayan Nuerler göçebe bir toplum olarak hayvancılıkla uğraşmalarına rağmen sığır yetiştiriciliğinin yanı sıra avcılık ve balıkçılıkla da uğraşmaktadırlar. Aynı zamanda küçük bir alan da darı yetiştiriciliği de yapmaktadırlar. Yine ülkemizde göçebe yaşam süren Yörükler de buna örnek verilebilir. Yaz aylarında Toros dağlarındaki yaylalara çıkan bu yarı-göçebe grubu yaylara yakın köy yerleşimlerinden bahçe kiralayarak bahçe tarımı da yapmaktadırlar.

ekonomik sistemleri içermektedir (Tan,2003: 11; Kutlu,1987: 22-23). Yarı göçebeliliği göçebe yaşamdan ayıran en önemli etken, sabit bir yerleşim yerine bağımlı olunmasıdır. Burada göçün esas amacı yayladaki verimli yazlık otlaklardan faydalanmak olduğu için sadece belirli mevsimde göç yapılmaktadır.

1.1.1.2.3. Yaylacılık

Yaylacılık, Anadolu da en yaygın görülen göçer hayvancılık şeklidir. Belirli bir yerleşim yerinde tamamen yerleşik olarak yaşayan insanların tarla tarımı faaliyetleri ile birlikte çoğunlukla hayvancılık yaparak yaz aylarında yayla olarak adlandırılan geçici yerlere göçmeleri ve orada 1.5- 2 ay süre ile kalmaları eklinde gerçekleşmektedir. Hayvan sürülerinden daha iyi yararlanmak için yapılan bu faaliyette, hayvanların bakımı yazın otlaklarda otlatma kışın ise ahırda barındırma şeklinde gerçekleşmektedir. Yaylalar genelde köyün mülkü sayılmakta ve köylülerin ortak kullanımına ait olmaktadır. İnsanlar bazen yaylalarda geçici konutlar inşa etmektedirler. Yaylada yerleşik olarak kalan insanların tarımsal faaliyetleri dışında ağaç ve bitki yetiştirme, hayvancılık, el sanatları vb. işlerle uğraştıkları görülmektedir (Beşikçi,1992: 39; Kutlu,1987: 24).

1.1.1.2.4. Transhumans

Hayvan sürülerine sahip ve yerleşik yaşam yaşayan insanların tercih ettiği bir yaşam tarzıdır. Hayvanların otlak ihtiyaçlarının giderilmesi için yaylak ve kışlaklar arasındaki uzun mesafelere katılmayan sürü sahipleri, sürüleri için çoban kiralıklar ve daimi yerleşim yerlerinden ayrılmayarak kendi düzenlerini bu şekilde muhafaza etmektedirler. Bu nedenle sürü sahiplerinin ne yapılan göç ile ne de sürü ile bir ilgisi olmamaktadır. Çoban yıl boyunca ahırlarda yetişmesi imkânsız olan hayvan sürüleri ile beraber göç yapmaktadır (Kutlu,1987:26-27) Transhumans göçebelikten ayıran en önemli etken hayvan sürüleri göçünün ücretli bir çoban tarafından yapılmasıdır (Sayılır, 2012: 566).

1.1.2. Göçebelerde kışlak ve yaylaklar

Yaşadıkları yaşam biçimine göre sürekli yaylak ve kışlaklar arasında hareket eden göçerler açısından yerleşme oldukça önem arz etmektedir. Beşikçi'ye göre (1992b: 71) göçebe aşiret düzenine esas şeklini veren biricik iş, güç ve geçim kaynağı hayvancılık ve göçtür. Her aşiretin bünyesinde, yüzlerce koyunu toplayan birçok sürüsü vardır. Böyle geniş sürüler, senenin her ayında daima aynı arazi kesiminde beslenemeyeceği için, mevsim, bitki örtüsü ve iklim koşullarına göre devamlı göç halinde olup hem yaylalardaki hem de ovalardaki nimetlerden faydalanmak ve sürülere yaz-kış otlak bulmak büyük bir zorunluluktur.

Göçebe toplulukların yaz ve kış mevsimlerindeki ritmik göç hareketleri hayvancılık ekonomisinde sürülerin otlak ihtiyaçlarının giderilmesi açısından oldukça önem kazanmaktadır. Yaylak ve kışlak yerleşmeleri geniş hayvan sürülerinin bu yerleşim yerlerindeki bitki örtüsünden faydalanmalarına olanak tanımaktadır.

1.1.2.1. Kışlaklarda göçebe yaşamı

Göçebeler için fiziki coğrafya şartları ve bunların içerisinde yeryüzü şekilleri ile iklim elemanlarından sıcaklık, kışlak seçimi yaparken göz önünde bulundurmaları gereken temel faktörlerdendir. Kışlak alan seçiminde kış aylarında da hayvanların otlatılması için toprağın az kar tutması ve kışlak yerinde su ve odunun fazla olması gerekmektedir. Bu gereksinimlerin yanı sıra gerek çadırlarını kurabilecek, rüzgâr ve kar fırtınalarından korunmuş kuytu düzlükler, ürettiği ürünleri gerektiği zaman bazı pazarlara ulaştırabilecek yol imkânlarının bulunması gibi faktörler kışlak yer seçimi için önemli hususlardır (Beşikçi,1992a: 83).

Göçebelerin yerleştikleri meralar kendilerinin değilse, köylülerin kontrolü altında (Beşikçi,1992a:99) olduğu için kiralanmaktadır. Beşikçi, nüfusun artması ile köylük yerlerin mera ve yayla isteklerini çoğalttığını ve bu olayın göçebenin hem hareket alanını daralttığını hem de yaylak ve kışlakların kira bedelinin arttığını belirtmiştir. Hütteroth da (1959:71) otlakların daralması ile meraların kira bedelinin artmasının göçebeler için en büyük sorun olduğunu belirtmektedir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan çatışmalı ortam da göçebelerin yaşamış olduğu sorunlardan olup yaşam şartlarını kısıtlamaktadır. Özellikle bu iki durumdan kaynaklı göçebeler zamanla ya yerleşik yaşama

geçmişler ya da maddi olanağı olanlar arazi satın alıp mülk sahibi olmaya başlamışlardır. Siirt'te yaşayan Koçer (göçebe) topluluklar üzerine alan doktora tezini yapan Dağlı (2019: 36) kışlakların mülk sahibi olanlar ve kiracı olanlar için ayrı ayrı değerlendirmektedir. Mülk sahibi olanlar için durum belirli derecede daha konforludur. Mülküne kendileri için ev, hayvanları için ağıl yaptıranlar için koşullar diğerlerine göre daha iyidir. Özellikle evine elektrik ve şebeke suyu çekenler bu grupta şanslı olanlardır. Yaşam standartları ise bir mevsim dahi olsa yüksektir.

Kışlaklara yerleşen göçebelerde yaylaklardaki yerleşimden farklı olarak, çadırın yanı sıra hayvanlar için ağıllar vardır. Daha önceleri kilim, ip gibi pek çok eşyanın üretiminde kullanılan keçi kılından yapılan çadırların yerini günümüzde naylon çadırlar almıştır.

Kışlaklarda göçebelerin yaşamı her gün birbirinin aynısı olarak geçmektedir. Kışlaklar bir nevi yaylaklara hazırlık olarak görülmektedir. En önemli işlerden birisi hayvanların bakımı ve otlatılmasıdır. Göçebe yaşamı hayvanların yaşamı üzerine kuruludur. Ocak ayının başlarından itibaren bir ay boyunca süren kuzulama süreci başlamaktadır. Gün doğumu ile göçebeler hayvanlarla ilgilenmekte, kuzuları emmeleri için annelerinin bulunduğu ağıla getirilirler. Anneleri tarafından emilen kuzuların beslenmeleri bittikten sonra tekrardan kendi ağıllarına götürülürler. Çobanlar koyunları otlatmak için meraya sürerler. Akşamüzeri ise koyunlar beslendikten sonra ağıllarına götürülürler. Bu işlem yaklaşık iki ay sürmektedir. Sürekli hareket halinde oldukları yaz aylarına oranla kış ayları daha rahat geçmektedir. Yalnızca kışın yaz aylarında konakladıkları meralarda kolayca temin edilen su kış aylarında göçebelerin yerleştikleri meraların uzağından temin edilmekte olup sutaşıma işlemi daha çok kadınlar tarafından yapılmaktadır. Erkekler ise çobanlık yapmaktadır.

Havaların ısınması üzerine nisan ve mayıs aylarında yaylara göç hazırlığı başlar bu ayların sonunda yaylalara ulaşılır ve yerleşilir. Yaylalara erken çıkmanın temel sebebi, otların kurumadan hayvanların otlatılması için onlardan faydalanılmasıdır. Göçebeler çadırlarını ve hayvanların barınmış olduğu ağılları söküp yaklaşık bir ay boyunca sürecektir olan yolculuğa başlarlar. Eskiye oranla göçebelerin bir kısmı göç yollarında vasıta kullandığı için bu zaman daha kısa sürebilmektedir. Aynı zamanda Gürbüz'e (1997:187) göre hayvanlar ekili ve dikili arazilere zarar verdiği içinde çoğunlukla motorlu araçlarla taşınırlar. Hayvanlar kamyonlarla yaylalara götürülürken insanlar ve eşyaları da taşıma

araçlarla yaylaya gidebilirler. Ancak ekonomik açıdan bunu karşılayamayan göçebeler göç yollarını yürüyerek tamamlarlar.

1.1.2.2. Yaylaklarda göçebe yaşamı

Tarih boyunca otlaklar ve hayvanlar, göçün şeklini ve güzergâhını da belirlemiştir (Sayılır,2012; 565). Bu yüzden yaylaklar ve kışlaklar arasında göç eden göçebeler, kışlaklardan sonra uzun bir yolculuğun sonunda yaylaklara yerleşirler. Göçebeler için yaylanın hayati öneme sahip olmasının temel nedeni hayvanların verimini sağlayan otlakların buralarda daha fazla olmasındandır. Bundan dolayı hayvanlara taze ot bulmak için yüksek yaylalara çıkılır (Beşikçi,1992a:93). Yaylaklara hazırlık olan kışlaklardaki iş temposuna nazaran yaylaklarda daha yoğun çalışılmaktadır. Hayvanların bakımının ön planda olduğu gibi yaylaklarda bundan başka hayvansal üretimde yapılmaktadır. Hayvanların süt ve süt ürünleri üretimi, yün üretimi yapılmakta olup bunun yanı sıra hayvanların satışı ya da alımı da yapılmaktadır.

Yaylaklarda büyük sürülere sahip olan aile bireylerinin (kadın, erkek, yaşlı, çocuklar) hemen hemen hepsi çalışmaktadır. Yerleşik yaşamdaki kadın rollerinin (çocuk bakmak, yemek ve temizlik yapmak) yanı sıra kadınlar yaylalarda hayvan sağımı, hayvansal ürünlerin yapımı; yoğurt, tereyağı, peynir, gerekli odun ve çalı-çırpı toplanması gibi işleri yapmaktadır. Genç olan erkekler çobanlık yaparken, hesap işleri ile uğraşan yetişkinlerde hayvan alımı ve satımı ile uğraşırlar. Göçebelerin yaşamında kışlaklar mı yoksa yaylaklar mı daha önemlidir sorusuna Beşikçi şöyle cevap vermektedir; Aşiret peynirini, yününü hatta koyununu yaylalarda üretir. Öte yandan yaylaların geniş olması göçebe aşiretlerin serbest bir şekilde hareket etmelerine imkân verir. Kışlaklar da olan göçebeler ise büyük bir sabırsızlıkla ilkbaharın gelmesi ile yaylalara göç etmeyi arzulamaktadır (1992:99a). Geniş olan yaylaları göçebeler aşama aşama kullanmakta hayvanların otladıkları alanlarda otlar azaldıkça daha yükseklerle çıkılmaktadır. Eylül ayının sonuna doğru hayvan kırkımı bittikten ve hem hayvansal üretim hem de hayvan alışverişi tamamlandıktan sonra baharın bitimine doğru yüksek dağlardan yavaş yavaş inip kışlaklara dönmek için göç hazırlıklarına başlarlar.

1.1.3. Göçebelerde barınma

Göçebeler, yaşanan coğrafya ve hayvan sayısına göre farklılık gösterse de temel barınma ihtiyaçlarını çadırlar ile sağlamaktadır. Çadırların taşınıyor olabilmesi göçebeler için oldukça önemlidir. Çünkü yaz-kış yıl boyunca göç esnasında hayvanları ile beraber meskenlerini de kendileri ile beraber taşımak zorunda kalmaktadırlar (Aksoy,2012:181).

Çadır göçebelerin hem ekonomik faaliyetlerini sürdürdüğü hem de yaşam tarzlarına uygun olarak uzun yıllardır kullandıkları mesken türüdür. Yaşam tarzından kaynaklı göçebeler meskenlerini beraberinde taşırlar (Gürbüz,1997:186). Çadır, coğrafi koşulların gerektirdiği, çevre koşullarının ve göçebe hayatının bünyesine en çok uyan ve çevre koşullarının etkisini taşıyan bir konut şeklidir (Beşikçi,1992a:107). Çadırın pratikliği (kolayca kurulup sökülmesi) göçebelerin çadırı seçmelerindeki en önemli faktörlerden biridir. Çadırın göçebelerdeki önemi yerleşikler için ev ne anlama geliyorsa göçebeler içinde çadırın aynı anlama gelmesidir.

Keçi kılından yapılan çadırlar için göçebelerin dışarıdan herhangi bir malzemeye ihtiyacı yoktur. Çünkü keçi kılı yetiştirilen siyah kıl keçilerinden elde edilmektedir. Kadınlar tarafından yapılan kara çadır kurulup, sökülmesinin daha kolay ve daha fonksiyonel olduğundan Türkiye’de (Kürtler ve Yörükler) Afganistan, İran, çoğunlukla Avrupa ve Amerika da yaşayan Çingenelerde oldukça yaygın bir kullanım alanına sahip göçebe mesken türüdür.

Göçebelerin kara çadırı tercih etmelerinin temel sebepleri; çadır malzemesinin kolayca temin edilip çadırda yaşayanlar tarafından yapılması, yapımı, sistemi ve kurulmasının kolay ve kısa sürede olması, keçi kılıının uzun ve sağlam olması, çadırın yazın havayı serin tutup kışın ise dışarının soğğundan etkilenmemesi, bünyesinde su tutmayıp çabuk kurumasıdır (Manderscheid,2001:154;Beşikçi,1992a:108; Bakır,1995: 123).

Batı Anadolu, Akdeniz Bölgesinde göçebelik oldukça azalmıştır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesinde ise diğer bölgelere oranla daha yaygındır. Buna bağlı olarak kara çadırlara bu bölgelerde daha sık rastlanır (Gürbüz,1997:190). Göçebe Kürt aşiretlerinin oluşturduğu bu bölgelerde keçi kılından dokunan çadıra ‘kon’ denir. Toplumsal yapıyı şekillendiren esas faktörlerden biri olan kon, özellikle zengin Kürtlerde büyük olup kilim ve keçelerle süslü birkaç bölmeye (koşmaya) ayrıliyordu (Beşikçi,1992:144; Nikitin,2002:94).

Eskiden kıl çadır kullanan göçebe topluluklar günümüzde kıl çadırın yerine naylon çadırlar ya da brandalar kullanmaktadır. Kıl çadır yaylaklarda serin tutma, kışlaklarda ise sıcak tutma özelliğine sahip olduğu için naylon çadır ve brandalardan daha sağlıklıdır. Kıl çadırın yapımı göçebe kadınlar tarafından yapılan ancak yapımı oldukça zahmetli bir mesken türüdür. Bundan dolayı günümüzde kıl çadıra alternatif olarak naylon çadırlar kullanılmaktadır. Çadırların kurulumu yapılırken dere kenarındaki düzlükler tercih edilir. Bunun amacı su ihtiyacının daha kolay giderilebilmesidir.

1.1.4. Göçebelerde hayvancılık

1.1.4.1. Hayvan bakımı

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin küçükbaş hayvancılık faaliyetlerinde kilit noktayı üstlendiği görülmektedir (DAKA, 2012: 167). Bu bölgelerde göçebelik temelli yapılan hayvancılık yaylak ve kışlaklar arasında yapılmaktadır. Yaylak ve kışlaklarda hayvansal ürünlerin (süt ve süt ürünleri) üretiminin yanı sıra hayvan ticaretinin yapılması da önem arz etmektedir. Göçebe Kürtlerin tüm varlığı sürülerinden ibarettir. İyi bir süt verimi sadece yıllık yağ ve peynir ihtiyacını sağlamakla kalmaz aynı zamanda, bu ürünlerin fazlasını şehirde satma olanağını da verir (Nikitin,2002: 93). Bu nedenle göçebe günlük yaşamı; hayvanların bakımı, hayvansal ürünlerin üretimi ve satışına göre şekillenmektedir.

Göçebe toplulukların en büyük amacı süt ve süt ürünlerindeki verimi arttırmaktır. Bu nedenle yaylaklar bu noktada önem arz eder. Serin ve temiz hava, geniş ve taze otlaqlarla beslemek, (besin değerinin yüksek olması açısından, kışlakta sararmış otların besin değeri düşüktür) hayvanların bol su ihtiyaçlarının karşılanması, süt verimini arttırmak için oldukça önemlidir. Hayvanların sağlıklı ve verimli olması çobana bağlıdır. Bundan dolayı meralarda hayvan bakımı ile çoban ilgilenir. Çoban, kendi yaşamını hayvanların yaşamına uydurmak zorundadır. Gündoğumu ile beraber hareketlenen koyunlar ile çobanlar da hayvanlarla beraber hareket etmek zorundadır. Sabah hayvanlar 3 ila 4 saatlik bir süre de otlatılır daha sonra gölgelik bir alana çekilir. Öğleden sonra hayvanlar meranın uygun yerlerine götürülürken, akşam saatlerine kadar otlatılması gerekir. Bu süre zarfında çobanda kendi ihtiyaçlarını giderebilir. Çobanlık genelde erkekler

tarafından yapılır. Hayvan sürülerinin sürekli denetim altında olması gerekliliği, çobanların ailelerinden uzak yaşaması bu mesleği zorlu hale getiren etkenlerdendir.

Göçebe hayvancılıkta öne çıkan önemli faaliyetlerden birisi de ‘beriyeye gitmek’ tir (hayvanların sağımıdır). Genelde kadınların yaptığı, ancak farklı bölgelerde erkeklerinde yapabildiği hayvan sağımı bir tek kişinin yapacağı bir iş değildir (Dağ,2019:43). Sağım süresi koyun ırkına ya da bölgelere göre değişir. Elle yapılan sağım da bölgelere göre değişir. Orta ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde sağım merada ya da ağıl yakınlarında ‘Koşan Koşma’ yöntemi ile yapılır. Koyunlar başları birbirine bakacak şekilde yünden yapılan bir ip ile bağlanırlar (Kaymakçı,1996:19). Sağım dönemi çoğunlukla 2-4 ay arasında yapılırken, süt sağımı ise günde iki defa yapılır. Sağım işlemi çok zahmetli olmasının yanı sıra işgücü gereksinimi gerektirir. Göçebe Kürtlerde yaz ve bahar aylarında hayvanlar ikindi vaktine doğru köyün dışına beri diye adlandırılan küçük otlaklara götürülür ve hayvanlar hem gölgede kalır hem de sütleri sağılır. Tüm bu işleri yapan, yani beriye giden kadınlara da Berivan denir. Berivan koyun sağımı yaparken, biri de koyunun başından tutarak hareket etmesini engeller. Sağım Berivanlar, erkekler ve çoban tarafından yardımlaşarak yapılır.

1.1.4.2. Yün ve deri üretimi

Tüm yaşamlarını hayvanlarının yaşamlarına göre belirleyen ve hayvanın hemen hemen her şeyinden (et, süt, yağ, deri) yararlanan göçebeler için hayvan yünü çok önemlidir. Hayvan yününden faydalanabilmek için ilk etapta kırıkm işlemenin yapılması gerekir. Kırıkm zamanı hava şartlarına göre belirlenir. Kırıkm zamanı hayvanın hem birtakım hastalıklardan korunması (soğuk havada yapılan kırıkm hayvanı hasta edebilir ya da sıcak havada yapılan kırıkm da hayvan sıcaktan etkilenebilir) hem de yününden daha iyi faydalanılabilmesi için iyi bir şekilde yapılması gerekir. Doğu Anadolu Bölgesinde kırıkm haziran-temmuz ayları içerisinde yapılır. Akşamdan aç bırakılan (amaç yapağın kirlenmemesidir) hayvanlar kırıkmadan önce yapağın temizlenmesi ve parazitlerden arındırılması için soğuk su ile yıkanır. Kırıkm deriye yakın yapılır ve hayvanın derisine zarar vermemeye özen gösterilir. Elde edilen hayvan yünü daha sonra tekrar yıkanır ve kurumaya bırakılır. Kuruyan yünler Koçerlerin şe (tarak) olarak adlandırdığı yün tarakları ile taranır. Daha sonrasında teşi (İg-Kirman) denilen (Beşikçi,1992a:175) yün eğirme aleti ile ip elde edilir. Sararmış, ip yapımında kullanılmayacak kadar kötü olan yünler ise

yorgan ve yastık yapımında kullanılırken ayrıca hayvan yününden çorap, kilim, çadır, iplik, battaniye yapımı kullanımında yararlanılır. Koçerler ise hayvan derisini en çok süt ürünlerini saklamak, yağ yapımı için tuluk ve tulum (meşk) yapımında kullanır.

1.1.4.3. Süt ve süt ürünleri üretimi

Göçebelik için önemli olan süt üretimi, hayvanların kuzulamaya başladığı mayıs ve eylül aylarında en verimli olduğu dönemdir. Ancak mart ayında kuzuların beslenmesi ön planda olduğu için annelerini emmeleri ile süttten çok verim alınmaz. Kuzuların büyümesi (otlaklarda otlanması) ve bahar ayında taze otların çoğalması ile birlikte otlardaki verimin artması (nisan ve temmuz ayları) süt verimini maksimum seviyeye çıkarır. Süt kalitesini meralardaki taze otun varlığı, hayvanların meralarda kalış süreleri ve suyun çokluğu etkilemektedir. İlkbahar aylarında otaklardaki su oranının yüksek oluşu bu dönemde süttün verimini ve kalitesini arttırırken süt ürünü olan peynirin varlığını da olumlu olarak etkiler. Örneğin bahar aylarında dört kilo süttten bir kilo peynir elde edilirken, temmuz aylarında yağışın azlığı ile altı kilo süttten bir kilo peynir elde edilmektedir. Meralarda peynir yapımında aileler bazen hazır maya kullanırken, geleneksel yöntemlerle üretilen peynir mayaları da kullanırlar. Temmuz ayında sıcaklığın etkisi ve yağmurun azlığı ile sararan otlar süt kalitesini düşürür. Bu aylarda peynir yerine artık yoğurt, tereyağı, kaymak gibi diğer süt ürünleri üretilir. Göçebe aileler hem küçük oğlak hem de kuzuyu henüz 3 4 günlükken keser. Hayvanın karnı çıkarılarak, süt bezi alınır, içerisine tuz katılır (kurtların yememesi için) daha sonra içerisine nohut, incir (içine katılan malzemeler bölgeden bölgeye farklılık gösterebilir) katılır. Daha sonra bu karışım hayvanın midesine katılır ve bir süre güneşte kurutulmaya bırakılır. Şilav (Beşikçi,1992a:174) ya da fişk olarak adlandırılan bu karışım peynir yapımında maya olarak kullanılır. Hayvanların sağımından yaklaşık yarım saat sonra toplanan süttler ‘parzon’ (İbrahimoğlu,2016:108) denilen beyaz bezlerden süzülerek kazanlarda kaynatılır. Fişk ya da Şilav olarak adlandırılan mayalar kazandaki süttün içerisine katılarak süt mayalanır. Suyu süzülen peynir katı hale gelince içerisine isteğe göre çeşitli otlar (sirik, pizpizak, mamsosin) katılır. Göçebe aileler peyniri bidonlara katar muhafaza edilen peynir hem göçebelerin tüketim ihtiyacını karşılar hem de satılarak ekonomilerine katkı sağlar.

Yoğurt göçebelilerde en çok üretilen süt ürünlerinden ikincisidir. Yoğurdun kısa süre içinde ekşimesi ailelerin bu süt ürünü ticari amaç için değil yalnızca tüketim amaçlı

üretmelerine neden olmuştur. Süzülen süt geniş bir kaba alınır, kaynatılarak el yakmayacak kıvama gelince ayrı bir kapta sulandırılmış yoğurtla mayalanıp, üzeri bir örtü ile örtülerek bir gece bekletilir. Geceden mayalanan sütün üzerinde oluşan tabakaya kaymak denir. Böylece oluşan kaymak yoğurdun üzerinden alınır ve tüketilir.

1.1.5. Koçer/Göçebe Kürt topluluklarında toplumsal örgütlenme

1.1.5.1. Kürtlerde tarihsel dayanak³ ve toplumsal örgütlenme

Kürt etnisitesinin kökenine dair yapılan çalışmalar fazla olmasına karşın, Kürtler hakkında modern öncesi döneme ait yeteri kadar kaynak yoktur. Hür'e (2017:8) göre 'Kürtlerin emiri' adı verilen Bitlis Beyi olan, Şerefhan Bitlisi 1597 yılında tamamladığı ve Kürt ailelerine dair bilgilerin yer aldığı Şerefname adlı eserinde Kürtleri, Firdevs'inin Şehname adlı manzum eserinde hikâyesi anlatılan; beyinlerinin alınıp zalim olan Dahhak adlı kötücül hükümdarın iki omzu üzerinde meydana gelen kansere benzer bir çibana sürülmesi için öldürülmekten, boğazlanmaktan, başları kesilmekten kaçarak dağlara sığınan ve uzaklara dağılan insanların soyuna bağlar. Şerefname de yer alan başka bir rivayette Havva'nın kızları ve cinlerin evlenmesi ile Kürtlerin doğduğudur (Şerefhan,1990:19). Kürtlerin kökenini tarihsel verilere dayandırarak açıklamaya çalışan Minorsky, Kürtlerin şuan yaşadıkları yere gelmeden önce o bölgede isimleri benzer olan bir topluluğun (Kardu) yaşamış olduğunu ve bu topluluğun daha sonradan Kürtlerle karışmış olduğunu söylemektedir. Ermenilerin Kordudh ve Arapların da Bakarda isimlerini kullandıklarını söyleyerek Karduların, Kürtlerin atası olabileceğini iddia etmektedir. Bir başka efsane de ise Kürtler Zilan ve Milan olarak iki kola ayrılmakta; Zilan doğudan gelen bir topluluktan oluşurken, Milan Arabistan'dan gelen topluluktan oluşmuştur (1996:53-60). Kürtlerin kökenlerine dair birbirinden farklı iddia olmasına karşın net olan şey ise Brunessen'in belirttiği üzere Kürtlerin konuştuğu dil olan Kürtçenin İran dillerinin kuzeybatı ya da güneybatı grubundan olduğudur. Bu lehçelerin ya birbirini az anlayan ya da hiç anlamayan gruplara ayrıldığını iddia eder (2010:41).

Zengin yeraltı kaynakları ve stratejik öneme sahip olan Ortadoğu coğrafyasında özellikle İran, Suriye, Irak ve Türkiye de Kürt nüfusu azımsanmayacak niteliktedir.

³Bu çalışmanın konusu, tarihsel bir çalışma değildir. Buradaki temel amaç yalnızca Kürtlerde toplumsal yapılanma olan aşiret sisteminin altında yatan etmenleri görebilmektir. Bu etmenler Kürtlerin varlığının sürdürebilmesinde kısmi bir şekilde etkisini göstermektedir.

Kürtlerin farklı zamanlarda farklı nedenlerle değişen nüfusu ve buna rağmen varlıklarını sürdürebilmeleri sosyal bilimler açısından önemli bir konudur. Çünkü Kürtlerin tarih sahnesine çıktıkları Mezopotamya da yaşamış olan toplulukların birçoğu, tarihsel süreç içerisinde kaybolmuşlardır. Kürtlerden önce veya sonradan ortaya çıkmış toplulukların bu bölgede yok oluşlarına rağmen Kürtlerin varlığını bugüne kadar taşımalarının altında yatan birtakım unsurlar vardır (Döger,2020:95). Tarihi olayların farklı yerleri, farklı şekilde etkilemesinin bir sonucu olarak, birtakım sosyal ve politik örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Bu sosyal ve politik örgütlenmelerden biri olan ve grup içi evliliği tercih edip ataerkil sülalelerden oluşan parçalı aşirettir. Diğer de aşiretsiz Kürtlerdir. Çünkü bütün Kürtler aşiretli değildir (Brunessen,2010:81-82). Aşiret sistemine dayanan tipler sülale ilkesi üzerinden var olurken, diğerleri de aşirete dayalı olmayan, feodal örgütlenmeler tarzında örgütlenmişlerdir. Kürtler bu noktada endogamiye dayanan soy grupları şeklinde örgütlenmişlerdir (Barth,2001:43).

1.1.5.2. Toplumsal örgütlenme: aşiret sistemi ve alt birimleri

Günümüze kadar yapılan çalışmaların birçoğunda Kürtlerin aşiret sistemine dayalı, göçebe bir kavim ya da feodal çiftçilere kadar uzanan geniş bir yelpazede örgütlendikleri görülmüştür (Nikitin,2002:14; Barth,2001:16). Ancak 1978’li yıllarda yaptığı alan çalışmasında Brunessen (2010:32-34) gerçekte Kürtlerin pek azının göçer olduğunu ve tamamen göçer olan aşiretlerin sayısının da giderek azaldığını söyler. Bu aşiretlerin pek çoğu ya kendi rızalarıyla ya da hükümetin baskısıyla yerleşik yaşama geçmişlerdir.

Göçebe topluluklar üzerine yapılan çalışmalar incelendiği zaman bu topluluklara ait tekbir toplumsal örgütlenme şekli yoktur. Göçebe grupları birbirinden farklı çevresel, politik ve kültürel oluşumlar içerisinde gerçekleşir. Ancak bütün göçebe toplulukların aynı soydan gelme, akrabalık bağları ile birbirlerine bağlı kabileler şeklinde örgütlendiği görülmektedir (Bates,2018: 97). Dolayısıyla Bates’in aynı soydan gelme ve akrabalık bağlarının var olduğu göçebe topluluklarının aşiret tarzı bir toplumsal örgütlenmeye sahip olduğu varsayımını doğrular. Türkiye’de Güneydoğu Anadolu bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan göçerler ve araştırma konusunu oluşturan Koçer Duderan aşiretinin de hayvancılığa dayalı, göçebe yaşam süren aşiret tarzı bir örgütlenmeye sahip olduğu görülmektedir. Bir örgütlenme biçimi olan aşiret sistemi aynı zamanda kendi içerisinde bir hiyerarşi oluşturmaktadır (Tan,2013:30).

Aşireti, endogamiye dayanan soy gruplarından oluşan yapı olarak tanımlayan Barth (2001:40-50) incelediği Caf aşiretinin; aşiret, tire, kollar, xêl ve hanelerden oluşan siyasal bir örgütlenmeye sahip olduğunu söyler. Aşiret tirelerin birleşmesiyle oluşur, tireler de kabileler ve büyüklükleriyle değişken olabilen aşiret kollarıdır. Tire içinde nüfus artışı ya da çatışmalardan dolayı herhangi bir koldan ayrılıp sonrasında bağımsız olan birimler de kolları oluşturur. Xêl hem iktisadi hem de soy bağları olanların aynı yerleşim yerini paylaşan birimdir. Haneler de her biri ayrı çadırdaki yaşayan ailelerdir.

Kürtlerin aşiretler halinde örgütlenen bir topluluk olduğunu belirten Beşikçi (1991:225) aşiretin sadece Kürtlere özgü olmadığını söylemiştir. Orta Asya'daki Türkler ve Moğollar, Ortadoğu'daki Araplar, Kuzey Afrika'daki Berberiler de aşiret örgütlenmelerine sahiptirler. Sosyal ve siyasal örgütlenme olan aşiret sistemini çadır, zoma, kabile, aşiret ve aynı kandan geldiğine inanılan ulu kişi olarak sınıflandırmıştır. Çadır, yerleşik toplumdaki evi temsil eder. Zoma, çeşitli kabilelerden hanelerin yan yana gelmesiyle oluşur. Kabile, aynı soydan gelen, kan bağı ile birbirine bağlı hanelerden ve ailelerden oluşan topluluktur. Aşiret, evlilik yolu ile meydana gelen akrabalık ilişkilerinin bütünüdür. Ulu kişi ise Aşiretin en üst kısmında yer alan manevi otoritedir (1992a:101-104).

Brunessen (2010:82-103) aşireti gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan akrabalık temelinde örgütlenmiş çoğunlukla toprak bütünlüğüne sahip olan sosyal-siyasal bir birim olarak tanımlar. Aşiretlerde kendi içinde alt- aşiretlere bölünmüştür. Bu alt gruplarda klan, sülale gibi daha küçük birimlere ayrılırlar. Brunessen, aşiret örgütlemesine yukardan aşağıya doğru değil de aşağıdan yukarıya doğru bakıldığına akrabalık ilişkilerinin oynadığı rolün öneminin anlaşılacağını belirtir. Reisleri aynı anne-baba ya da atadan gelen aileler, birlikte hareket eden ve örgütlenmenin en altında olan haneyi oluşturur. Klan ise ana aşireti oluşturan alt -birimlerden- ancak ana aşiretten farklı isimleri ve kendi hakları olan politik bir birimdir. Klanlar kendi isimleriyle çağırılır ve alan çalışması yaptığı bölgedeki Kürtlerin kullandığı bavik teriminin tam olarak kabile terimine karşılık gelmediğini belirtmektedir.

Kürtlerde aşiret sistemi ve akrabalık ilişkilerini analiz eden Heckmann (2016:133-135) ise aşiret yapılanmasını mal, ocak/kabile ve aşiret olarak üç şekilde sınıflandırmıştır. Aşiret düzeyinin en alt birimi maldır ve mal hem hane hem aynı evi paylaşan akraba grubu hem de sülale anlamına gelir. Mal belirli bir mülkiyeti elinde bulunduran bir grup değil, bir grubun ya da bir hanenin aşirete mensubiyetinin kabul edildiği ya da sorgulamaya açıldığı

toplumsal birimdir. Ocak/kabile, sülale/klanların yani malların bir araya gelmesi ile oluşur. Kabile de mal gibi bir yere bağlı bir birim değildir ve kabile mülkiyete sahip değildir. Hayvanları otlatmak için araziler ya da yaylalar kabilelere tahsis edilmez ancak kabileden daha üst düzeyde kolektif bir yapı olan aşirete aittir. Sülale ya da aşiretin bölümlerine mensup kişilerin toplamına aşiret denir. Bir grubun aşiret olarak sınıflandırılması için bu grubun aynı baba soyundan gelmiş olması gerektiğini belirtmektedir.

Yapılan çalışmalar neticesinde bir örgütlenme biçimi olarak aşiret sisteminin alt birimleri olduğu belirtilmiştir. Aşiret alt birimleri farklı toplumlarda farklı olarak adlandırılrsa dahi hemen hemen aynı ya da birbirine yakın anlamlar içermektedir. Kürt toplumunda aşiret önemli bir dayanışma kurumu ve toplumsal örgütlenme birimi olduğundan alt birimleri de bir kurumun altındaki kuruluşa benzetilebilir. Her toplumun, her kurumun veya her örgütlenmenin alt dalları veya birimleri olmaktadır. Bu birim veya kollar farklı şekilde isimlendirmesine rağmen asıl toplumun, kurumun veya örgütlenmenin bir işlevini yerine getirmektedir. Bu açıdan Kürt aşiretleri ve onun alt birimlerini Kürtlerin toplumsal örgütlenmenin hiyerarşik yapılanmasının bir neticesi olarak değerlendirmek gerekmektedir (Tan,2013:34).

1.1.6. Toplumsal cinsiyet

Bireyler, doğdukları andan itibaren kendilerini sosyal bir ortam içerisinde bulurlar. Çocukluktan itibaren bu sosyal ortam içerisinde kendilerini algılar ve algıları dâhilinde çevrelerindeki eylemlere tepkiler verirler. Bireyler, yaşadıkları toplumda kendileri dışında gerçekleşen birtakım toplumsal eylemler doğrultusunda yaşadıkları toplumun özelliklerini öğrenirler. Dolayısıyla bireyler; yaşama bakış açıları, sosyal eylemlerini öğrendikleri bu algılar neticesinde anlamlandırmaya çalışırlar. Her toplumun kültürel özellikleri birbirinden farklıdır. Toplumlar bu özellikler ile kadın ve erkeğe de farklı yaklaşmakta, farklı rol ve sorumluluklar yüklemektedir. Kültürün kadın ve erkeğe yüklediği farklı anlamlar toplumsal cinsiyeti (gender) oluşturmaktadır (Tire, 2017: 98).

Cinsiyet, kadın ve erkek cinsinin doğumla beraber getirdikleri özellik ve farklılıkları ifade ederken; toplumsal cinsiyet bu iki cins arasındaki farklılıkların toplumsal açıdan nasıl algılandığına bağlı olarak ortaya çıkmakta ve önemli kolektif kimlik kategorilerden biri şeklinde tanımlanmaktadır (Uluocak ve ark.,2014:48). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları birbirinin karşıtı olduğu düşüncesi ile hareket edilmiş ve

böylelikle toplumsal cinsiyet kavramsallaştırılmıştır. Böylelikle bu kavram kültürel olarak kadını ve erkeği toplumsal bir kadına ve erkeğe dönüştüren kategori şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Saygılıgil,2020:10). Bhasin, toplumsal cinsiyetin doğuştan getirdiğimiz bir özelliğinin olmasından ziyade kültürel ve sosyal bir nitelik olmasının kanıtı olarak farklı yerlerde, farklı toplumsal gruplar arasında çeşitlilik gösterdiğini belirtir. Örneğin; kabile içerisinde yaşayan bir kız çocuğu hayvan otlatır, meyve veya yaprak toplamak için ağaçlara tırmanarak ormanda özgürce yaşar; orta sınıftan bir kız çocuğu ise eve kapatılabilir. Her ikisi de kız çocuğudur fakat aynı bedene sahip olsalar bile farklı ortamlarda farklı toplumsal cinsiyet kalıplarına maruz kalarak büyürler (2015:12). Dolayısıyla, cinsiyete atfedilen rol ve anlamlar toplum tarafından belirlenirken içerisinde yaşadığı kültürden etkilenir. Aynı zamanda kavram ‘dinamik’ bir kavram olarak ele alınmalıdır. Çünkü farklı coğrafyalarda farklı şekillerde farklı etkenlere maruz kalmaktadır. Bu nedenle dünyanın her yerinde tek tip ‘kadınlık’ ve ‘erkeklik’ kalıpları görülmemektedir.

Kadın ve erkek arasında bazı biyolojik farklılıkları inkâr edilemeyeceğini belirten Bhasin’e göre kültürler arasında toplumsal cinsiyet rollerinin çok fazla çeşitlenmesi, bunların yalnızca cinsiyet üzerine temellendirilip açıklanamayacağını belirtmektedir. Çünkü bilimde yer alan basit bir kurala göre değişkenler (toplumsal cinsiyet rolleri) sabitlerle (cinsiyet) açıklanamaz. Cinsiyet dediğimiz şey tek başına rollerimizi belirliyor olsaydı dünya üzerindeki her kadın çamaşır yıkama, ütü ve yemek yapma gibi aynı işleri yapıyor olurdu. Ancak bu böyle değildir. Çünkü dünyanın en ünlü aşçıları, terzileri erkeklerdir (2015:18).

Bu açıklamalar doğrultusunda toplumsal cinsiyet kavramı, Simone de Beauvoir’ın “Kadın doğulmaz, kadın olunur.” sözünde tam anlamıyla açıklık bulmaktadır. Toplumsallaşma sürecinde öğrenilen; kadın ve erkekler için neyin doğru neyin yanlış olduğu, hangi cinsin hangi işi yapacağı, nasıl davranacağı bireyin toplumsallaşma sürecinde öğrenilmektedir. Butler bu toplumsallaşma sürecinde toplumsal cinsiyetin, Beauvoir için ‘inşa edilmiş’ bir şey olduğunu belirtir (2014:54). Oluşturulan bu farklılıklar somut, maddi, gerçek sonuçları olduğunda, bu sonuçlar bir cinsiyet açısından hayatı zorlaştırmaktadır. O zaman da farklılığın ayrımcılığa ve eşitsizliğe neden olduğu görülebilmektedir (Bora, 2012:3).

Toplumsal cinsiyet rollerinin bireylere, içinde bulundukları kültür tarafından yüklenen rol ve sorumluluklar olarak ele alan Bora’ya (2008:12) göre kadınlık ve

erkekliğin kültürel olarak kurulan, öğrenilen kalıplar olduğunu söylemek, onları biyolojik özelliklerden daha az gerçek yapmamaktadır. Kişisel olarak hoşlanmasak ve benimsemesek bile cinsiyetin bu şekilde kurulması, bizim benliklerimizin kuruluşunun da bir parçası olmakta ve bizim nasıl insanlar olduğumuzu, neleri yaptığımızı, neleri hayal ettiğimizi, nelerden vazgeçtiğimizi belirlemektedir.

Ataerkil toplumda kadın ve erkek cinsine yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri, cinsiyete dayalı iş bölümü ile pekiştirilmektedir. Kadın toplum içerisinde, yaşadığı toplumsallaşma sürecinde ‘anne’ ve ‘eş’ rollerini üstlenirken erkek ise bu süreçte ‘evin geçimini sağlama’ ya da ‘koruyucu’ rollerini üstlenmektedir. Kadın çocuklarına bakan, evdeki yaşlıların bakımını üstlenen, ev işlerini yapan konumda olurken erkek ise evin reisi ve ekmeğini kazanan konumda olur. Bu rol bölüşümü ile kadın erkeğe bağımlı, korunmaya muhtaç olarak görülmektedir. Ev içi emeğinin de toplumda bir karşılığı olmayarak, emeği değersizleştirilmektedir. Erkek ise ‘evin reisi’ konumu ile ekonomik gelirin sağlayıcısı olarak toplumda kendisine değer atfedilmektedir. Ayrıca kadının özel alanla bir tutulması; eğitimini, ev dışında çalışmasını kısıtlamakta ve engellemektedir.

1.1.7. Ataerkil sistem ve kadının ikincil konumu

Ataerkil kavramı kamusal ve özel alanda erkeğin kadın üzerindeki hakimiyetine işaret eden bir kavramdır. Bu kavramı daha çok kadın ve erkek arasındaki güç ilişkisini tanımlamak amacı ile kullanan feministler için ataerkillik bir kavramdan daha fazlasıdır. Feministler onu kadın gerçekliğinin anlaşılmasına yardımcı olan diğer bütün kavramlar gibi kullanılan bir kavram olarak kullanmaktadırlar (Sultana,2019:418). Bu açıdan feminizm kavramı ve devamında ‘ataerkillik’ kavramının tam olarak neyi ifade ettiğinin bilinmesi, kadının toplumsal yaşamda ikincilliğinin temel nedenlerinin anlaşılması açısından önemli olmaktadır.

Feminist hareketin ortaya çıktığı, özellikle 1960’lı yıllar itibari ile kadın doğası ve kadın üzerine birçok çalışma yapılmış ve bu çalışmalarla kadının ezilmişliğinin temel kaynağı olan patriyarkanın gerçekte nasıl bir sistem olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak Ataerkil kavramının tam olarak neyi ifade ettiği, kökenlerinin ne olduğu feminist kuramcılar ve toplumsal cinsiyet teorisyenleri tarafından geçmişte tartışıldığı gibi, kadının toplum yaşamındaki ikincilliği, ezilmişliği, kadın emeğinin sömürüsü ve bunun karşısında

erkek egemen sistemin baskısına yönelik yapılan tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Feminizm, kadınların ataerkil sistemde erkekler tarafından meşru olmayan yollarla tahakküm altına alındığı fikrine dayanan ve kadınları eril bakış açısıyla; kadınların duygusal, erkeğe bağımlı, güçsüz olarak değerlendiren tüm toplumlardaki geleneksel anlayışı kırmayı hedefleyen bir düşünce yapısıdır. Kadın merkezli bakış açısından kadınların toplumsal yaşamdaki ikincil, eşitsiz ve ezilme deneyimlerini inceleyen, neden ezildiklerini ortaya koyan kuramsal bir yaklaşım ve aynı zamanda da kadınların özgürleşme mücadelesinin politik bir hareketidir (Güneş,2017:245). Feminizm, özellikle ataerkil toplumlarda kadının dışlanması, aşağılanması, ezilişini, kendine yabancılaştırılmasını inceleyerek kadınların yaşamış oldukları bu baskılardan kurtulma çabalarını yansıtan bir yaklaşım olarak tanımlanabilmektedir (Atan, 2015:3). “Kadınlar ve içinde bulundukları feminist yaklaşımlar, ataerkil ideolojiyi toplumsallığımızın tüm gerçekleşme biçimlerinin temelinde değerlendirir ve bu ideolojinin yok edilmesi amacıyla öneriler ortaya koyarlar” (Işık,1998:40). Dolayısı ile feminist kuramların incelenmesi, ataerkil sistemde kadının ikincil konumunu açıklamaya yönelik yarar sağlamaktadır. Bu açıdan kadının ataerkil sistemdeki eşitsizliğini açıklamaya çalışan birtakım feminist kuramlar vardır. Ataerki kavramı ilk olarak 1960’lı yıllarda radikal feministler tarafından kadınların ezilmesinin temel nedeni olarak ele alınmış ancak kavram farklı feminist akımlar açısından farklı şekilde tanımlanmış ve açıklanmıştır (Güneş,2017:247). Feminist akımların ataerkillik ve kadının ikincil konumu dair birbirinden farklı söylemleri şunlardır:

Marx ve Engels’in düşüncelerinden esinlenmiş olan Marxist feminizme göre; kadınların ezilmesinin temel nedeni cinsiyet farklılığından ziyade sınıfsal farklılıktır. Sınıfsal farklılık da fırsat eşitsizliğine neden olmaktadır. Kadınların ezilmesine neden olan ise kapitalist sistemdir. Kadınlar, toplumsal yaşamda temel üretici ama ikincil tüketicidirler. Kadınlar aile içi ve çevresindeki kullanım değerinin üretiminden sorumlu olan temel sosyal sınıftır. Kadının özgürleşmesi çocukların bakımı dahil olmak üzere, tüm ev işlerinden kurtulmasında yatar. Bunun yolu ise ev işlerinin sosyalleştirilmesinden geçmektedir (Işık,1998:42). Bu nedenle Marxistler, ev işlerinin toplumsallaştırılması ve ücretlendirilmesi gerektiğini söyleyerek erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünü, kadın emeği ve iş gücü üzerinden açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadırlar. Kadın ve erkek arasındaki fırsat eşitsizliği sınıfsal bir ayrımın sonucudur. Bu durumda kadınların tek kurtuluşu kapitalist sistemden sosyalist sisteme geçişle sağlanacaktır (Dağ,2019:70).

Kadınlar kapitalist sistemden kurtulup, sosyalist sisteme geçtikleri zaman ekonomik olarak kimseye bağımlı olmayacağından, erkek tahakkümünden de kurtulmuş olacaklardır.

Radikal feminizm, Liberal feminizm ve Marxist feminizmin kadın sorununa yönelik gerekli çözümler üretmediğini ve kadınların ikincil konumda olduğu tüm toplumsal ilişkilere bakılması gerektiğini söyler. Radikal feministlere göre, kadının ikincil konumunun nedeni patriyarkal kültürdür (Sağlam,2020:407). Erkek egemenliğine dayanan patriyarki Radikal feministler için; erkek ile kadın dünyasını kesin çizgileriyle ayırırken, erkek dünyasını üretim, kadın dünyasını ise yeniden üretim sürecine bağlamıştır. Patriyarkal ideoloji, erkekleri sosyalleşme sürecinde hareketlilik, güç, inisiyatif, üretim ve rasyonalite gibi niteliklerle donatırken kadınlara da ev işleri, çocuk doğumu ve bakımı ile erkeğin cinsel objesi olmasını yüklemiştir. Bu ideoloji aynı zamanda kadında “utanma” ve namus” gibi kavramları taktikli bir biçimde geliştirerek kadınları erkeksi kültürlerin bir alt ögesi haline getirmiştir (Çaha,1996’dan akt, Aktaş,2013:63). Radikal feministler, diğer feminist akımların kadının toplumsal rolünün değiştirilmesi noktasında oldukça yetersiz olduklarını ve patriyarkal tutum ve davranışların birer taşıyıcıları oldukları üzerinde durmaktadır. Radikallerin toplumdaki en temel baskının kadına yönelik baskı olduğunu belirten Jaggar ve Rothenberg’e göre; tarihte ilk baskı gören grup kadınlardır, tüm toplumlarda var olan ayrıca hızlıca yayılan baskı kadın baskısıdır, kadın baskısı yok edilmesi en zor olan derinliktedir, kadınlara yapılan baskı nitelik ve nicelik olarak kurbanlarının çok acı çekmelerine neden olmaktadır, bu acı toplumun cinsiyetçi önyargılarından dolayı tanımlanmamıştır. Kadınlara yapılan baskı diğer bütün baskıların anlaşılmasını sağlayan bir model oluşturmaktadır (Tong,2006:115). Ataerkilliğin kökeninin, kadının biyolojik yapılarından ve aile kurumundan kaynaklandığı belirterek, tüm standart cinsiyet rollerine ve kadın üzerindeki erkek hâkimiyetine karşı çıkmaktadırlar. Radikallerin temel sorunu dünyanın her yerinde var olan ataerkil yapılanmadır. Kadın sorunu da ancak ataerkil yapının çökmesi ile çözülebilecektir (Dağ,2019:70).

Sosyalist feminizm, Marxist feminist ve Radikal feminist kuramlarının uzlaşması ile ortaya çıkmış feminist bir kuramdır. Sosyalistler, kapitalizm ve ataerkil yapıların birbirini besleyen iki sistem olduğunu söylemektedir. Ayrıca bunlardan birinin öncelemesiyle kadın meselesinin sağlıklı bir değerlendirmesinin yapılmayacağını savunmaktadırlar (Sağlam,2020:410). Bu anlamda Sosyalist feministler, kadının ataerkil yapıda ezilmesinin sınıfın yanında cinsiyet ile toplumsal cinsiyet konusuna da eğilmektedirler. Dolayısıyla Sosyalistler kadının konumunu açıklamak için yalnızca

cinsiyet üzerine odaklanmaz, kadınların sınıfsal ve ekonomik koşullarını da çözümlemelerine eklemeye çabalar. Bu nedenle ataerkil kapitalist yapı içinde kadının baskı altında olmasını ve sömürülmesini emeğin toplumsal cinsiyet açısından bölünmesiyle açıklamaktadır (Van Zoonen,2002: 479; Young, 1986'den akt, Özdemir,2017:399). Sosyalist feministler ataerkil aile yapısının yeniden yapılandırılması, aile içi köleliğe son verilmesi ve çocuk yetiştirmek için ortaklaşa yollar bulunması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu hedeflere de ancak hem ataerkilliği hem de kapitalizmi ortadan kaldırarak, devlet merkezli bir ekonomiyi yaratacak sosyalist bir devrimle ulaşılabileceğini ileri sürmüşlerdir (Giddens, 2012:518).

Farklılıklara rağmen, feminist kuramcıların uzlaştığı noktaya Pelizzon'ı (2009: 10-11) şu şekilde dikkat çekmektedir; erkek tahakkümü çok uzun süreden beri vardır ve ataerkil unsurlar çağdan çağa değişerek varlığını sürdürmektedir.

Ataerkil sistemi anlamak, kadın ve erkek arasındaki günümüz ilişkilerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Ataerki terimi başlangıçta belirli bir erkek egemen aile türünü tanımlamak için kullanılıyorken, günümüzde erkeğin kadına egemen olduğu ve kadınların ikincil konumda tutulduğu sistemi anlatmak için kullanılır. Ancak ataerkillik her yerde aynı değildir. Aynı toplumdaki farklı sınıflar içinde, farklı toplumlarda ve tarihin farklı dönemlerinde farklılık gösterebilir. Örneğin; büyükannelerimizin içerisinde yaşamış olduğu ataerkillikle bugünkü aynı değildir, ya da aşiret kadınları, üst kastlardaki Hindu kadınlar için farklılık gösterebilir. Her tür toplumsal sistem ya da kültürel uygulamalar kendine özgü farklılıklar yaparken, genel ilkeler aynı kalmaktadır. Yani çoğu ekonomik kaynak, iktisadi ve politik kurumların hepsi erkeklerin denetimindedir. Kadınların yaşamı şu alanlarda ataerkil denetim altındadır; kadının iş gücü, doğurganlığı, cinselliği, hareket özgürlüğü, mülkiyet ve diğer ekonomik kaynakları ve toplumsal, kültürel ve siyasi kurumlar (Bhasin,2015: 25- 26) .

Kandiyoti'ye (2019:10) göre, doğrudan doğadan geçinen avcı-toplayıcı toplumlardan, artık ürün ve mülkiyet üzerinde denetim gerektiren, yerleşik tarım toplumlarına geçildiğinde erkek egemenliğinin ve kadın emeği ve doğurganlığı üzerindeki denetimler keskin biçimde arttığını göstermektedir. Yapılan arkeolojik Araştırmalara göre yaklaşık yedi bin yıl önce Doğu Afrika'nın Rift hattından başlayıp, Mezopotamya'dan yayılan toplumsallık inşasında kadınlar, belirleyen, yönlendiren temel güç olmuşlardır. Yaşamın birçok alanında kadının zekâsı, sabrı, yaratıcılığı, emeği ile maddi ve manevi değerler oluşmuştur. Neolitikte ise kadın etrafında örgütlenen sosyal yaşam, kadın emeği,

düşüncesi ataerkil sisteme geçiş ile inkâr edilmiştir. Pelizzon’i (2009: 10-11) de ataerkilliğin Neolitik dönemden, uygarlığa geçişin yaşandığı Mezopotamya’da kent devletlerinin oluşması ile ortaya çıkan bir olgu olduğunu belirtmektedir. Ona göre ataerkillik, kabile de ya da ailede atanın hem ev içinde hem de dini işlerde üstünlüğü, karının ya da karıların çocuklara yasal bağımlılığı ve soyun erkek evlatlarla sürmesi ile oluşan hiyerarşik bir olgudur.

Kadınların ikincil konumlarının sürdürüldüğü yollardan biri olan ataerkil sistemde; günlük yaşamda bağlı olduğumuz sınıf ne olursa olsun tecrübe ettiğimiz ikincillik, toplumda, aile içinde; şiddet, baskı, sömürülme, kontrol, hakaret, tanınmamak, ayrımcılık gibi çeşitli şekiller almaktadır. Burada ataerkilliğin özel bakış açısı ve ayrımcılığın özel şeklini ifade etme açısından birkaç örnek gösterilebilmektedir. Erkek çocuğun tercih edilmesi, ev işlerinin kadınlara ve genç kızlara yüklenmesi, kız çocuklarının eğitim fırsatı, özgürlük ve devingenlikten yoksun olmaları, kadına karşı aile içi şiddet, erkeğin kadın ve kız çocukları üzerindeki tahakkümü, kadınlar için miras ya da mülkiyet hakkının olmayışı, erkeklerin kadın bedeni ve cinsiyeti üzerindeki kontrolü, doğum kontrolünün ve hakların yeniden üretilmesinin olmayışı bu anlamda verilebilecek örneklerdir (Sultana,2019:421).

Kadının ikincil konumu kader olmayıp, kadın ve erkeğin anatomik ve biyolojik farklılıkları gibi basit şekilde ele alınarak açıklanamaz. Toplumsal cinsiyete dayalı, kadının ikincil konumu; öğrenilmiş, inanca dayalı, sonradan edinilmiş bir değerler sisteminin ‘kabul edilmesi’ ve ‘kabul ettirilmesi’ yolu ile oluşturulan toplumsal/kültürel inşa sürecidir. Doğan, kadının ataerkil toplumda kadın, işlevini gördüğü takdirde değerli olduğunu belirtmektedir. Kadının esas işlevi doğum yaparak, neslin devamını sağlamaktır (Doğan,2016:48-49). Kadının erkeğin mülkiyetinin bir parçası olması, erkeğin kadından üstün olduğu düşüncesi ataerkil sistemde kadının ikincil konumda olmasına neden olmuştur. Öte yandan kadın emeği Koçer/göçebe topluluklarından, yerleşik kırsal topluluklarına kadar ataerkil örüntülerle örülmüş tüm topluluklarda kadın emeği oldukça önemlidir. Dağ’a (2019: 300) göre kadın emeği, Koçer aşiretler için olmazsa olmaz bir iş gücüdür. Yaptığı alan çalışmasında Dağ, görüşmecilerin kadının yaşama katılımının önemli olduğu bu topluluklarda kadın olmadığı, çalışmadığı takdirde Koçerliğin de olmayacağını vurguladıklarını belirtmiştir.

Geleneksel toplumun izlerini taşıyan aşiret olgusu ülkemizin Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesinde halen varlığını sürdürmektedir. Toplumsal yaşamda aşiret dayanışmasına, akrabalık ilişkileri ile yön verilmektedir. Koçer Göçebe aşiretlerinde,

topluluk ve en çokta kadın üzerindeki erkek egemenliğini (baba-oğul-kardeş-amca-dayı) kadının göçebe yaşamının her alanında görmek mümkündür. Ataerkil toplumda kadının konumu belirleyen etmenlerin çok boyutlu olduğunu belirten Kandiyoti (2019:11), kadının üretime katkısının çok yüksek olduğu göçebe aşiretlerde de ataerkillik konusunda birçok toplumdaki kadının geri kalmadığını ancak yerleşik Müslüman topluluklarında görülen cinslerin mekânsal ayrımının göçebe topluluklarda görülmediğini belirtmektedir. Yerleşik köy topluluklarında kadının üretime katkı biçimi yerine göre çok değişebilmekle, kadınların konumlarını belirleyen temel etmenler; yaş, doğurganlık, kıdemli gelin, taze gelin ve kaynana konumu oluşturmaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç; akrabalık ve aile ilişkilerinin kendine ait bir iç mantığının olduğu ve tek başlarına belirleyici etkiye sahip olduğudur.

Kadınların ikincil konumda olduğu ataerkil sistemde, Kandiyoti'ye (2019:15) göre kadın ezilmişliğini açıklamaya çalışan ataerkillik kavramından vazgeçip kadınların somut engeller karşısında, toplumsal uyum ve stratejileri üzerine odaklanan bir bakış açısı geliştirilmelidir. Bu noktada Kandiyoti'nin feminist literatüre kazandırmış olduğu 'ataerkil pazarlık' kavramı ile karşılaşılmaktadır. Kadınların haklarını savunmak için benimsedikleri yollar, içinde bulundukları sistemin mantığıyla açıklanabilir. Bütün egemenlik sistemlerinde olduğu gibi erkek egemen sisteminde de hem koruyucu hem de baskıcı öğeler vardır. Aynı zamanda her sistem içinde kadınlarında kendi güç ve özerklik kaynakları mevcuttur. Ataerkil pazarlık birtakım karşılıklı beklentilerin yerine getirileceği varsayılır ve toplumdan topluma değişir. Örneğin, Afrika poligamisinde erkeğin, eşi ve çocuklarının bakımından tam olarak sorumlu olma beklentisi yoktur. Buna karşılık kadının ayrı bir gelir getirdiği iş alanı vardır ve bu alan üzerinde erkek hak iddia edemez. Kadınların mekânda tecrit edildiği ve ev dışında hareket alanının sınırlandırıldığı Ortadoğu ve Güney Asya toplumlarında ise erkeğin ailenin maddi ihtiyaçları karşılaması beklentisi hâkimdir.

1.1.8. Göçebelik ve kadın emeği

Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun ataerkil egemenliğin olduğu bütün topluluklarda kadın ve erkeğe yüklenen cinsiyetçi roller, cinsiyetçi iş bölümünün oluşmasına yol açmıştır. Kadının biyolojik yeniden üretim özelliği ataerkil toplumda ev ile sınırlı tutulmasına ve ev işlerinden sorumlu olmasına neden olurken, erkeğe de evi geçindirmesi gereken şeklinde bir misyon yüklenmiştir. Bora'ya (2018:21) göre kadınlık ve kadın

emeği, ataerkil kültürde yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak ‘ev’ üzerinden tanımlanmakta ve yeniden üretilmektedir. Bu nedenle ev ve ev işleri kadının öznelliğinin kurulmasını anlamak açısından kilit alanlardan biridir. Kadın ve kadın emeği tarihin her döneminde üretim ve yeniden üretim alanlarında erkeklerden aşağı kalmayan hatta onları aşan bir rol üstlenmişlerdir (Urhan,2016:119). Dolayısıyla kadın emeğini daha iyi değerlendirebilmek için tarihsel bir analiz yapılması gerekmektedir.

İlkel topluluklarda, avcılık ve toplayıcılık döneminde cinsler arasında, cinsel farklılığa dayanan işlevsel farklılaşma başlamıştır. Kadınlar, iki biçimliliğin (kaslarının daha küçük, erkek kadar hızlı koşmasını engelleyen leğen kemiğinin daha geniş olmasının) gebeliğin, bebek bakımının etkileriyle ava pek katılmamışlardır. Böylece toplayıcılık daha çok kadınların işi olmuştur. Kadınlar toplayıcılıkta, erkekler avcılıkta uzmanlaşmışlardır. İlkel topluluklarda toplayıcılık ile uğraşan kadının aksine avcılık rolü erkeğe buyurma, eş güdüm sağlama, istenilen sonuçlara gerekli görüldüğü zaman şiddet ve güç kullanarak ulaşma gibi özellikler kazandırmıştır. Bu alışkanlıklarla kazanılan deneyim ve bilgi birikimi kuşaktan kuşağa aktarılan erkek kültürünü oluşturmuştur (şenel,2006:143-152).

Kadının statüsü ve doğurganlık arasındaki ilişkiyi ele alan zbay’a (1995:151) göre, doğumun kadın bedeninde gerçekleşmesi, toplumsal örgütlenmenin bazı gözlenen biçimlerinin ve özellikle cinsiyet rollerinin farklılaşmasının ve cinsler arası eşit olmayan ilişkilerin ilk gerekçesi olmuştur. Bu nedenle kadın ve ocuk yaşamını sürdürebilmek için erkeğe bağımlı olmaktadır. Erkek ise kadın ve çocukların geçimini sağlama rolünü üstlenmektedir. İlkel topluluklarda da erkeğin avcılık ile uğraşması ve kadının hamilelik süresince uzak yerlere gidememesi bu nedenle toplayıcılıkla uğraşması, doğum sonrasında ocuk bakımı ile ilgilenmesini gerekli kılmıştır. şenel’e göre yeni doğan bebeğin kendine yetemeyeceğini ve dolayısıyla bebek anneye öteki hayvanlardan daha çok gereksinim duymaktadır. İnsanlık tarihi üzerine araştırma yapan Chavaillon’a (2006:72) göre bebek anneye bağımlı kalırken, anne de kamp yerine bağımlı kalmaktadır. Bu durumda anneye sadece kamp yeri ve çevresindeki besinleri toplama işi kalmaktadır. Sonuçta kadın toplayıcılıkta uzmanlaşırken kamptan uzak yerlerde avlanma işini erkeğin üstlenmesinin nedenlerinden biri de oluşmuş olmaktadır. Bu durumda da kadın ve erkek rol ve sorumlulukları ile ilgili bir ‘iş bölümünün’ ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Toplumsal yaşamda, sosyalleşen bireyler içinde bulundukları kültür tarafından şekillenmekte ve cinsiyetlerine uygun rolleri toplumsallaşma sürecinde öğrenmektedirler. Ailede başlayan

rol ayrışması eğitimde, çocukların akranları ile olan ilişkilerinde dolayısıyla toplumsal yaşamın her yerinde kendisini göstermektedir. .

Savran, cinsiyete dayalı iş bölümünün bazı toplumlarda çok çeşitli olduğunu belirtirken Murdock, Heath ve Provost'un bu çeşitliliğe ilişkin genel bir örüntü sunduğunu söylemektedir. Buna göre, birçok toplumda kadına verilen görevler şunlardır; yiyecek ve yakıt toplama, tohum öğütme, su taşıma, yiyecekleri koruma, yemek pişirme, kap kakak yapma, dokuma, kumaş ve sepet yapımı, süt ürünlerinin üretimi, çamaşır yıkamadır. Erkekler ise; sürü gütme, balıkçılık, ağaç kesme, kapan kurma vb. işler ile meşgul olmaktadır (Acar-Savran,2016:36).

Papua Yeni Gine'nin Bismarck dağlarının ıssız bölgelerinde varlığını sürdüren Tsembaga Maring kabilesi üzerine inceleme yapan Harris (1995:92-95) yerelması, kulkas ve tatlı patates üretimi gibi domuz yetiştirilmesi görevinin Maring kadınlarının işgücüne dayandığını söyler. Kabiledeki kadınlar, kendileri ve aileleri için yaptıkları bahçıvanlık işlerine, yemek pişirmeye, çocuk bakımına, çocukları taşımaya ve torba, önlük ve peştamal gibi ev eşyası yapımına ek olmak üzere ayrıca altı tane 61 kiloluk hayvanın bakımı ile de ilgilenirler. Erkekler ise yeni bahçeler açıp, ağaçların daha kalın ve daha yüksek olmalarından dolayı daha çok çalışırlar. Ama kadınlar erkeklerden daha çok yorulurlar. Çünkü yeni bahçeler köyün merkezinden daha uzak mesafede kurulurlar. Kadınlar domuzlarını ve ailelerini beslemek için yalnızca daha büyük bahçeleri işlemek zorunda kalmazlar aynı zamanda çalışmaya giderlerken zamanlarının çoğunu yürüyüşte harcar, yavru domuzları ve bebekleri bahçeden eve, evden bahçeye götürür. Aynı zamanda hasat edilmiş yerelmaları ve patateslerden oluşan ağır yükleri bahçeden evlerine taşırlarken enerjilerinin çoğunu da tüketmek zorunda kalırlar.

Bedevi antropolog Aref Abu-Rabia günümüzde (İsrail'in güneyinde) yaşayan bedevi çobanlık hakkında şunları söylemektedir; Negev ve Sina bölgelerindeki devî erkeklerinin ücretli işlerin peşine düşmelerinden dolayı toplumdaki iş bölümü ilişkileri değişmiştir. Eskiden geniş hareket alanlarına sahip Negev bedevileri, günümüzde koyun sürülerini sadece yaşadıkları yerlere yakın bölgelerde otlatmaktadır. Çobanlık bir erkek işi olarak görülse dahi erkeklerin inşaat işlerinde istihdam etmelerinden dolayı Negev topluluklarında çobanlık işi genç kızlar tarafından üstlenilmiştir. Dahası kadınlar, genç kızların koyun bakımında erkeklerden daha becerikli olduğunu hissetmeye başlamışlardır. Aynı zamanda hâlihazırda geleneksel sorumlulukları olan dişi koyunları sürüden ayırarak sağma işine de devam etmektedir. Sabahları erkenden kalkıp, akşamları yatağa en geç

giden kadınlardır. Genç kızlara sürülerle ilgilenmek, odun toplamak yün eğirmek, keçe dokumak, nakış işlemek için sağladıkları avantajları öğretirler. Ancak Negev erkekleri ve kadınları arasında farklılıklar vardır. Aile şerefini ilgilendiren katı kurallar gereğince, akrabalar grubu dışında erkeklerle temasta bulunma riskini göze alamazlar. Aileleri kendilerine göz kulak olabilsin diye sürülerini evlerinin yakınında otlatırlar. Genç kadınlar tarlalara çoğunlukla iki grup halinde giderler ve sürüler otlakta yayıldığı zaman uzaktan izlenebilmek için bir tepenin üzerine çıkıp otururlar. Kadınlara sürekli göz kulak olunması oldukça ciddi bir iştir; zira ailenin şerefi açısından kadınların inzivada tutulmaları esastır. Kadınların etkinlik alanları kısıtlanmakla birlikte aile şerefi kavramı onların aile içi üretimdeki etkin rollerini engellemez. Aksine bu bakımdan dolayı oldukça merkez bir konumdadır (Bates,2018:215-17).

Afrika'da, Kenya'nın kuzeyinde yaşayan göçebe Ariaaller üzerine inceleme yapan Fratkin, kadınların ekonomik yaşamda hayati bir role sahip olduğunu belirtmektedir. Kadınların üstlendikleri işler ve doğurma yetenekleri, hane halkının refahı ve toplumsal konumu açısından gerçekten de çok önemlidir. Bu durum gerek çok karıllığın idealize edilmesinde gerekse de uygulanmasında kendisini göstermektedir. Hanelerin yarısından çoğunda kumalar bulunur. Ariaal kadınları, siyasal alanda neredeyse hiçbir güce sahip değildirler. Toplumsal kararlarda söz haklarının olmamasının yanı sıra grubu ilgilendiren kararlar çoğunlukla yaşça büyük erkeklerin mutabakatıyla alınır. Bir erkek kadına sürünün bakılması ve sağılması işini verse bile kadın hayvanları ne satabilir ne de herhangi bir harcama yapabilir. Kadınlar ancak kurmak ve bakımını yapmakla sorumlu oldukları evlerinin denetimi konusunda tasarruf sahibidirler. Sığır, koyun, keçilerin sağılması kadın ve kızların ortak işidir. Ateş yakmak için odun toplamak, kulübelerin çatısını yapmak için saz ve çitlerin yapımı için çalı toplama işini de kadınlar yapar. Erkekler derin su kuyularını kazma işinden sorumluyken suyun kuyulardan evlere taşınması kadınların işidir. Hayvanlar erkeklerin malıdır, en azından ilke olarak bütün besin kaynakları kadının babasının ya da kocasının denetimi altındadır. Kadınlara babalarından ya da kocalarından bir miras söz konusu değilken bütün mal varlığı erkek çocuklarına devredilir. Dolayısıyla, genç erkekleri büyükleri için harcadıkları emeğin karşılığını er geç ya hediye ya da miras olarak geri almaktadır. Kadınlar ise emeklerinin karşılığında hiçbir şey elde edemezler (Bates,2018:209-210).

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Hakkâri ilinde yarı- göçer aşiretler üzerine yaptığı çalışmada Yalçın-Heckmann, (2016:246-47) aşiretin aynı anda

gerçekleştirilmesi gereken çok yönlü bir üretim sürecini içerdiğini belirtmektedir. Dolayısı ile hane içerisindeki kadın ve erkek emek gücü üretim sürecinde birden fazla işte istihdam edilmesi gerekmektedir. Bahar ayında erkekler taze otları keser, bağ yapar, tarla sürerken aynı zamanda çobanlık yapmaktadırlar. Kadınlar ise bu dönemde çiğ veya pişirilerek tüketilmesi için peynir yapımında kullanılan otları ve mantarı toplamaktadır. Aynı zamanda kadınlar yaylalara gidip süt sağmakta, sağılan sütü köye getirmekte ve peynir yapmaktadır. Kadınlar hane ekonomisine katkıda bulunmak için geven sakızı (beniştê qêzan) toplayıp satmaktadırlar.

Göçebe Şavak Türkmenleri (Tunceli) üzerine yapılan çalışmada ise Kutlu (1987:147-48) şunları söylemektedir; Erkekler yaylaların kiralanması, göç zamanında göçün idaresi, hayvanların beslenmesi ve korunması, çobanlık yapmak, kırkım yapmak, yayla alanları bulmak ve hayvan ürünlerini pazarlamak gibi işlerden sorumludur. Kadınlar ise süt sağmak, sütü işlemek (peynir, tereyağı, yoğurt), yün yıkamak, taramak, dokuma yapmak, hayvan derisini işlemek gibi işlerden sorumlu tutulmaktadırlar. Dolayısı ile kadın ve erkeklerin yaptığı işler karşılaştırıldığı zaman kadına daha fazla pay düştüğü görülmektedir. Kadın üretime dönük yaptığı işlerin yanı sıra hane içi işlerle de meşgul olmaktadır. Bu yüzden kadınların yayladaki günlük yaşamlarında boş zamanlarının olduğundan söz edilememekle beraber aynı durum erkek için geçerli olmamaktadır. Erkekler paylarına düşen işlerin az olması sebebi ile günün geri kalan kısmında ya çadırda oturmakta ya da diğer erkeklerde sohbet ederek zamanını geçirmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN MATERYALİ VE METODU

2.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Anadolu toprakları, elverişli coğrafi özellikleriyle tarihin başlangıcından beri sunduğu imkânlar dâhilinde birçok ekonomik faaliyete zemin oluşturmuştur. Bu ekonomik faaliyetlerin başında tarım ve hayvancılık gelmektedir. Tarımla uğraşan ilk insanlar, bu topraklarda köylerini kurup yerleşik yaşama geçmişlerdir. Hayvancılık faaliyeti ise bazen ek bir gelir kaynağı olarak yapılırken bazen de temel geçim kaynağı olarak yapılmıştır. İster tek başına geçim kaynağı olarak ister ek bir geçim kaynağı olarak yapılmış olsun, hayvancılık faaliyeti geniş otlaklara ihtiyaç duymaktadır. Engebeli bir coğrafi yapıya sahip olan Anadolu'da, kısa mesafelerde meydana gelen yükselti farkı bitkilerin türlerini ve yetiştirme dönemlerini etkilemektedir. Göçebe hayvancılık ve yaylacılık faaliyetleri ile uğraşanlar açısından bölgenin koşulları, hayvancılık faaliyetleri açısından da uygun bir ortam oluşmasını sağlamaktadır (Kılıç,2014:2).

Ülkemizin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Siirt ilinin çok eski zamanlardan beri birçok medeniyete kucak açtığı yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkmıştır.⁴ Kentte yeterli hammaddenin olmaması, diğer kentlerle ulaşımının sınırlı olması daha başka birçok dezavantajı bulunmasına rağmen, kentin dağlarla çevrili coğrafi özelliği hayvancılık sektörünün gelişmesine kolaylık sağlamıştır. 1980'lerden sonra kışlak ve yaylakların daralması, meraların çeşitli nedenlerle yasaklanması, yaşanan politik durumlardan kaynaklı göçebe yaşamdan koparılarak, yerleşik yaşama geçen göçerlerin yanı sıra hâlihazırda göçebe yaşam sürenlerde vardır.

Kentte göçebe hayvancılık ile uğraşan insanlar kendilerini Koçer olarak adlandırmaktadır. Koçer kavramını etimolojik olarak ele alırsak Kürtçede “koç” göç etmek, “Koçer” ise göç eden, göçebe olan kimse anlamına gelmektedir. Türkçede ise “göçer” göçebe olan kimseye denilir (Tan,2013:42). Koçer, hayvancılık faaliyetleri ile uğraşıp, mevsime bağlı olarak yer değiştiren göçebe topluluk ya da bireylere verilen isimdir. Çalışma da Koçer kavramının tercih edilmesinin nedeni, bireylerin kendilerini Koçer olarak tanımlamalarıdır.

⁴Siirt ili ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Özgen, Nurettin& Karadoğan, Sabri (2009) Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi; Kılıççioğlu, Cumhur (1992) Her Yönüyle; Siirt İl Valiliği (1998) Siirt İl Yıllığı.

Bu çalışmanın konusu, Siirt ilinde göçebe hayvancılık yaparak yaşamlarını sürdüren ve kendilerini Koçer olarak adlandıran Duderan aşiretindeki kadınların sosyal konumunun ne olduğudur. Ülkemizin doğusunda özellikle Kürt köylerinde, belirli bir yaşın üzerindeki kadınların birçoğu Türkçe bilmemekte, imam nikâhı ile evli olup modern yasalar karşısında ne miras ne de kendi çocukları üzerinde bir hak talep edememektedirler. Kadınların pek çoğunun nüfus sisteminde kaydı olmadığı için ”yok” hükmündedirler. Bu durum kadınları, devletin kurum ve mekanizmaları karşısında savunmasız kılmaktadır (Ertürk,2020:180). Koçer/göçebe aşiretteki kadınların birçoğu günümüzde bu tür sorunlarla karşılaşmakta hem devletin kurumları karşısında hem de ataerkil örüntülerle oluşmuş aşiret içerisinde savunmasız kalmaktadırlar.

Çalışmanın amacı; baskıcı, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin devam etmesine neden olan ataerkil sistemin, Koçer kadınlar üzerinde kuruluşu ve sürdürülmesinde; nelerin nasıl, ne şekilde rol oynadığının sorgulanması, kadınların kadınlık yazgılarının neler olduğu açıklanmaya çalışılmasıdır. Çalışmanın diğer bir amacı zor koşullarda göçebe yaşam süren Koçer topluluklarda kadınların göçebe yaşam içerisinde hangi rolleri üstlendiği, bu rollerin Koçer kadınlara ne tür avantaj/dezavantaj sağladığı ve kadınların göçebe toplumunda toplumsal konumlarını inşa ederken etkilerinin neler olduğunu, kadınların ne tür statüler kazandığını belirlemektir.

2.2. Araştırmanın Soruları

Çalışmada Koçer Duderan aşiretine mensup kadınlar ile görüşülerek, göçebe yaşam içerisinde sosyal konumlarına dair şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Koçer/göçebe Duderan aşireti nasıl bir yapıya sahiptir?
- Göçebe yaşamda kadının toplumsal konumunu belirleyen etmenler nelerdir?
- Ataerkil sistem, göçebe Duderan aşiretindeki kadınların statü ve rollerini nasıl etkilemektedir?
- Duderan aşireti ne tür evlilik örüntüsüne sahiptir? Evlenen Koçer kadınların toplumsal yaşamında nasıl değişiklikler olmaktadır?
- Koçer kadınların toplumsal yaşamdaki rolleri üzerinde erkekler nasıl bir etkiye sahiptir?
- Koçer topluluklarında kadın emeğinin önemi nedir?

2.3. Araştırmanın Önemi

Güneydoğu Anadolu da yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Koçer/Göçebe topluluğu özgün özellikleri içinde barındıran özel bir topluluktur. Hem bölge hem de bölge halkı açısından önem taşıyan Koçerlik, kadınlar açısından oldukça zorlu bir yaşam tarzı olmaktadır. Günümüz modern toplumlarında kadınların yaşamlarının daha kolay olduğu düşüncesi Koçer kadınlar için geçerli olmamaktadır. Göçebe yaşam içerisinde bin bir zorlukla, engellemelerle karşılaşan Koçer kadınlar açısından yapılan bu çalışma oldukça önem taşımaktadır.

Ülkemizde kadının toplumsal konum açısından en dezavantajlı olan kesimi Güney Doğu ve Doğu Anadolu'da yaşayan kadınlardır. Ancak Koçer kadınlar, kırsal kesimde yaşayan kadınlardan daha da dezavantajlı konumdadır. Ataerkil örüntülerle bezeli olan aşiret yapısı içerisinde yaşam sürmeye çalışan kadınlar, Koçer yaşamının getirdiği zorluklarla da mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu açıdan ele alındığı zaman çalışmanın önemi artmaktadır. Aynı zamanda günümüzde kaybolma ile karşı karşıya kalmış olan göçebe topluluklardan olan Koçerlerin, Doğunun yapısı ile ele alınması açısından önemli olmaktadır. Çünkü göçebelik denildiği zaman akla ilk etapta Yörükler gelmektedir. Bu açıdan Koçerleri ele alırken özgün bir yapısının olduğunu ve Doğu yapısı ile ele alınması gerektiği göz önüne alınmalıdır.

2.4. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, Koçer kadınlar hakkında derinlemesine bilgi edinilebilmesi açısından nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yönteminin amacı sayılarla ifade edilmesi zor veya mümkün görünmeyen kişiler ya da topluluklar arasındaki ilişkilerin yönü ve dayandığı temelleri ortaya çıkarmaya yöneliktir. Aynı zamanda nitel araştırma en önemli hedeflerinden biri ifade edilenden çok hissedileni ortaya çıkarmaktadır. Çünkü araştırmacının algılanan her şeyi kavramlarla ifade etmesi mümkün olmamaktadır. Kişiler, algılarını kavramlara tam olarak dökemiyor olabilirler. Bu durumda da kişilerin kavramsal yeteneklerinin gelişmemiş olması ya da çeşitli faktörlerden çekinmeleri etkili olabilmektedir (Sayım,2021:57).

Nitel araştırmalarda olgular doğal oluşumu içerisinde tasvir edilmeye çalışılır. Nicel araştırma desenlerinde olduğu gibi deneklere ve değişkenlere müdahale edilmez (Gürbüz

ve Şahin: 2018). Çalışmada nitel yöntemin seçilmesinin temel nedeni; Koçer kadınların doğal ortamlarında, gerçekçi ve bütüncül yönleriyle ele alınmasıdır.

Çalışmanın temel amacı Koçer kadınların toplumsal konumunu belirtmek olduğu için nitel araştırma tekniklerinden, olgubilimsel (fenomonolojik) desen kullanılmıştır. Fenomonolojik çalışma bir olguyu, olayı deneyimlemiş katılımcıların ortak özellikleri tanımlamaktadır. Van manen'e göre fenomenoloji desenin temel amacı, araştırmacı tarafından belirlenmiş bir olgu ile ilgili bireysel deneyimleri evrensel özellik taşıyan bir araştırmaya indirgemektir (Creswell,2013:77). Fenomenoloji deseni, yaşanmış deneyimleri anlamlandırmaya çalışan bir tekniktir. Bu teknikte amaç; araştırılan olgu/olaya vurgu yapılarak katılımcıların olgu/olaya ilişkin bakış açıları, nasıl anlamlandırdıkları, nasıl deneyimledikleri ve bu deneyimleri nasıl aktardıklarını gösterebilmektir (Tekindal ve Uğuz Arsu,2020:158). Bu teknik yolu ile katılımcılara hikâyelerini sorma, seslerini duyurma ve paylaşılan fenomene anlam verme fırsatı verilmektedir. Olayları yaşayan kişilerin merceğinden bakarak fenomeni anlamak ve paylaşılan yönleri ortaya çıkarmak bu tekniğin özünü oluşturmaktadır (Kıral,2021:97) . Dolayısı ile kadınların toplumsal konumunun belirlenmesi amaçlandığından fenomenoloji desenin kullanılması uygun olduğu düşünülmüştür. Sahada katılımcılarla yoğun etkileşimler sağlanarak, görüşmeler mümkün olduğunca derinleştirilmiştir.

2.5. Araştırmanın Örneklemi

Nitel araştırmalarda evren, araştırmacının gerçekte incelediği ve araştırdığı olguları barındıran insan toplulukları, sosyal gruplar veya çok çeşitli olay ve olgulardır (Baltacı,2018: 234). İçinden seçildiği evreni temsil ettiğine inanılan ve araştırmanın kapsamını gösteren, evrene göre küçük olan gruba ise örneklem denilir (Sayım,2021:93). Çalışmanın örneklem grubu, kartopu örneklem tekniği ile oluşturulmuştur. Bu teknik ile aynı aşirete mensup farklı yaylalarda Koçerlik yapan bireylere ulaşılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda oluşturulan örneklem grubu, farklı yaş aralıklarında seçilen 17 kadın ve 3 erkekten oluşmaktadır. Siirt'in Çıray bölgesindeki yaylalara gidilerek kadınlar ile görüşmeler yapılmıştır.

2.6. Veri Toplama Tekniği

Bu araştırmanın saha çalışmasını gerçekleştirmek amacı ile nitel araştırma yöntemlerinde en güçlü ve en sık kullanılan veri toplama tekniği olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği; konuyu bütün boyutları ile araştıran, soruların açık bir şekilde sorulduğu, cevapların da detaylı bir şekilde alınmasına imkân veren teknik olmaktadır. Bu teknik ile araştırmacı katılımcılarla yüz yüze görüşerek bilgi toplamaktadır (Tekin,2012:101). Görüşme ise nitel araştırmalarda araştırma örneklemine yer alanların araştırma konusu hakkında bilgi, duygu ve düşüncelerini aktif olarak açıkladığı, yaşam öyküsünü anlattığı veri toplama tekniği olarak adlandırılmaktadır (Baskıcı,2019:374). Çalışmada veri toplama aracı olarak ise araştırmacı tarafından önceden hazırlanan yarı yapılandırılmış teknik doğrultusunda katılımcılarla görüşmeler yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, saha da sorulacak soruların ve katılımcılarla yapılacak grşme6 içeriğinin esnek tutulması yolu ile yapılan görüşmeler olarak tanımlanmaktadır (Gürbüz ve şahin, 2018:81).

Araştırmacı verileri tespit edebilmek amacıyla Siirt'te yaşayan Koçer Duderan aşiretine mensup bireylerden yardım almıştır. Katılımcıların bir başka katılımcıya yönlendirmesi çalışma açısından fayda, araştırmacı açısından da kolaylık sağlamıştır.

Katılımcıların bilgisi ve izni dahilinde görüşmelerin tamamında ses kayıtları alınmış, alınan ses kayıtları da her bir katılımcı için herhangi bir zaman sınırlaması olmamak ile beraber 40-50 dakika sürmüştür. Katılımcıların demografik bilgileri (medeni durum, yaş) ise katılımcılardan izin alınarak çalışmaya eklenmiştir. Verilerin analizi esnasında, oluşabilecek herhangi karmaşıklığın önüne geçebilmek adına kadın katılımcılar; K1, K2, K3 erkek katılımcılar ise E1, E2, E3 şeklinde kodlanmıştır. Hazırlanan görüşme formunda, katılımcıların bir süre sonra birbirine benzer cevaplar vermesi nedeniyle katılımcı sayısında doyuma ulaşıldığı düşünülerek araştırmaya son verilmiştir.

Katılımcıların kendilerini anadillerinde daha iyi ifade edebileceği düşünüldüğünden görüşmeler çoğunlukla Kürtçe yapılmıştır. Yalnızca bir görüşmeci (Katılımcı7) ile Türkçe görüşme yapılmıştır. Araştırmacının Kürtçeyi çok iyi bilmemesinden kaynaklı çalışma kendisine yardımcı olan ve kendisi de Koçer Duderan aşiretine mensup çevirmen kadından yardım alınarak yapılmıştır.

2.7. Verilerin Analizi

Çalışma bittikten sonra ayırıştırma sürecinde araştırmacı tarafından toplanılmış olan veriler betimsel, içerik, metin analizi ve söylev gibi birbirinden farklı analiz yöntemlerine tabi tutulmaktadır. Bu çalışmada ise betimsel analiz yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Çünkü sahada toplanılan veriler, araştırmacı tarafından özgün şekline mümkün olduğunca bağlı kalınmak istenmiş ve gerektiğinde katılımcıların ifadeleri doğrudan alıntı yapılmıştır. Böylelikle söz konusu araştırmanın özgünlüğü artırılmak istenmiştir (Baltacı,2019:377).

Nitel araştırma metodu ve fenomenoloji deseni kullanılarak yapılan araştırmanın veri analizinde herhangi bir program kullanılmamıştır. Sahada Türkçe ve Kürtçe olarak alınan ses kayıtları sonraki aşamada dinlenip, el ile çözümlenerek yazıya aktarılmıştır. Veri analizi yapılırken araştırmacı tarafından ayıklama söz konusu olmuştur. Çalışmada esas odaklanılması gereken veriler ayıklanarak, çalışmaya dâhil edilmiştir. Böylelikle elde edilen veriler doğrultusunda çalışma sistematik bir şekilde ilerlemiştir.

2.8. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma 2022 Haziran ve Eylül aylarında Siirt merkez ve yaylalarında Koçer kadınlarla yapılan görüşme ile sınırlıdır. Araştırmacı tarafından yaylada olunan zaman diliminin seçilmesinin nedeni; katılımcılara bu zaman diliminde ulaşmanın araştırmacıya kolaylık sağlayacağıdır.

Sahada, katılımcılar ve araştırmacılar arasında güvenin oluşması çalışma açısından oldukça önemlidir. Araştırmacının ve aynı zamanda katılımcıların büyük çoğunluğunun kadın olması çalışma açısından kısmen kolaylık sağlamıştır. Görüşmelerin Türkçe bilmeyen katılımcılarla Kürtçe yapılması ve araştırmacının da Kürtçe biliyor olması katılımcılar açısından güven oluşturmuştur. Ses kaydının yapılmasını istemeyen 3 kadın katılımcıya kaydın neden alındığı açıklandıktan sonra görüşme ses kaydına alınarak yapılmıştır. Bunun dışında ses kaydı ya da fotoğraf çekiminde araştırmacı herhangi bir zorluk yaşamamıştır.

Katılımcılarla yapılan görüşme esnasında uygun zaman ve mekâna özen gösterilmeye çalışılmıştır. Kadınların doğal ortamlarında, kendilerini ifade edebilecekleri ve güvende hissedebilecekleri ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak Koçer ailelerin

kalabalık olması, görüşme esnasında ısrarımıza rağmen katılımcı dışında bireylerin dâhil olması çalışma açısından güçlük oluşturduğu söylenebilir. Katılımcıların böyle bir ortamda fikirlerini açıkça belirtememesi, katılımcının gerçek duygu ve düşüncelerini söyleyememe riskini oluşturmuştur. Ancak, araştırmacının katılımcı ile yalnız kalma isteği çoğunlukla dikkate alınmış, bazı durumlarda da müdahale etmeye çalışan bireylerden rica edilerek katılımcı ve araştırmacı yalnız kalmış, sonrasında ise görüşmeler tamamlanmıştır.

2.9. Araştırma Evrenine Ait Genel Bilgiler

2.9.1. Siirt İlinin tarihçesi

Ülkemizin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Siirt ili, 1923 yılında il statüsüne sahip olmuş ancak sosyal ve ekonomik gelişimi açısından bölgede bulunan birçok kentten geride kalmıştır. Bölgenin coğrafi özellikleri ili gelişmişlik düzeyi açısından olumsuz etkilemiş, özellikle ilin kuzeyindeki bölgenin sarp ve dağlık olması gelişmiş bir kent kültürünün gelişip yayılmasını engellemiştir. Doğu Anadolu Bölgesi ile sağlıklı ulaşım ağlarının olmaması şehri diğer şehirler açısından kör nokta konumuna getirmiştir (Özgen&Karadoğan,2009:64).

Şehrin adı gerek İslâm kaynaklarında gerek Batılı yazarlar arasında farklı şekillerde (İs'ird, Siird, İs'irt, Siirt, Sâird, Seerd, Sert, Saert, Sört, Söörd, Sö'ört) kaydedilmiş olup günümüz Türkçesinde ise Siirt biçiminde yazılmakta olan şehir, 1200 yıl boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olduğundan, oldukça köklü bir tarihe sahiptir (İslam Ansiklopedisi, Siirt Maddesi: 174). Kentte, MÖ. 3000 yılında huriler egemenlik kurmuş daha sonradan MÖ. 4. Yüzyılın başlarına değin sırasıyla Samiler, Babil, Asur İmparatorluğu, Medler, Persler MS ise kente Romalılar, Partlar ve Sasaniler egemen olmuştur. 1514 yılında İdris i Bitlisinin yardımıyla Safevileri yenen Osmanlı Devleti Siirt'e hakîm olmuştur. Kent o dönemde yarı özerk beylerin yönetiminde, aşiret kültürünün egemen olduğu bir yerdi. 1867 yılında Diyarbakır vilayetine bağlı bir liva iken 1892 Devlet salnamesine göre Bitlis vilayetine bağlanmış, milli mücadelenin yaşandığı dönemde Bitlis'e bağlıyken, 1919 yılında bağımsız sancak haline getirilmiş ve sonradan 1923 yılında il yapılmıştır (Siirt Yıllığı, 1998: 33-34).

Türkiye'de, nüfus artış hızının en yüksek olduğu şehirlerden biri olan Siirt'in nüfusu 1970 yılındaki nüfus sayımında 29.544 iken 1990 sayımında 68.320 kişi olarak

belirlenmiştir. Şehir nüfusunun bu süre içinde bu kadar artış göstermesi ekonomik politikalarla ilgilidir. 1960'lı yıllardan sonra Türkiye'de uygulanan planlı ekonomik programların etkisiyle gelişme gösteren Türkiye ekonomisi, Siirt şehrinde de etkisini göstermiştir. Hızlı ve önceki dönemlere göre daha düzenli yapılaşmanın geliştiği, şehir stadyumunun yapıldığı, Sosyal Sigortalar Hastanesinin hizmete açıldığı ve en önemlisi Dicle Üniversitesine bağlı Siirt Eğitim Enstitüsünün faaliyete geçtiği bu dönemde yaşam standartlarının artmasıyla şehir, civardaki kırsal nüfus için bir cazibe merkezi olmuştur (Özgen ve Karadoğan, 2009: 69).

Güneyde, Mezopotamya'da gelişmiş bir tarım kültürü mevcutken, Kuzeyde Doğu Anadolu'nun yüksek yaylalarında ise ilkel tarımcılığa ve hayvancılığa dayanan bir kültür bulunmaktadır. İki kültürün kesişme noktasında bulunan Siirt ili ise daha çok yayla kültürüne sahip bir konumda bulunmaktadır. Yaylacılık, günümüzde de devam etmekte olan bir kültürdür (Siirt Yıllığı, 1998: 33).

Kentte göçebe hayvancılık ile uğraşan insanlar kendilerini Koçer⁵ olarak adlandırmaktadır. Koçer kavramını etimolojik olarak ele alırsak Kürtçe'de "koç" göç etmek, "Koçer" ise göç eden, göçebe olan kimse anlamına gelmektedir. Türkçe'de ise "göçer" göçebe olan kimseye denilir (Tan,2013:42). Göçerler sürekli bir yerleşim yerleri olmayan, yaz mevsimini yaylalarda, kış mevsimini ise kışlaklarda geçiren, yıl boyunca sürüleriyle beraber dolaşan topluluklardır (Siirt İl Yıllığı,1998:68). Kürtler genellikle aşiret olarak örgütlenmiş topluluklardan oluşur (Brunessen'in belirttiği üzere aşiretsiz Kürtlerde vardır). Kentte yaşayan Koçerlerde aşiret sistemine mensuptur. Kentteki bireylerin sosyal yaşamında etkili olan aşiret sistemi, kent içinde önem arz etmektedir. Siirt'te yaşayan Kürtlerin aşiretler şeklinde örgütlendiğini söyleyen Tan'a (2013:42) göre, Siirt sosyal yapısında aşiret ve aşiretçilik önemli yer tutmaktadır. Aşiretin sosyal yapı içerisindeki egemenliği birey üzerinde etkili olmakta ve bu da topluluklar arasındaki ilişkinin şekillenmesini de etkilemektedir. Siirt'te bulunan aşiretlerin en büyükleri sırasıyla; Duderan, Mehmediyan, Garisan, Alikan, Sturkiyan, Keşkoliyan, Soran, Batuyan, Ceyhanlar ve Sılogiyan aşiretleridir (Kocadağ, 2004: 215).

Kent ekonomisinin %65'ini tarım ve hayvancılığın yanı sıra endüstriyel ölçekte üretilmeyen el sanatları (battaniye, tiftikten üretilen atkı, manto) oluşturur. Hayvancılık

⁵ Koçer kavramı Türkiye de göçebeler üzerine yapılan çalışmalarda ancak son on yıldır kaynaklarda yer almaya başlamıştır. Araştırma konusunu oluşturan Duderan aşireti bireyleri kendilerini Koçer olarak tanımladıkları için araştırmada da bu kavram tercih edilmiştir.

büyük bir nüfusun temel geçim kaynağı durumundadır. Kentte mera hayvancılığı yaygın şekilde yapılırken, besi hayvancılığı çok gelişmemiştir. Hayvancılığa çok elverişli alanlara sahip olan kentte hayvancılık faaliyetleri asıl olarak Koçerlerin elindedir (Siirt İl Yıllığı,1998:68). Etinden, sütünden, derisinden yararlanan küçükbaş hayvancılık yaygın olup, kentte çoğunlukla keçi ve koyun beslenilmektedir.

Siirt'te bulunan Koçer aşiretlerin birçoğu halen göçebelik yapmakta olup, bir kısmı da birtakım nedenlerden dolayı göçebeliği bırakmış,⁶ yerleşik yaşama geçmişlerdir. Ancak, hem yerleşik olanlar hem de aktif olarak Koçerlik yapanlar (yaylaya gidenler) kendilerini Koçer olarak tanımlamaktadır. Siirt'te Koçer aileler yaylak olarak; Hakkâri, Van, Bitlis yaylalarını kullanırken, kışlak olarak; Cizre, Nusaybin ya da Şırnak kullanılmaktadır.

2.9.2. Koçer/Göçebe Duderan Aşireti

Göç üzerine kurulu yaşam süren Koçerlerde, asıl gelişmiş olan yazılı gelenek değil de sözlü gelenektir. Dolayısı ile aşiretler hakkında yazılı kaynaklar oldukça sınırlıdır. Siirt'in nüfus itibarıyla en büyük aşiretlerinden olan Koçer Duderan aşireti, yaz mevsimini yaylaklarda, kış mevsimini de kışlaklarda geçiren ve tamamen hayvancılıkla uğraşan göçebe olan bir aşirettir.

Kürt /göçebe ailelerden oluşan, Çoxsor Konfederasyonuna bağlı Koçer Duderan aşireti üyeleri iletişim kurarken Kürtçe konuşmaktadırlar. Günümüzde aşiret üyelerinin çoğu göçebe yaşamı terk edip, yerleşik yaşama geçmiştir. Ancak aşirete mensup bazı aileler Koçerlik yapmaya devam etmektedir. Koçerler üzerine yaptığı çalışmasında Dağ, (2019:61) Duderan Aşiretinin reisi olarak bilinen ve ailesi ile birlikte yerleşik yaşama geçen Hacı Mirza Tetik ile görüşmesinde aşiretin Siirt'te 1000'den fazla haneye sahip olduğunu söylediğini, belirtmiştir. Tan ise aşiret reisi Hacı Mirza Tetik için yerleşik yaşama geçmesi ile ağalığın devam ettiği ve ağanın tüm aşiret üzerinde etkisinin olduğunu söyler. Ancak kentleşme, ekonomik ve politik gibi nedenlerle ağalık kurumunun da çözüldüğünü belirtmektedir (2013:48).

Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Kürt göçebe topluluklarının belirli rotaları vardır. Koçer Duderan aşireti, Şırnak rotasında yer almaktadır. Şırnak rotası Hakkâri'nin yüksek yaylalarından Mardin Siirt ve Batman'a kadar olan bölgeyi birbirine

⁶Hükümetin, Koçerleri iskân politikasını benimsemeleri konusunda zorlamaları ve aynı zamanda yaşanan politik durumlardan (bir taraftan devlet baskısı öte taraftan örgüt baskısı, birçok Koçer aileyi ikileme bırakmıştır) dolayısı ile Koçerlerin birçoğu yerleşik yaşama geçmişlerdir.

bağlamaktadır. Bu rota üzerinde Dudêran aşiretine mensup aileler seyahat etmektedir (Tan ve Gültekin:2017: 190).

1900'lü yıllarda Koçer Duderan Aşiretini inceleyen Zeki Beg göçebe olarak yaşayan aşiretin 400 haneden oluştuğunu ve yaz mevsimlerini Van Gölünün güneyinde geçirdiklerini belirtir (2011:355). Büyük bir aşiret olan Koçer Duderan aşiretinin alt birimleri olan bavikler ise Boti (2011:46) tarafından şu şekilde sıralanmıştır;

1. Qiroyan	11. Deştuyan
2. Aqubiyan	12. Şemsikan
3. Mala Tahir	13. Gewriyan
4. Mala Mehmet Ağa	14. Bekiriyen
5. Mala Kasım Ağa	15. Şahiniyan
6. Mala Qubet	16. Mala Hopaniyan
7. Mala Mirza	17. Mala Qızıliyan
8. Mala Heci Hesam	18. Mala Rihane
9. Mala Reşe	19. Mala Baliyan
10. Mala Xalid	20. Mala Tajdin

Koçer Duderan aşiretinde yapı ve değişim üzerine çalışma yapan Tan (2013:48) ise aşiret lideri Mirza Bey ile yapmış olduğu görüşmede aşiret liderinin bavikleri şu şekilde aktardığını belirtmiştir:

1. Mala Mirza Axa
2. Mala Mehmet Axa
3. Nebiye Mame
4. Hamid Axa
5. Oiroya
6. Şemsika
7. Aqubiya
8. Deştoya
9. Etmanyay
10. Gurmeleka
11. Gewra Şemoya

3. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Sosyo-Demografik Özellikler

Aşirette yer alan kadınların sosyo-demografik özelliklerinin farklılığı kadınların konumları ile ilgili farklı bilgiler sunması açısından önemli olmaktadır. Kadınların yaşı, eğitimi, medeni durumları gibi birbirlerinden farklı birtakım özellikleri aşiret içerisindeki konumlarını etkilemektedir. Araştırmanın bu bölümünde aşiret içerisindeki kadınlarla görüşmeler esnasında elde edilen sosyo-demografik özellikler çerçevesinde kadınların yaşı, eğitim düzeyi, medeni durumlarına yer verilmektedir.

3.1.1. Yaş

Yaş faktörü, toplum içerisinde bireylerin hem psikolojik hem de toplumsal konumunu anlamamızı kolaylaştırması bakımından önemli olmaktadır. Bireylerin sergilemiş oldukları tutum ve davranışları analiz edebilmek açısından yaş faktörü belirleyici olmaktadır. Araştırmamıza konu olan aşiret içerisinde 17 kadın ve 3 erkek değişik yaş gruplarından seçilmiştir. Katılımcıların yaş dağılımları ve sayıları tablo 3.1’de yer almaktadır.

Tablo 3.1. Kadın yaş grubu

Yaş	Sayı
18-29	2
30-39	3
40-49	3
50-59	3
60+	2
Bilmiyor	4
Toplam	17

Tablo 3.2. Erkek yaş grubu

Yaş	Sayı
18-29	1
50-55	1
60+	1
Toplam	3

Duduran aşiretinde değişik yaş gruplarından seçilen 17 kadına ve kadınların konumunu belirlemek açısından yalnızca 3 farklı yaş grubundan erkek katılımcıya yer verilmiştir. Buna göre 18-29 yaş arasında bir erkek, 50-59 yaş arası bir erkek ve 60+ yaş grubundan da bir erkek katılımcıya yer verilmiştir. Yaşamlarının neredeyse tamamının yaylaklar ve kışlaklar arasında, sürekli bir hareket halinde geçiren Koçer kadınların yaş aralığının birbirlerinden farklı seçilmesi onların tutum ve davranışlarının, farklılıklarının nedenlerinin çalışmamıza daha iyi yansıtacağı anlamını taşımaktadır.

‘ Annem yaşını bilmiyor ‘

“Kaç yaşındasınız?

K10: 40 yaşımdayım.

Kızı: Ben kendim 45 yaşımdayım sen bilmiyorsun yaşını. Annem 89 yaşında. “

(K10,Eşi ölmüş,89)

Koçer kadınlar genellikle yaş ile ilgili sorulara belirsiz cevaplar vermişlerdir. Yapılan çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda Koçer kadınlarının çoğunun yaşlarını ya bilmedikleri ya da tam olarak emin olmadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısı ile ‘yaşınız kaç’ sorusuna verilen cevaplar yanlış dahi olsa o esnada görüşülenin yanında bulunanların cevapları esas alınmıştır. K10’un görüşlerinde olduğu gibi, görüşülenin vermiş olduğu yaşı kabul etmekten ziyade kızının verdiği rakamı kabul etmek zorunda kalmaktayız. Kızının eğitim durumunu göz önüne aldığımızda kendisinin de tam olarak bildiğinden emin olmamak ile beraber vermiş olduğu rakamı kabul etmek dışında başka seçeneğimiz kalmamıştır. Çünkü iki olasılık arasında en gerçekçi olanı seçmek bizim için

tek seçenek olmaktadır. Ancak görüşülen kadınların çoğunluğunun okuryazar olmadıkları göz önüne alındığı zaman bu durumlarının normal olduğu görülmektedir.

“ Anne babalar bile o zaman karıştı “

‘Kaç yaşındasınız’

K9: 45 yaşımdayım, yok yok 55 yaşımdayım. Nüfus yanınca tekrar kimlik çıkarttılar herkesin yaşını kendi kafalarına göre yazdılar. Anne babalar bile karıştı. Kim kimin üstünedir bilmiyoruz. Bende amcamın nüfusuna kayıtlıyım.”

(K9,Evli,55)

” Evlendikten 10 yıl sonra kimliğim oldu “

“ Oğlumun öğretmenini ısrarla kimlik istemiş kocamda beni aldı yayladan getirdi, nikâh yaptık sonra kimlik çıkarttık. Koçerdeydik, ihtiyacımız yoktu o yüzden çıkartmadık. Vallahi bende kimlikteki yaşımı tam bilmiyorum ama kocam 48 demişti. Çocuklarımda da hepsinin yaşı kimliktekenden ya küçük ya da büyük. Gerçek yaşlarını bilmiyorum. Kocam belki bilir. ”

(K11,Evli,48)

“Yaşımı bilmiyorum, hiç sormadım da annem kışın Cizre’de bir mağarada doğdu dedi. O da tam bilmiyor babam biliyor, tek bunu biliyorum.”

(K3,Evli, Bilmiyor)

Yaş probleminin bu denli fazla olmasının nedenleri; Koçer Duderan aşiretindeki kadınların kırsal alanda kimliğe ihtiyaç duymaması dolayısı ile doğumdan uzun süre sonra nüfusa kayıt yaptırmaları, Erüh ilçesinde 1973 yılında nüfus müdürlüğünün yanması sonucu nüfus bilgilerinin de silinmesidir. K11’in yaş ile ilgili soruya verdiği cevapta da bu görülmektedir. K11’in cevabındaki bir diğer önemli nokta ise görüşmecinin kendisi ile ilgili sorulan yaş sorusuna, yaşının eşi tarafından daha iyi bilineceğinin beyan edilmiş olmasıdır. K3 ve K11’in vermiş oldukları cevaplarda kadınların kendilerine dair ilgi düzeylerinin ne denli düşük olduğu görülmektedir. Kendilerini yalnızca anne, eş, çocukluk kaynanalık gibi değişkenlerle tanımlamaları kadınların aşiret içerisindeki konumlarını belirlemek açısından önemli olmaktadır.

Görüşülen Koçer kadınların çocukları dâhil kendi yaşlarını bilmedikleri K3'ün verdiği cevapta da görüldüğü gibi öğrenme gayreti, merakı içerisinde de olmadıkları saptanmıştır. Bu durumun kurumsal sorunların yanı sıra kadınların yaşam tarzlarından kaynaklandığı gözlemlenmiştir. Okuryazar olmayan Koçer kadınların yaşları ile ilgili bilgiyi kullanacakları alanları da yoktur. Kadınların kendilerine dair kişisel bilgilere gündelik yaşamda çok ihtiyaç duymadıkları yalnızca hastane, nüfus müdürlüğü gibi kurumsal mekânlarda kullanmaktadırlar. Hâlihazırda kimliklerinde yazılmış olan yaşları da gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü doğumdan uzun süre sonra kimlikleri çıkartılmaktadır. Koçer kadınların yaşları ile ilgili net bilgi elde edilememesinin sebeplerinden bir diğeri de kadınların kendilerine ait formel bilgilerin evin erkeği (eş ya da baba) tarafından biliniyor olmasıdır. Kadınların yaşları ile ilgili bilgiyi erkeğin biliyor olduğunu belirtmesi erkeğe bağımlılık düzeylerini göstermesi açısından önemli olmaktadır.

3.1.2. Eğitim

Eğitim, bireylerin bulundukları toplum içerisinde söz hakkına sahip olmasını, toplumda aktif olarak rol almasını sağlarken aynı zamanda kendi haklarının bilincine varma, haklarını kullanma ve toplumsal yaşamla uyum içerisinde olma ile yakından ilişkilidir (Polat,2017: 69). Toplumun modernleşme düzeyini gösteren ve en önemli değerlerinden biri olan eğitim, erişim imkânı dâhilinde bireylere iyi bir yaşam fırsatı sunmaktadır. Eğitim, bireylerin sahip olduğu statülerini etkileyen en önemli parçalardan biridir. Dolayısı ile iyi eğitim almış olmak bireylerin toplumsal konumunu da doğrudan etkilemektedir.

Bireyler, eğitim hakkına erişimlerinde toplumda birtakım engellemelere maruz kalmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri cinsiyet ayrımcılığıdır. Eğitim haklarına yönelik anayasanın 42. Maddesi gereği 'kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur. Devlet okullarında parasızdır' hükmü ile eğitim ve öğrenim hakkı kız ve erkek çocukları için ücretsiz, zorunlu hale getirilmiştir. Ancak yapılan bütün yasal kurallara rağmen kız çocukları başta olmak üzere bireylerin eğitim olanaklarına erişimi eşit düzeyde sağlanamamıştır. Bunun nedenleri; toplumda kız çocuklarının erkeğe kıyasla ikinci planda olması, kız çocuklarının

ev işleri ile özdeşleştirilmesi, çocuk yaşta evliliklerin yapılması ve kız çocuklarının eğitimleri hakkındaki olumsuz tutumlar şeklinde sıralanmaktadır.⁷

“ Okula hiç gitmedim. Kızları okutmuyorlardı. Ailem şeyhlere çok bağlıydı. Onlarda da erkekler okusun Kızlar okumasın diyorlardı. Okuma yazmam yok. Dışarı çıkınca çok zorlanıyorum. Kürtçe anlayıp, Türkçe konuşan birini görsem yardım istiyorum.”

(K13,33,Evli)

“Okula gitmedim. Babam kızlar ve erkekler iç içe okumaz ayıptır diyordu. Birazcık Türkçe anlıyorum ama yetmiyor.”

(K11,Evli,48,)

Kadın ve erkeğin toplumda aynı oranda yer almadığı geleneksel topluluklarda, eğitilmiş olan bireylerin yeri daha farklı olmak ile birlikte toplumda öncü rolünü üstlenmektedirler. Geleneksel topluluklarda karar mekanizması genellikle toplumun dini önderleri, ağalar tarafından oluşmaktadır. Aşiret yapısı içerisinde yer alan Koçer kadınların da eğitim eşitsizliğinde temel faktörlerden biri K13'ün de belirttiği gibi dini liderlerdir. Kadının dezavantajlı olduğu bu topluluklarda eğitim düzeyinin düşüklüğü kadını daha dezavantajlı konuma getirmektedir.

“ Okula gitmeyen çocuklar bizimle oynamasın ”

Okuma yazmanız var mı?

K7: *Evet. Yani kendi imkânlarımla öğrendim. Hiç okula gitmedim. Göndermediler yani. Erkek kardeşimi gönderdiler. Okumayı çok istiyordum. Okulla ilgili çok hayal kurardım. Şimdide çok istiyorum. İçimde kalmış. Bazı arkadaşlarım okula giderken ben yaylada iş yapıyordum. Hatta okul oynarken aklımda şey kalmış. Okula gitmeyenler bizimle oynamasın diyorlardı. Bende hiçbir zaman onlarla oynayamazdım. Hep aklımdaydı. Bende çok sonra açıktan okumaya karar verdim. Şimdi lisedeyim.”*

⁷ . Konu ile ilgili olarak bkznz: *Eğitimin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi*, Türkiye 2003, <http://www.unicef.org/turkey/dn/ge29.html>

(Nişanlı,26)

‘Ne okulu ne okuması, dağdan dağa gidiyorduk okul mu vardı zamanımızda. Okul nedir bilmiyorduk. Hem olsaydı da okumazdık o kadar işi kim yapacaktı!’
(K10,89,Eşi ölmüş)

Görüşülen kadınlardan formel eğitim düzeyinde yalnızca bir kişi ile görüşülmüştür. O da evlilik kararından sonra eğitimini yarıda bıraktığını aktarmıştır. Aşiret yapısı içerisindeki kadının, eğitim düzeyinin onun toplumsal konumunu etkilediği gözlemlenmiştir. Eğitim düzeyi düşük olan kadının toplumsal konumunun da düşük olduğu gerçeği alan çalışmasındaki gözlemler ve elde edilen verilerle doğrulanmaktadır. Eğitim düzeyine göre kadının kendini ifade etme biçimi, tutum ve davranışlar, olayları algılama ve yorumlama biçimi de değişiklik göstermektedir.

“Hastaneye gittiğimde Kürtçe bilen doktor varsa kendi başıma işimi görürüm. Yoksa başkasına muhtacım. Kocam benimle gelmez yani, çocuklar evdeyse onlar gelir yoksa hastanede birilerine sorarım. Aha bu (amcakızını göstererek) kendisi biraz öğrendi Türk televizyonunu izleye izleye. O çok zorlanmıyor dışarda.”
(K4,Evli,50)

Kadınların eğitiminin toplumsal konumlarına yansımaları, kadınların toplumsal rol ve beklentileri, almış olduğu eğitim düzeyine göre değişmektedir. Ancak eğitim noktasında homojen bir yapıya sahip olan Koçer kadınlarda durum farklılaşmaktadır. Efa’nın⁸ yayımladığı raporlara göre dezavantajlı grup olarak nitelendirilen kırsal bölge kadını ile kıyaslandığında; Koçer kadınların onlara göre daha dezavantajlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Görüşülenlerin tamamına yakınının okuma yazma bilmemesi bu geleneksel yapı içerisinde eğitimin aslında kadının toplumsal konumunu belirleyici değişken olmadığı ortaya çıkmaktadır. Gündelik yaşamlarında, çok bir karşılığı olmadığını belirten Koçer kadınlar için eğitim özel alanlarında da onlar için pek bir anlam ifade etmemektedir. Yaşamlarının çoğunu kırsal alanda, yaylak ve kışlaklar arasında geçiren bu aşirette yüzde 90 oranında Kürtçe konuşulmaktadır. Dolayısıyla gündelik yaşamlarında Türkçeye

⁸ Konu ile ilgili olarak bkznz: <https://www.unesco.org.tr/Pages/503/195/Herkes-i%C3%A7in-E%C4%9Fitim-Raporlar%C4%B1>

duyulan ihtiyacın az olması kadınların kamusal alanlarda zorluk yaşamalarına neden olmaktadır. Temel ihtiyaç olan sağlık alanında bile erkeğe veya bir başkasına bağımlı olduklarının altını çizen kadınlar açısından eğitimdeki cinsiyet eşitsizliği yaşadıkları birçok problemin temelini oluşturmaktadır. Bu durum kadınların statüsünü aşağı çekmekte ve erkeğe olan bağımlılıklarını arttırmaktadır.

Kadınların kamusal alanda yer almalarının en büyük göstergelerinden biri eğitim düzeyleridir. Eğitim düşüklüğünün, kadının toplumsal konumunu etkilemesi dışında kamusal alandaki haklarına da erişimini kısıtlamaktadır. Gündelik yaşamda sürekli olarak ev içi işlerle, hayvan bakımı, çocuk bakımı ile ilgili olan Koçer kadınlar kamusal alanda sınırlı şekilde yer almaktadır. Erkekler ise kadınlara kıyasla kamusal alanda daha çok yer edindikleri için Türkçe bilme oranları daha fazla olmakta ve aynı zamanda bu durum kadını kendilerine bağımlı kılmaktadır.

“Beni okula göndermediler. Koçerlikte iş çok, o kadar işi kim yapacak, erkek mi? Onlar iş yapmayı bilmezler? Erkek daha rahat, onları okula gönderiyorlardı, şimdi yine daha iyi kızlar okula gidiyor eskiden hiç gidemiyorlardı. Dedem kızlar okula gidince şehre gidiyor, okula gitmesinler demiş diye bırakmıyorlardı kızları.”
(K6, Evli,48,)

Eğitimde cinsiyet eşitsizliği Koçer topluluklarda oldukça göze çarpmaktadır. Elde edilen verilere bakıldığında, erkeklerin kadınlara kıyasla daha çok eğitim yaşamında yer aldıkları görülmektedir. K6'nın eğitime dair düşünceleri de Koçer topluluklarında cinsiyet eşitliğinin sağlanmadığını göstermektedir. Bu nedenle eğitimde erkeğin öncelendiği bu toplulukta kızların okumasının önüne geçilmektedir. Kadının geleneksel konumunun Koçer topluluklarında etkili olduğu ve bu durum da onların eğitim yaşamında ikinci planda olmalarına neden olduğu görülmektedir.

TÜİK'in 2021 verilerine göre ülkemizin 84 milyon 680 bin 273 kişiden oluşan nüfusunun %15,3'ünü genç nüfus oluşturmaktadır. Genç nüfusun %51,3'ünü erkekler, %48,7'sini ise kadınlar oluşturmaktadır. Genç nüfus oranının en yüksek olduğu il %22,8 ile Hakkâri iken sonrasında %22,1 ile Şırnak ve %21,8 ile Siirt olmaktadır. Türkiye genelinde okur-yazarlık oranları incelendiğinde Antalya'nın %99.07 ile birinci sırada yer aldığı gözlemlenirken, Antalya'yı %98.88 ile Çanakkale takip etmektedir. Okuma-yazma oranlarının en düşük olduğu iller sıralamasında birinci sırada %93.02 ile Mardin yer

alırken, ikinci sırada %93,42 ile Şanlıurfa ve üçüncü sırada da %93.68 ile Siirt yer almaktadır. Kadın ve kız çocuklarının okuryazarlığının cinsiyet eşitsizliğinin en büyük nedenlerinden olduğunu belirten EFA⁹ raporlarına göre de kız çocukların okuma yazma oranları ülkemiz açısından iç karartacak şekildedir. Buna göre Türkiye’de kırsal kesimde yaşayan kadınlar, erkeklerle kıyaslandığında kadınların dezavantajlı oldukları görülmektedir.

“Okuma yazmam var ama okula gitmedim. İmkân yoktu, hayvanlara bakacak kimse yoktu, zaten hep yollardaydık. Gidemedim okula bende kendi imkânlarımla askerde biraz öğrendim”.

(E2, Evli,27,)

Görüşmecilerden E2, imkân olmadığı için okula gidemediğini belirtmiştir. Aynı zamanda erkeğin askere gitmesi, ticaret işleri ile uğraşması okula gitmese dahi zamanla okuma yazma öğrendiğini göstermektedir. Bu durum yalnızca kadının eğitim yaşamından uzak tutulmadığının istisna durumlarından birisini oluşturmaktadır. Koçerlikte, çobanlık daha çok erkekler ve aileden olan erkekler tarafından yapılmaktadır. Dolayısı ile hayvana bakacak kimse olmadığı takdir de erkekte eğitim-öğretim yaşamından uzak kalmaktadır. Ancak bu durum Koçer topluluklarında kadının daha dezavantajlı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

3.1.3. Doğum yeri

Görüşülenlerin tamamı Siirtli olduklarını belirtmişlerdir. Doğum yerleri sorulduğunda ise farklı cevaplar verilmiştir.

“ Annem İdil’de çadırdan doğdun demişti.”

(K2, Evli,32)

“Siirtliyim ama Derik’te kışlakta doğmuşum. Ama annemde tam bilmiyor ben sorunca böyle demişti. Aklımda böyle kalmış.”

(K4, Evli,50)

⁹ EFA raporuna göre, cinsiyet ayrımının erkeklerden yana yapılan 34 ülke arasında Türkiye de yer almaktadır. Bknz:

https://www.unesco.org.tr/Content_Files/Content/Sektor/Egitim/EFA%202006.pdf

“Yaylada doğmuşum, Gabar dağında annem beriye gittiğinde doğmuşum.”

(K5, Evli,50)

“ Annem Çırav dağında yayladayken doğurmuş beni. Çok zorlanmış hep söylerdi çok iş yapıyormuş, beni doğurmuş işler o kadar çokmuş ki doğurduktan sonraki gün akşam yine iş yapmaya başlamış. “

(K9, Evli,55)

“Baharda bir çadırda doğmuşum, ben çocukken Ceyhan’a taşındık evlenince yine Siirt’e geldim. Nereye gitsem yine buraya geldim. Kaderim burası.”

(K15, Evli, Bilmiyor)

Görüşülenlerden yalnızca K15 Şırnak nüfusuna kayıtlı iken diğer görüşülenler Siirt nüfusuna kayıtlıdır. Ancak kadınların ‘nerede doğdunuz’ sorusuna gelişigüzel cevap verildiği düşünülmektedir. Göçebe yaşam içerisinde doğum yapan kadınların gittikleri herhangi şehrin yaylası ya da kışlağında doğum yaptığı ancak bunu tam olarak hatırlamadığı düşünülmektedir. Kadınların doğum yaptıktan uzun süre sonra ancak şehir merkezine geldiklerinde çocuklarının nüfusa kayıt yaptırdığı da düşünülürse, hem doğum yapılan yer hem de zaman diliminin çok doğruluk payı olmadığı düşünülmektedir. Yaş soruları ile ilgili vermiş olduğu cevaplar gibi, doğum yerini de tam anlamı ile bilmeyen kadınların aslında kendilerine dair merak duygularının, ilgilerinin olmadığı gözlemlenmiştir.

3.2. Koçer Kadını ve Ailedeki Pozisyonu

3.2.1. Medeni durum

Bir erkek ve kadının belirli ritüeller sonucu bir araya gelmesi aile kurumunu oluşturmaktadır. Aile kurumunda bir araya gelen kadın ve erkek farklı roller üstlenerek bu birlikteliğin devamını ve sonraki nesillerin yetişmesini sağlamaktadırlar (Türk,2020:64). Geleneksel toplumlar için önemli olan aile kurumu böylelikle Koçer topluluklarda soyun devamlılığını sağlayan evlilik olgusunu da önemli kılmaktadır. Bu nedenle, Koçer kadınların evlilik durumlarının açıklanması, aşiret içerisinde konumlarının ne olduğuna ilişkin sorulara yanıt vermesi açısından değerli olmaktadır. Evlilik, kadınların toplumsal rollerinde farklılık yaratmakta ayrıca bu rollerde onların konumlarını etkilemektedir.

Kadınların üstlenmiş oldukları roller, onların farklı pozisyonlarda yer almalarına neden olmaktadır.

Tablo 3.3. Kadın evlilik durumu

Kadın Evlilik Durumu	Sayı
Evli	14
Nişanlı	1
Eşi Ölmüş	2
Toplam	17

Tablo 3.4. Erkek evlilik durumu

Erkek Evlilik Durumu	Sayı
Evli	3
Toplam	3

Koçer kadınların evlilik durumlarının gösterildiği Tablo 3.3’e göre 14 kadın evli, 1’i nişanlı ve 2’sinin eşi ölmüştür. Tablo 4’e göre ise erkek katılımcıların 3’ü de evlidir. Görüşülen kadınların yarısından fazlasının evli olmasının nedeni, erken yaşta evliliğidir. Ataerkil örüntülerle oluşan topluluklarda erken yaşta evlilik, yaygın olmak ile birlikte beraberinde birtakım sorunlar yaratan en önemli toplumsal sonuçlardan biridir. Bu sonuçlar, cinsellik ve anneliğin getirdiği anne ve çocuk sağlığı sorunları, eğitim de erkeklerin gerisinde kalma, toplumsal dışlanma, eş ve eşin ailesinden daha fazla baskı ve şiddete maruz kalma şeklinde sıralanabilmektedir (Yüksel Kaptanoğlu & Ergöçmen 2012:131) .

“ Çadırın önünde ceviz oynuyordum”

“ Ben daha 13 yaşındaydım, geldiler beni aldılar, bana sormadan evlendirdiler. Zaten ikimizde birbirimizi görmedik. Hayvanlarımız vardı ama hiç Koçerlik yapmamıştım.

Daha çocuktum, geldiğim ilk yıl yaylaya gitmiştik. Küçük çocuklar vardı bende onlarla ceviz oynadım. Büyük eltim görünce bana kızıp bağırmıştı. Öyle aklımda kalmış”

(K15,Bilmiyor,Evli)

Çocuk hakları sözleşmesine göre, erken yaşta reşit olma durumu haricinde her birey 18 yaşına kadar çocuk sayılmaktadır (ÇHD Sözleşmesi 1989'den akt. Malatyalı,2014:29) . Bir bireyin kendi kararlarını alabilmesi, yaşamındaki sorumlulukları üstlenebilmesi için fizyolojik ve psikolojik yetkinliğe ulaşması gerekmektedir. Dolayısı ile bu süreç bireyin fizyolojik olarak yetkinliğe ulaştığı 18 yaşına tekabül etmektedir. K15'in aktardığına göre henüz çocuk yaşta, kendi rızası dışında evlendirilmiştir. Bu durum zorla ve erken evlilik olarak tanımlanmaktadır. Görüşülen kadınlardan genellikle 40 yaş üzeri olanlar erken yaşta evlilik yapmak zorunda kalmışlardır. Evlilik durumu ile erken yaşta evlenen kadınlar, hem fizyolojik hem de psikolojik olarak ağır bir yük altına girmektedir. Erken yaşta evliliğin nedenleri; aile baskısı, eğitim düşüklüğü, akrabalık ilişkilerinin bozulmaması gibi etkenler sıralanabilmektedir.

‘Evlendiğimde bana hiç sormadılar. Babam kendisi vermiş, sonra bana söylediler. 16 yaşında evlendim.’

(K13,Evli,33)

‘Babam sebep oldu ben evlenmek istemiyorum dedim. Onu (eşini kastederek) hiç görmemiştim.’

(K12,Evli,45)

‘Kendim istedim, nişanlandım.’

(K7,Nişanlı,26)

Sosyal örgütlenme modeli olarak kabul edilen (Beşikçi,1992:101) ve geleneksel özelliklere sahip olan aşiret yapılarında birey yerine aile daha önemli olmaktadır. Ataerkil aile modeli ortaya koyan aşiret yapıları, erkek egemen gündelik rutinlerle kadınların erkekler tarafından ezildiği ya da ikinci sınıf görüldüğü bir toplum modeli sergilemektedir (Çiçekli ve Parin,2020:350) . Aşiret içerisinde, geleneksel değerler ve aile kurumunun evlilikteki etkili rolü çarpıcı bir şekilde kendini göstermektedir. Görüşülen kadınlar, evlilik kararlarını evin otorite sahibi olan baba tarafından alındığını ve kendilerinin rızaları olmadan evlendiklerini belirtmişlerdir. Yalnızca K7 kendisinin evleneceği kişiye karar

verdiğini belirtmiştir. Ancak K7 ailesinin kararını onaylamasındaki temel etkenin nişanlandığı kişinin yine aynı aşirete mensup olmasından kaynakladığını da belirtmiştir.

Katılımcıların yarısından fazlasının evli olması ve boşanmış kadınların olmaması aşiret içerisinde boşanma durumuna nasıl yaklaşıldığını da göstermektedir. ‘Aşiretinizde boşanma var mı?’ ‘Boşanan kadın veya erkek tekrar evlenebilir mi?’ sorularına kadınların vermiş olduğu cevaplar ile aile kurumuna ve evliliğe ne denli önem attettikleri gözlemlenmiştir. Boşanma oranlarının Koçer topluluklarında görülmemesi, dahası az görülmesinin nedeni; bu topluluğun ataerkil bir yapıya sahip olması, erkeğin boşanmak yerine kuma getirmesi, akraba evliliklerin yaygın olması olarak sıralanabilmektedir.

‘Boşanma bizde hiç yok, ayıplıyoruz. Kadınlığını, namusunu, milletin eline atmamak lazım. Kadın boşandıktan sonra yine evlenmesi daha ayıptır.’

(K15,Bilmiyor, Evli)

‘Çok şükür bizde hiç boşanma yok.’

(K4,Evli,50)

‘Bizde boşanma yok, ayıptır. Babamın, erkek kardeşlerimin şerefini düşünürüm.’

(K11,Evli,48)

“Aşiretinizde boşanma var mı?”

K14: *Bizde boşanma hiç yok, kaderinde ne varsa o olur.*

Sence boşanan kadın tekrar evlenebilir mi?

Boşanma erkeğin nasıl hakkı ise kadınında hakkıdır. Erkek nasıl kendi hayatını istiyorsa kadında istiyor. Çünkü Allah ikisine de vermiş. İkisi de aynı seviyede olmalı. Kadın erkeğin eline bakmamalı. Koçer kadını önceden çok eziliyordu, köle gibiydi hep geri kalmıştı. Şimdi öyle değil, dünyası biraz daha gelişti. Çocuklarımızı okutmaya çalışıyoruz, üniversiteye gidiyorlar. Bu yüzden kadının her şeyi yapabilecek gücü var.’

(14, ,Evli,35)

Görüşmeci kadınların görüşleri değerlendirildiğinde; kadınların neredeyse tamamı aşiretlerinde boşanma durumunun olmadığını ve boşanmanın ‘ayıp’ olduğunu belirtmişlerdir. Ataerkil yapıya sahip aşiret içerisinde ailenin çözülmesi pek olası görülmemektedir. Aile kurumunun korunması ve evlilik ile sürekliliğinin sağlanması bu yapı içerisinde boşanma olgusunu engellemektedir. Her ne kadar K14 boşanmaya dair görüşlerinde boşanmanın, erkeğin olduğu kadar kadının da hakkı olduğunu belirtmiş olsa

da gözlemler neticesinde aşiret içerisinde boşanmanın yalnızca ‘erkeğin hakkı’ olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Görüşülen kadınların, özellikle K15’in ‘kadın boşandıktan sonra evlenmesi daha ayıptır’ aktarımına göre şu söylenebilmektedir; Koçer kadınlarda boşanma fikrinin bile düşünülmemesinde, içinde bulunmuş oldukları ataerkil yapı ve geleneksel kodların etkili olduğu düşünülmektedir.

Resmi nikâh, kadın ve erkeği evlilik birlikteliklerinin yasal zeminde oluşması anlamına gelmektedir. Türk medeni kanununda düzenlenmiş hali ile gizli yapılan evliliklere engel olmak, soy bağlarının teminini sağlamak üzere evlenme memuru ve şahitler huzurunda usulüne uygun şekilde yapılmaktadır (URL-1). Evlenme töreni gerçekleştikten hemen sonra çifte evlilik cüzdanı verilmektedir. Bunun amacı ise aile kurumunun resmi olarak tanınmak istenmesidir. Medeni kanun, bu tür kanunlar ile hem aile kurumunu korumak hem de bireylerin haklarını güvence altına almayı amaçlamaktadır.

Türkiye’de, Türk medeni kanunu tarafından onaylanan evlilikler dışında, toplumsal ve dinsel açıdan kabul edilen ancak yasal hiçbir dayanağı olmayan evlilikler bulunmaktadır. Bu evlilik türüne ‘dini/imam nikâhı’ denilmektedir. Ancak imam nikâhı her ne kadar toplumsal veya dinsel açıdan kabul görülse de Medeni hukuk karşısında bir evlilik akdi olarak kabul edilmemektedir. Kayıt altına alınmadan yapılan bu evliliklerde bireylerin boşanma durumlarının kaydı gibi bir durum da söz konusu olmamaktadır. Dolayısı ile medeni hukuk karşısında bir karşılığı olmamaktadır. Medeni kanuna göre resmi nikâh yapıp, evlilik cüzdanı alınmadan imam nikâhı yapılamamaktadır. Ayrıca resmi nikâhın da geçerli olması dini nikâhın yapılmasına bağlı değildir¹⁰ hükmü geçerli olmasına rağmen ülkemizde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde dini nikâh ile yapılan evliliklerin yaygın olduğu görülmektedir. Medeni kanun tarafından tanınmayan bu nikâhın yapılması kadınlar açısından mağduriyet yaratırken, yapanlar da bir takım cezai işlemlere tabi tutulduğu söylenmektedir. Bununla ilgili TCK’nın 237. Maddesinde ‘Evli olmasına rağmen, başkasıyla evlenme işlemi yaptıran erkek veya kadın altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır’ hükmü yer almaktadır. Ancak bu hüküm gündelik yaşam da uygulanmamakta, uygulansa dahi cezai yaptırım olmamaktadır.

Resmi nikâh olmadan kurulan evlilikler, hukuk sistemi tarafından tanınmadığından ötürü kadın ve çocuklar hukuki güvenceden yoksun kalmaktadırlar. Dolayısıyla mahkemeye müracaat edememe durumlarında; boşanma, miras, nafaka, soy bağı gibi

¹⁰ Türk Medeni Kanunu: 143. madde

haklardan mahrum kalarak, hak talebinde bulunamamaktadırlar. Türkiye’de herkes bu problemlerin farkında olmasına rağmen dini nikâhın yapılması meşru görülmemektedir. 2012 TÜİK verilerine göre; hem resmi hem de dini nikâhla evlenenlerin oranı % 93,7 sadece resmi nikâhla evlenenlerin oranı %3,3 ve yalnızca dini nikâhla evlenenlerin oranı ise %3’tür. Bölgelere göre nikâh türleri incelendiğinde, sadece dini nikâhla evlenenlerin oranının en yüksek olduğu bölgenin %8,3 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, en düşük olduğu bölgenin ise %0,9 ile Batı Marmara Bölgesi olduğu görülmektedir. Bu rakamlar yüzdelik dilimde çok anlam ifade etmese de bunu aşiret yapısı içerisinde ele aldığımız zaman yüzlerce genç kadın, anne ve çocuğun dini nikâh dolayısı ile hukuki haklardan maruz kaldığı görülebilmektedir.

Resmi nikâh, evlenen kadının ve ailesinin sosyal statüsünü belirleyen önemli bir öge konumundadır. Aşiret köylerinde okula ve askere gitme yaşına gelindiğinde çocukların resmen kaydedilmesini sağlayan bir formalitedir. Hem çokeşli hem de tekeşli evliliklerde kadın ve ailesi için taşıdığı simgesel ve toplumsal değer oldukça düşüktür. Köylü kadınlar için evlilik cüzdanı ne çokeşliliğin önünde bir engeldir ne de kadınlara toplumsal bir statü kazandırır (Yalçın-Heckmann,2016: 298-99).

Katılımcı kadınlardan 15’inin resmi nikâhı var iken yalnızca bir tanesinin dini nikâhı var ve resmi nikâhı kumasındadır. Katılımcıların ‘resmi nikâhınız var mı? ‘ Ne zaman yapıldı?’ sorularına ilişkin cevapları şu şekildedir;

‘Resmi nikâmız var, evlendiğim ilk yıl yapıldı.’

(K1, Evli,23)

‘He var, ama evlendikten çok sonra (tarihi hatırlamıyor) yaptık. O zaman yaylaya nüfus müdürlüğünden gelmişlerdi, onlar yaptı.’

(K3, Evli, Bilmiyor)

‘Resmi nikâh 15 yıl sonra yaptık. Koçerdeydik, bir şey olmaz diyorduk, çocuklar okula gidene kadar yapmadık. Bize küçük bir kâğıt veriyorlardı öyle yapıyorduk nikâhı.’

(K5, Evli,50)

‘Resmi nikâh kumamda, benim yoktur.’

(K6, Evli,48)

‘Var ama belki 10-12 yıldan sonra yaptı, zaten çocuktum yaşımda tutmuyordu. Taaki çocuklar büyüyünce yapmak zorunda kaldı. Çocuklar, Koçerdeydik diye okula gidemiyordu Rojda (kızı) büyüktü okula gönderdik 3. Sınıfa gidiyordu 7. Sınıfa atlattırdılar. Yani yaşı o kadar büyüktü.’

(K8, Evli, Bilmiyor)

‘Var, evlenince yaptık. Önceki eşin çocuklarını da o zaman benim üzerime yaptılar.’

(K15, Evli, Bilmiyor)

Katılımcıların cevapları değerlendirildiğinde, birçoğunun resmi nikâhının olduğunu ancak nikâhın evlilikten uzun bir süre sonra yapıldığı görülmektedir. Resmi nikâh, amacı gereği tarafların haklarını güvence altına almak iken Koçer kadınlarda çoğunlukla çocukların eğitimi, resmi kurumların baskısı gibi nedenlerdir. Bu durumda nikâhın aslında amacı dışında yapıldığı da anlaşılmaktadır. K8 resmi nikâhın çok uzun bir süre sonra yapıldığını belirtmek için kızını örnek vermiştir.

Resmi nikâh, yasal açıdan kadının haklarının güvenceye alınması ve korunması amacını taşımaktadır. Ancak çocukları olan ve resmi nikâhın kumasında olduğunu belirten K6 bu durumda medeni kanun karşısında hak talebi konusunda sorun yaşayacağını aynı zamanda çocuklarının da eğitim yaşamından mahrum kalacağını farkında değildir. Yapılan görüşmelerde, resmi nikâhının düğünden önce yapıldığı tek bir görüşmeciye bile rastlanılmamıştır. Dolayısı ile Koçer kadınların çoğunun resmi nikâhı bildikleri ancak önemi hakkında ise pek bilgilerinin olmadığı da görülmüştür.

Sonuç itibari ile geleneksel özellik taşıyan Koçer Duderan aşireti içerisindeki kadınlara resmi nikâhtan önce dini nikâh yapılmaktadır. Aşirette, dini nikâh resmi nikâhtan daha çok tercih edilmektedir. Yalçın-Heckmann’a (2016:298) göre ‘çeşitli kadın hakları savunucuları çokeşliliğin imam nikâhından kaynaklandığını iddia etmektedir. Çok inandırıcı olmayan bu iddiaya göre Medeni kanunun yaptırım gücünün olmaması çokeşliliğe neden olmaktadır’ diye belirtmektedir. Dini nikâh oranı günümüzde azalmış olsa dahi aşiret yapıları içinde halen görülmektedir. Çocuk yaşta evlendirilen kadınlar, yaşları tutmadığı için resmi nikâhta yapamamaktadır. Bu süre zarfında yaşam tarzlarından kaynaklı resmi nikâhın ertelendiğini belirten Koçer kadınlara, topluluğun dini hassasiyetlerinden kaynaklı imam nikâhını yapmaktadırlar. Uzun yıllar sonra ancak kamu kurumlarındaki zorunluluklardan (çocukların eğitim, sağlık problemleri dolayısı ile hastaneye gitme vb.) kaynaklı resmi nikâh yapılmaktadır.

Toplumsal yaşamın temelini oluşturan aile ve aile kurumunun da oluşmasını sağlayan evlilik olgusu (Sezen,2005:185) toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Koçer topluluklarında ise daha çok çocuk yaşta gerçekleştiği şekli ile karşılaşılmıştır.

Dolayısı ile çocuk yaşıta evlenen kadınların evlilik ile toplumsal konumlarının değişip değişmediğini öğrenmek için ‘Evlendikten sonra konumunuzda toplumsal açıdan herhangi bir farklılık oluyor mu? Oluyorsa bunlar nelerdir ?’ soruları yöneltmiştir.

‘Babamın evinde daha değerliydim. Evlendikten sonra çocuklar, ev işleri derken kendimi bir defa görmemişim.’

(K2,Evli,32)

Ben evlenmeden öncede Koçerlik yapıyordum. Evlendim yine Koçerlik yapıyorum. Babamın evinde belki daha az iş yapıyordum çünkü çocuk yoktu, kaynana yoktu .’

(K5,Evli,50)

‘Annem bana hep evde kalacaksın diyordu. Çok üzüliyordum. Evleneyim gideyim diyordum. Evlendim, kuma geldim işte. Babamın evinde de aynı hayatı burada da. Bizim aşirette kadın baba evinde de evlenince de aynı hayatı görüyor. Hepimiz Koçeriz, akrabayız.’

(K6,Evli,48)

‘Babamlarda Koçerdi, evlendikten sonra da Koçerlik yapıyorum. Bizim kaderimiz bu. Aha burada da öleceğiz.’

(K8,Evli,Bilmiyor)

‘Biz önceden Koçer değildik. Babam sonradan aldı hayvanları. Yaylaya gitmeye başladık sonra zaten ben evlendim. Küçüktüm evlendiğimde. Geldim buraya o zamandan beri Koçerim. Hep aynıyım. Ama keşke babamın evinde olaydım daha çok iş yapaydım.’

(K9,Evli,55)

‘Evlenmeden önce ufak tefek işleri yapıyordum çocuktum yani. Evlendikten sonra evin hem küçük çocuğu hem de ilk geliniydim. O yüzden sorumluluğum daha çoktu.’

(K10,Evli,89)

‘İnsanın baba evinde kadrini kıymetini biliyorlar. Koca evin öyle mi? Demiyorlar bile iyi misin değil misin? Çalışmaktan başka bir şey düşünmüyorsun. Babamgiline hayvanları var ama Koçerlik yapmıyorlardı. Evlendim Koçerlik yapmaya başladım’

(K12,Evli,45)

‘İnsanın baba evi kimin eline düşer! Orda rahattım. Çocuktum geldim bu eve daha rahat yüzü görmemişim.’

(K15,Evli,Bilmiyor)

Kadınların birçoğu evlenmeden önce Koçer oldukları için evlilik sonrası yaşam ve konumlarında çok farklılık olmadığını dile getirmiş hatta evlenmeden önceki yaşamlarının daha iyi olduğunu aktarmışlardır. Çünkü Koçerlik alışık oldukları yaşam tarzı olsa bile (K6 bunu hepimiz Koçeriz akrabamız diye belirtmiştir) evlendikten sonra ev kadınlığının yanı sıra ‘anne’ kimliğini edinen kadınların sorumlulukları artmaktadır. Ancak, daha önceden Koçer olmayıp evlendikten sonra Koçerlik yapan kadınlar daha da zorlandıklarını ifade etmişlerdir. K10, çocuk yaşta evlendiğini ve gelin geldiği evde de ilk gelin olduğunu belirterek sorumluluğunun çok olduğunu aktarmıştır. K17’nin ise diğer kadınlara göre daha dezavantajlı konumda olduğunu belirtebiliriz. Çünkü hem çocuk yaşta olması hem de evin ilk gelini olması onun iş yükünü arttırmıştır. Koçerlerde hanede kadın sayısının fazla olması iş yükünün azalması anlamına gelmektedir.

Bireyler, aile içerisinde sözel/fiziksel şiddete maruz kalması, yoksulluk gibi nedenlerden kaynaklı evlenmeyi bir kurtuluş olarak görebilmektedir. K6 da evlilik öncesi dönemde olumsuz aile yaşantısından kaynaklı evlenmek istediğini evlendikten sonra da yaşamında pek bir şey değişmediğini aktarmıştır. Aile de yoğun baskıya maruz kalıp gelin geldiği hanede de aynı sorunları yaşayan kadınların konumlarında bir değişiklik olduğu söylenemez.

3.2.2. Çocuk sayısı

Ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi diğer bölgelere kıyasla geniş aile tipinin en çok görüldüğü bölgelerdendir. Geleneksel aile yapısına sahip Koçer Duderan aşiretinde de yaygın olan aile tipi geniş ailedir.

Tablo 3.5. Kadın çocuk sayısı

Çocuk Sayısı	Ebeveyn Sayısı
1-4	2
5-8	9
9-13	4
Çocuğu yok	2
Toplam	17

Tablo 3.5’de görüldüğü üzere katılımcı kadınların çoğunun çocuk sayısı 5’in üzerindedir. 13 yaşında evlenen, çocuk gelin olan K15 hiç çocuğu olmadığını belirtmiştir. Ancak resmi nikâh kendisinde olduğu için kumasının çocukları onun üzerine kayıtlıdır.

‘Benim hiç çocuğum yok ama 2 kumamın toplamda 12 çocuğu benim üzerimdedir’
(K15,Evli,Bilmiyor)

‘ Vallahi sayısını bilmiyorum (dönüp gelinine bakıyor gelini de çocuk sayısının 10 olduğunu söylüyor). ’
(K3,Evli,Bilmiyor)

Henüz 14 yaşında iken evlenen K3 ise ‘kaç çocuğunuz var?’ sorusuna ilişkin bilmiyorum cevabını verdikten sonra çocuklarının ismini tek tek saymıştır. 6 erkek ve 4 kız çocuğu olan K3’ün çocuklarının sayısı ile ilgili soruya verdiği cevap, Koçer kadınların basit sayısal işlemleri bile yapmakta güçlük çektiklerini göstermektedir.

‘ 6 kız 4 erkek çocuğum var. O zaman öyle yapıyorduk, kimse bize demiyordu yeter diye. Hep bize zarar, hep doğumdan sonra hasta oluyordum. ’
(K4, Evli,50)

Doğum kontrol yöntemlerine yaklaşım; etik, dini, kültürel bakış açısına göre değişmektedir. Geleneksel aşiret yapısı içerisinde yaşam süren Koçer kadınlar da doğum kontrol yöntemlerini ‘ayıp’ ya da ‘günah’ gerekçesi ile kullanmamaktadırlar. Bu durum da Koçerlerde çocuk sayısında bir artışa neden olabilmektedir.

3.2.3. Miras hakkı

Medeni kanun tarafından belirlenen kadının miras hakkı, geleneksel ya da dini birtakım uygulamalar ve yasalarla çelişmektedir. Kadın ve erkeğin hukuk karşısında miras konusunda eşit olduğu görüşü, kadının erkekle eşit olmadığı, erkeğe göre ikincil statüde olduğu ataerkil yapı karşısında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle kadın, kamusal yaşamda erkek ile eşit haklara sahip olamamaktadır. Erkek ve kadınlara miras konusunda eşit haklar verilmemesinin nedenleri olarak şunlar sıralanabilir;

- Kadınlara miras bedelinin erkeklere göre az verilmesi ya da hiç verilmemesi, eylemi gerçekleştirenler tarafından dini hükümlerle meşrulaştırılması.

- Eşit hak vermemenin ikinci gerekçesi, gelenekler’ olarak ifade edilen ve kültürel pratikler olarak inşa edilen örüntüleşmiş davranış kalıpları.
- Kadınların evlenerek başka bir aileye gitmeleri, erkek kardeşler ve babalar tarafından kadınlara mirastan az pay verilmesinin bir diğer meşru gerekçesidir (Gürdal ve Odabaş2014:41-43).

Katılımcıların ‘aşiretinizde miras var mı? ‘ mirastan hak talep ettiniz mi?’ sorularına karşılık verdikleri cevap, aşiret yapısını ve aşiretteki kadının miras ve mülkiyet hakkına yaklaşımını ortaya koymaktadır.

“Bende kızlarıma vermeyeceğim”

Aşiretinizde miras var mı?

‘K17: Miras yok, mesela babamın evinden geldim artık kocam için çalışıyorum.

Yanı haklılar vermemekle.

Kızlarınız var, onlara mirastan pay verecek misiniz?

K17: Bende vermeyeceğim. Kocaları onlara baksın.

‘Miras âdeti bizde yok, bize vermezler. Erkeklere veriyorlar.’

(K4,Evli,50)

‘Verilmiyor diye istenmiyor. Ama biz ablalarımın istememize rağmen vermediler.’

(K14,Evli,35)

‘Ayıp diye istemedik, erkek kardeşlerimizin hakkıydı.’

(K10,Eşi ölmüş,89)

‘Kız evlenip gidiyor diye kıza miras vermiyorlar. Ayrımcılık olmaması gerekiyor.’

(K1,Evli,23)

‘Kız evlenip gidiyor, erkek kalıyor diyorlar. O yüzden vermiyorlar bize.’

(K2, Evli,32,)

Koçer kadınların miras paylaşımına yaklaşım tarzı geleneksel söylemlerle örülü davranış şekillerini içermektedir. Görüşme yapılan kadınlar mirastan pay alamadıklarını belirtmişlerdir. Evlenen kızların sorumlulukları evlendikten sonra kocalarına ait olmaktadır. Bu nedenle kızlarına bir şey vermelerine gerek yoktur. K17’nin aktardıkları da bunu doğrulamaktadır. Eşi ölen ve kendisi de mirastan pay alamayan K17, kızlarına mal paylaşımı yapmayacağını söylemiştir. Anne ve babalarından böyle gördüklerini, geleneklerinde kadınların mirastan pay almadıklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda; kızın evlenip başka bir haneye gitmesi, miras paylaşımından pay almaması için gerekçe olarak

sunulmaktadır. Oysa erkek, soyun devamlılığını sağlayan konumda olduğu için mirasın tek sahibi olarak görülmektedir.

Pınar ve İpek İlkaracan'ın Doğu Anadolu ve İstanbul Ümraniye de kız ve erkek çocukların miras paylaşımı ile ilgili yaptıkları çalışma incelendiğinde; Koçer kadınların miras paylaşımında yaşadıkları sorunlarla benzer içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Onlara göre geleneksel yasaların medeni kanuna baskın çıkmasının çarpıcı örneği, kadının mirastan aldığı ya da alacağı paydır. Kadınların yüzde 78,7 sinin, törelere göre mirastan pay alamayacağını söylediklerini, belirtmişlerdir (2003:790-80).

' Ben kızlara vermedim. Erkek çocuklarımın hakkıdır. '

(E3,Evli,Bilmiyor)

'Aşiretimizde kadınlara mirastan pay verilmez. Böyle gördük bizde. Başka aşiretlerde olduğunu duymuştuk. Bizde eve gelince bir şeyler alıp verirdik o kadar yani.'

(E1,Evli,55)

Erkek katılımcılarının genel eğilimlerinin kadınlara mirastan pay vermeme olduğu gözlemlenmiştir. Toplumsal ve kültürel olarak inşa edilen ve kız/erkek çocuklarının biyolojik cinsiyetlerine yüklenilen eşitsizlik olgusu, Koçer kadınlara mirastan pay verilmemesinin temel nedeni olmaktadır. Böylelikle bu durum erkekler, aynı zamanda kadınlar tarafından da 'doğal' bir durum olarak kabul edilmektedir.

Medeni kanuna göre eşit paylaşım yapılması gereken miras hakkı; Koçer olan Duderan aşiretinde töreler, dini kurallar doğrultusunda kadınlar aleyhine sonuçlanmaktadır. Koçer kadınlara göre kadınlar mirastan pay al(a)mamaktadır. Dolayısıyla mirastan pay alamayan Koçer kadının, ekonomik güvencesi de söz konusu değildir.

3.3. Evlilik Pratikleri ve Aile Kurma

Toplumun yapısını oluşturan ve toplumsal ilişkileri belirleyen ekonomi, din, eğitim ve aile gibi birtakım kurumlar vardır. Ancak aile bu kurumlar içerisinde üzerinde en çok durulan ve en önemli kurumdur. Aile, bireyin dünyaya geldiği andan itibaren içinde yer aldığı, bireye yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli bakım ve desteğin sunulduğu sosyal bir ortamdır (Bayer,2013:101). Birey, aile kurumunun içerisinde bulunduğu kültürel öğeler, değer yargıları ile sosyalleşmektedir. En ilkel topluluklardan en modern toplumlara kadar her birinde aile adı verilen bazen otorite, çevre, akrabalık ve mülkiyet ilişkilerine bazen de hane halkı birliğine bağlı olarak şekillenen bir toplumsal yapı biçimiyle

karşılaşılmaktadır (Gökçe,1976:57). Ancak aile, kültürden kültüre, toplumdan topluma bazen aynı toplum içerisinde bile farklılık gösterebilen bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile yapısındaki bu farklılıkların temel nedenlerinden birisi farklı toplumsal ve değerler ilişkisidir. Toplumun sahip olduğu normatif yapılar evlilik çeşitleri ve evlilikle kazanılan statüleri belirlemektedir (Bayer,2013:102).

Aile türleri hane içerisindeki birey sayısı, otorite örüntüsü, yerleşim yeri özelliklerine göre farklı türlere ayrılmaktadır. Ancak genel olarak geniş ve çekirdek aile olarak ikiye ayrılabilir. Geniş aile, yaygın olarak kırsal toplumlarda görülen aile biçimidir. Anne baba, çocuklar, evli çocuklar, gelinler ve onların çocuklarının aynı çatı altında yaşamasından oluşmaktadır. Ailedeki kişi sayısı ailenin türünü belirlemek açısından oldukça önemlidir (Ökten,2009:100). Modern toplumlara özgü aile tipi olarak görülen çekirdek aile ise anne baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır.

Yapı ve işlevleri bakımından farklı olan geniş ve çekirdek aile türleri değerlendirilecek olunursa; tarıma dayalı toplumlarda yaygın olan geniş ailede, aile içerisinde erkeğin kadının, yaşlıların da gençlerin üzerinde mutlak otoritesi vardır. Aile içi ilişkiler eşitlikçi değildir. Otoritenin belirlenmesinde yaş ve cinsiyet etkilidir. Aileyi ya da aile fertlerinden birini ilgilendiren konularda karar vericiler erkekler ve yaşça büyük olanlardır (Karataş,2001:93). Dolayısı ile geniş ailede eş seçimini bireylerin kendisinin karar verdiği bir konu olmamaktadır. Evlilikler, karar verici mekanizmalar tarafından yani daha çok görücü usulü yapılmaktadır. Çekirdek aile ise bu özelliklerin tam tersini içermektedir. Eş seçimi anne baba etkisi olmadan yapılmaktadır. Evlenme yaşı geniş ailedekine kıyasla daha yüksektir. Aile akraba ilişkileri ve etkilerinden daha uzaktır (Karataş,2001:94). Ülkemizde hâkim olan aile türü çekirdek aile iken Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde daha çok geniş aile tipi görülmektedir. TÜİK 2021 verilerine göre araştırma evrenimizi oluşturan Siirt ilinde de %18,4 oranında geniş aile türü görülmektedir. Koçer Duderan aşiretinde de çekirdek aile görülmekle beraber yaygın olan aile tipi geniş aile olmaktadır.

Toplumlar kimin kimle, kaç eşle ve hangi koşullar altında evlenebileceğine dair bir takım kurallar yaratmışlardır. Farklı uygulamalar olmakla beraber evlilik, esas itibarıyla toplum tarafından onaylanan kadın ve erkek ya da kadınlar ve erkekler arasında yaratılan bir ilişki türünü ifade etmektedir (Gökçe,1978:7). Farklı tanımları yapılan evlilik, Giddens'a (2012:247) göre "İki yetişkin birey arasındaki toplumsal olarak kabul edilen ve onaylanan bir cinsel birleşim olarak tanımlanabilir". Farklı toplumlarda, farklı şekillerde

gerçekleştirilen evliliğin türleri bulunmaktadır. Koçer Duderan aşireti yapısında da çoğunlukla Sezen'in örneklerini verdiği evlilik türleri görülmektedir.

Sezen'e göre (2005:185-195) ülkemizde kültürel değişimlerin yoğun şekilde yaşandığı kentlerde tanışarak evlenme giderek artarken gelenekselliğin ağır bastığı yerlerde çok farklı türde evlilik biçimleri vardır. Bunlar; gelenekselliğin ağırlıklı olduğu bölgelerde görülen, kız seçme girişiminin doğrudan erkeğin anne ya da babası tarafından gerçekleştiği görücü usulü evlenme; ailelerin evliliğe net bir şekilde karşı çıktığı durumlarda gerçekleştiğinde görülen kaçırarak evlenme; erkeğin kız tarafına başlık parası vererek evlenme; Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde uygulanan bir evlilik biçimi olarak başlık parası sorununu ortadan kaldırıp, oğulları ve kızları olan iki ailenin çocuklarını karşılıklı birbirlerine vererek gerçekleştirilen berdel usulü evlenme; Doğu bölgesinin kırsal kesimlerinde halen varlığını sürdüren erkeğin evliyken tekrar evlenerek gerçekleştirdiği kuma getirme; sosyoekonomik ve psikolojik nedenlere dayalı yakın akraba evliliği; Cumhuriyet döneminden sonra yasaklanan, eğitim düzeyinin yükseldiği yerlerde kalkmış olmasına rağmen, eğitim düzeyi düşük kırsal kesimde görülen, çocuk özellikle erkek çocuk doğurmayan kadının üzerine kuma getirerek yapılan çokeşli evlilik olarak sıralanabilmektedir. Evlilik türlerinin bu denli farklılaşmasında; kültürel farklılıklar, bireylerin eğitim durumu, toplumsal ve ekonomik nedenler etkili olabilmektedir.

Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021¹¹ verilerine göre bireylerin eş seçimini nasıl yaptıkları cinsiyete göre incelendiğinde görücü usulü ve kendi rızası ile evlenen erkeklerin oranı %45,9, kadınların oranı %46,3 iken görücü usulü ve kendi görüşü sorulmadan aile kararıyla evlenen erkeklerin oranı %8,6, kadınların oranı ise %12,5 olarak gösterilmektedir. Kendi kararı ve ailesinin rızası ile evlenen erkeklerin oranı %37,5, kadınların oranı %32,7, kendi kararı ve ailesinin rızası dışında evlenen erkeklerin oranı %2,6, kadınların oranı ise %2,8 oranındadır.

3.3.1. Koçerlerde evlilik örüntüleri

Aşiret ve akrabalık ilişkilerinin evlilik kurumu üzerinden devam ettiği gerçeğiyle, aşiretin ideolojisi, hiyerarşisi, kuralları, ilişkileri evlilik süreci ile birebir bağlantılı olmaktadır (Çiçekli ve Parin,2020:350). Bireylerin kendi fikrinin çok önemli olmadığı,

¹¹ Konu ile ilgili bkznz: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>

karar mekanizmasının aşiret büyüklerinin elinde bulundurduğu geleneksel aşiret yapısı içerisinde, evlilikte de belirleyici olan yine bireyin kendisi değildir. Kendi bireyselliği bağlamında değil de kendisine ‘anlam’ ve ‘değer’ veren evlilik gibi kurumsallaşmış ve normalleşmiş ilişki bağlamında tanımlanan (Gürdal ve Odabaş,2014:44) Koçer Duderan aşiretindeki kadınların toplumsal konumunu belirlemek açısından evlilik, oldukça önem taşımaktadır.

Duderan Aşireti içerisindeki evlilikler, ailenin yapısını yansıtırken aynı zamanda Koçer kadınların konumu da göstermektedir. ‘Nasıl evlendiniz’ sorusuna 17 kadın 3 erkek katılımcı cevap vermiştir. 1 katılımcı ise nişanlı olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların cevapları tablo 3.6 ve tablo 3.7’de yer almaktadır.

Tablo 3.6. Evlilik türlerine göre evlilik özelliklerinin analizi (erkek)

Sayı	İsim	Evlilik Yaşı	Evlilik Biçimi
1	E1	15	Görücü Usulü
2	E2	18	İsteyerek
3	E3	14	Görücü Usulü

Tablo 3.7. Evlilik türlerine göre evlilik özelliklerinin analizi (kadın)

Sayı	İsim	Evlilik Yaşı	Evlilik Biçimi
1	K1	19	Başlık parası vererek
2	K2	16	Görücü usulü
3	K3	14	Görücü usulü
4	K4	15	Görücü usulü
5	K5	16	Görücü usulü
6	K6	17	Görücü usulü
7	K7	24 (nişanlılık yaşı)	Nişanlı(İsteyerek)
8	K8	17	Görücü usulü
9	K9	17	Görücü usulü
10	K10	13	Görücü usulü
11	K11	16	Berdel
12	K12	16	Görücü usulü
13	K13	17	Görücü usulü
14	K4	20	Görücü usulü
15	K15	13	Görücü usulü
16	K16	15	Berdel
17	K17	12	Görücü usulü

Tablo 3.6 ve tablo 3.7 de görüldüğü üzere, aşiret içerisinde en çok görülen evlilik türü görücü usulü evliliğidir. Görücü usulü evliliklerinde aynı zamanda yakın akraba evliliği olduğu görülmüştür. Yalnızca K1 başka Koçer aşiretten (mamedî) ve K15 (soran) aşiretindendir. K7 ise nişanlı olup, yakın akraba (amcaoğlu) olan biri ile nişanlanmış, evlilik aşamasındadır.

3.3.1.1. Görücü usulü evlilik

Geleneksel toplumlarda en çok görülen evlilik çeşidi görücü usulü evliliğdir. Ancak Koçer kadınlar üzerine çalışma yapan Dağ, Koçer topluluklarında görülen görücü usulü evlilikler ile günümüzde görülen görücü usulü evliliklerin biçimsel olarak birbirlerine benzese de işlevsel olarak ayrıldığını belirtmektedir. Ona göre Koçer topluluklarında, görücü usulü evliliğin günümüzde güncellenmiş versiyonu olarak ‘usulen görücü evliliği’ ile karşılaşmaktadır. Görücü usulünde görülen pek çok ritüel, usulen görücü evliliğinde görülmektedir. Karar mekanizması olarak ‘ baba, erkek oğul, amca, dayı, dede ve kısmen anne’ yer almaktadır. Bu mekanizma pek çok şeyi kendi içinde hallederek son aşamayı tek aşama haline getirmektedir. Bazen ilgili kişiler birbirlerini görmeden, ilgili kişilerin bilgisi olmadan evlilik ritüeli gerçekleşmektedir (2015:125-26).

‘ Kocam akrabadır ama ben onu hiç görmemiştim zaten çocuktum 17 yaşındaydım. Babası eve gelmişti, kızını bize ver demiş babama. Babamda gelip anneme hal durum bu dedi bende yanlarındaydım. Utanıyordum şimdiki gibi değildi, hemen odadan çıktım gittim. Sonra kapıda oturuyordum, kayınbabam kapıda gelip bir şey takalım eline dedi. Sonra babam ile kayınbabam çarşıya gitti. O zaman annem bana sordu ben bilmiyorum dedim. O gün bana yüzük taktılar, öyle sözlendim sonra evlendim ‘ (K9, Evli,55)

‘Babam vermiş beni, ben istemiyordum. Bana zaten sormadılar, öyle vermiş, vallahi hiç istemiyordum. Zaten düğün de yapmadılar. Öyle alıp getirdiler.’

(K12, Evli, Bilmiyor)

‘Birbirimizi hiç görmemiştik. Annem babam benden habersiz beni vermişlerdi. Sonra zaten bir şey yapmadım, mecbur kaldım. Evlenmiyorum diyemezdim ya!’
(K14,Evli,35)

‘Kimse bana sormadı, vallahi daha çocuktum oyun oynuyordum. Sonra birden seni verdik dediler. Valla hiçbir şey anlamamıştım. O zaman yayladaydık. Beni atla bile almadılar, yürüyerek gitmiştim.’

(K4,Evli,50)

Kültürel kodların güçlü olduğu geleneksel yapılarda sıkça görülen görücü usulü evliliklerde, kiminle, nasıl, ne zaman ve hangi şartlarda evleneceğine, hiyerarşide en üstte bulunan kişiler karar vermektedir (Çiçekli ve Parin,2020:358-59). Koçer kadınların ‘nasıl

evlendiniz ?’ sorusuna verdikleri cevaplardan aslında çiftler arasında kurulması gereken birliktelikte çiftlerin, daha çok kadınların devre dışı kaldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Tarafların birbirlerini görmediği, hatta evlilik ritüellerinin bile gerçekleşmediği katılımcıların cevaplarından görülmektedir.

Görücü usulü evlilikte ‘görücü’ denilen ekip vardır. Bu ekipte erkeğin annesi, kız kardeşi, birkaç akraba ve güvenilir komşuları yer almaktadır. Eğer erkeğin ısrarla üzerinde durduğu biri yok ise kız beğenme yetkisi tamamen bu gruba verilmektedir. Bu grup tek bir evi ziyaret etmekle yetinmezler, ev ev, mahalle mahalle, köy köy dolaşmaktadırlar (Sezen,2005:186). Ancak Dağ’ın belirttiği üzere Koçer topluluklarında görücü usulü evlilik yerine usulen görücü evliliği kavramı daha çok karşılık bulmaktadır. Çünkü kadınların birçoğu karar alma aşamasında kendilerine danışılmadığını, fikirlerinin alınmadığını belirtmiş ve bu durumun psikolojik olarak kendilerinde bıraktıkları izlere değinmişlerdir. Kadınların çoğu, istemeyerek evlenmelerinin yanı sıra tablo 6’da görüldüğü üzere çocuk yaşta evlenmek zorunda kaldıklarını ve küçük yaşta büyük sorumluluk almak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir.

Erkek katılımcılarla yapılan görüşmeden edinilen bilgiye göre, evlilik konusunda erkeklerinde kadınlar ile aynı muameleye tabi tutulup, eş seçimi konusunda kendilerinin rızası olmamıştır. Dolayısı ile Duderan aşiretinde geleneksel kodların yalnızca kadınlar üzerinde değil aynı zamanda erkekler üzerinde de etkili olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Evliyim 2 eşim var 1 tane öldü 2 si daha yaşıyor. Eğer imkânım olsaydı 2 tane daha getirirdim. İş için o kadar eş getirdim. Biri kevaniydi diğeri beriye gidiyordu. Ama zaten babam bana kız bakıyordu. Onlar buluyordu getiriyordu. Zaten biri amcamın kızıydı diğeri de dayımın kızıydı. Sondaki eşim akraba değil. Onu da amcamın oğlu bir yerde görmüş söylediler bende tamam dedim gidip istedik getirdik.’

(E3,Evli,Bilmiyor)

‘ Babam kime gelinim derse onunla evlenirdik. Adet böyleydi.’
(E1,Evli,55)

3.3.1.2. Be(r)del

Berdel evliliği ailelerin kızlarını karşılıklı olarak birbirlerine gelin olarak verdikleri evlilik türüdür (Aynakulova,2006:102). Berdel evliliklerin temel amacı; ailelerin başlık parası yükümlülüğünden kurtularak, bir nevi takas usulü ile çocuklarını evlendirmeleridir. Bu nedenle kadın ve erkeğin herhangi bir eşya hükmünde değerlendirildiği berdel usulü evlilikte, geleneksel düzende gerekli görülen maddi masrafların ortadan kalkması, uygulamayı aktif tutan başlıca gerekçe olarak görülmektedir (Akyüz,2018:23). Bu duruma teşkil edecek örnek K16'nın görüşlerinde yer almaktadır.

“ Günahım senin boynuna ”

‘Daha ben 15 yaşındaydım hatırlıyorum, evde oturuyorduk amcam geldi. Annemle babam da evdeydi, amcam kızınızı bize verin dedi. Tabi o zaman annemin üvey annesi var onun gelini var bizim yoktu, annem hep para olsa ilk önce onu (erkek kardeşini kastederek) evlendirirdik diyordu. Tabi masraflıydı evlenme bizimde öyle çok gücümüz yoktu. Annem amcama ben kızımı vereyim ama benim elimin altında kimse yok dedi. Kardeşimde daha 14 yaşında küçüktü o da. Kabul ettiler beni verdiler, amcakızımı da kardeşime aldılar. Beni berdel verdiler. Anneme diyorum hep beni berdel yaptın günahım senin boynuna. O da pişman şimdi, üzülüyor ama neye geçti gitti artık.’

(K16,Evli,Bilmiyor)

Yalçın Heckmann'ın (2016:332) aktardığı ve K16'nın görüşlerinde yer aldığı üzere berdel taraflardan birinin başlık isteme olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Ancak bu durum taraflar arasında farklı bir sorun çıkarmaktadır. Berdel olarak evlendirilen çiftlerin, benzer şartlarda evliliklerini sürdürmeleri beklenmektedir. Ev eşyalarından, evin büyüklüğüne, düğünün mekânından, takılacak takılara, kıyafetlere ve taraflara verilen hediyelere kadar her şeyin taraflar açısından aynı sayıda ve nitelikte olması beklenmektedir. Bir tarafta kadına karşı şiddet uygulanırsa diğer taraf kadını geçici süre ile geri çağırma veya olay ile alakası bulunmayan diğer kadına, şiddet uygulama hakkına sahip olabilmektedir. İki taraf da kız kardeşlerinin mutluluğu için kendi eşine iyi davranmak mecburiyetinde kalmaktadır (Akyüz,2018:28-29). K16'nın ifadelerinden anlaşılacağı üzere kendi rızası olmadan abisinin berdeli olmuştur. Erkek kardeşi evleneceği için evlenmek zorunda kalmıştır.

Ülkemizde daha çok Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaygın olan berdel, dört kişinin hayatını birbirine bağlayan evlilik türüdür. Kurulan iki evlilik birbirilerini sürekli denetlemekte (Eraş,2002:52) ve bu evlilik çatışmalar, geçimsizlikler ve hır gürle sürmektedir (Beşikçi,1992b:101).

‘ Benim suçum yoktu, kardeşim karısını dövmüş, bizimkilerde (eşinin ailesi) duymuş. O gün kocam değil ama kayınbabam beni dövmüştü. Kaynanam da çok küfür ediyordu bana. ’

(K16,Evli,Bilmiyor)

Toplumda kızların değiş tokuşu olarak bilinen berdel evliliğinde iki aile aynı anda meydana gelmektedir. Berdel ailesinde evlenecek olan bireylerin birbirleriyle aynı yaşta olmaları önemli olmamaktadır. Asıl önemli olan alınan kıza karşı bir kız vermektir (Beşikçi,1992b:101). Evlilik öncesi yapılan ‘pazarlık’ çiftler üzerinden evlilik sonrasında ve daha çok kadınlar üzerinden devam etmektedir.

Dolayısı ile bu evlilik türünde kadının pasif katılımcı olarak görülmesi beklenmekte ve kadınlar çoğunlukla mağdur edilmektedirler. Aile bireylerinin keyfi tutumlarına maruz kalan Koçer kadınlar, genellikle erkek kardeş ya da abilerinin berdelleri olmuşlardır. Abisinin berdeli olan K11 de berdel olma durumu ile ilgili şunları aktarmaktadır;

‘Ben zaten evleneceğimi bilmiyordum. Bir baktım dediler abime birini getireceğiz, seni de onlara vereceğiz. Bende abimin hatırına kabul ettim. Bende hiç ses çıkarmadım. Bana çevremdekiler hep şey diyordu kaynanan-kayınbaban sana iyi davranmaz. Bende abime kurban olayım, kendimi yaksam da bir şey olmaz dedim. Abim beni çok seviyordu küçükken. Onun için kabul ettim. Yani karşı çıkmadım. Çıksaydım da bir şey olmazdı zaten. ’

(K11, Evli,48,)

K11, her ne kadar abisi için berdel olmayı kabul ettiğini belirtmiş olsa da aynı zamanda ‘ karşı çıksaydım da bir şey değişmezdi’ demektir. Bu da kadınların evlilik aşamasında kararların kendi rızaları olmadan alındığını göstermektedir. Berdel evlilik yapmış her iki katılımcının evliliğinde de karar mekanizması erkek kardeş ya da abileri olmuştur. Bu evlilik türünde görüşmecilerin aktarımına göre şunları söyleyebilmekteyiz;

3.3.1.3. Severek evlenme

Günümüz toplumlarında en çok görülen evlilik çeşidi olan severek, görüşerek evlenme Koçer topluluklarında pek görülmemektedir. Katılımcılardan yalnızca K7 nişanlı olup, nişanlandığı kişiyi kendisi istediğini belirtmiştir. Ataerkil bir yapıya sahip olan Koçer Duderan aşiretinde günümüzde birçok konu gibi evlilik noktasında da katı kuralların olduğu görülmektedir. Bu evlilik türü analizi tablosunda¹² da ayrıca görülmektedir. Görüşülen kadınların büyük çoğunluğu, görücü usulü ile evlenmişlerdir. Geleneksel yapısını koruyan Koçer Duderan aşireti içerisinde katılımcıların aktardığına göre eskiden katiyen karşı çıkılan severek/görüşerek evlenme türüne günümüzde kısmen de olsa rastlanılmaktadır. Bu durum aşiretin göçebe ve geleneksel yaşam tarzından kaynaklanmaktadır. Yayla ve kışlaklar arasında yaşam süren Koçerlerin duygusal açıdan bağ kurabileceği farklı topluluklara rastlayamamaktadır. Yine yayla da kendileri gibi Koçer yaşam süren topluluklarla karşılaşmakta ve bunların büyük çoğunluğu yine kendi akrabaları olmaktadır. K7'nin aktarımları da bunları doğrulamaktadır.

“Annem Koçerlere vermem dedi “

‘Nasıl nişanlandınız? Nişanlınız aşiret içerisinde mi?’

K7: *Nişanlım bizim aşirettendir. Kendim istedim. Nişanlımın ailesi de Koçer yaylaya gidip geliyor. Evlilik için tek bir şartım oldu, evlenince Koçerlik yapmak istemiyorum dedim. Çünkü Koçerlikte bekâr ile evli olmak ayrı. Kızın iş yükün evli değilken daha az oluyor. Evli olarak hem çocuk hem eş hem de iş yoğunluğu daha çok oluyor. O yüzden daha çok annem istemiyordu kızımı Koçerlere vermem, ben çok çektim o yüzden vermem diyordu. Nişanlımda evlendikten sonra bırakacağını söyleyince ailem destekledi öyle nişanlandık’*

K7'nin yakın zamanda, kendi iradesi doğrultusunda isteyerek nişanlanması Koçer kadınların evlenecekleri kişileri kendilerinin seçme şanslarının ve karar alma noktasında belirleyici olmaları az da olsa bir ‘ gelişme’ olduğunun göstergesidir.

¹² Tablo 6 ve 7'e bkz.

3.3.1.4. Akraba evliliği

Günümüzde en çok karşılaşılan, aynı zamanda geleneksel toplulukların temelini oluşturan, aynı atadan, aynı soy grubundan gelen bireylerin birbirleri ile yaptıkları evliliklere akraba evliliği denilmektedir. Akraba evliliği ataerkil anlayışın dolayısı ile geleneksel anlayışın sürdürülmesinde temel rol oynamaktadır. Bu evlilik türünde; birinci derecen olan amca, teyze, dayı çocukları ile evliliklerin görüldüğü gibi, aynı soydan olan diğer akrabalar ile de yapılan evlilikler de görülebilmektedir.

Akraba evliliğinin temelinde toplumların soy sürdürme kaygılarının olduğu bilinmektedir. Nar'a göre (2012:226) göre de akraba evliliğinin tercih edilmesi, ailelerin aralarına yabancı kişileri almak istememelerinin nedenleri arasında; mal varlığının dağılmaması, etnik köken, toplumların sınıfsal ve dini faktörleri, coğrafi nedenler, bireylerin aile içi dayanışmayı arttırmak istemeleri gösterilebilmektedir. Aynı zamanda çiftler arası ortak beklentilerin fazla olması, evliliğin sürekli olacağı inancı, rahat iletişim ve güven duygusu akraba evliliğinin tercih edilmesinde etken olmaktadır.

Toplumda var olan evlilik ve akrabalık kurumu, toplumların sosyal örgütlenme biçimlerinde kurucu değişken olarak önemli bir rol oynamaktadır. Her toplum, ailenin oluşumunu birbirinden farklı evlilik kurallarına bağlamaktadır. Bu kurallar eş seçiminden, eşlerin evlendiklerinde nereye yerleşeceklerine kadar çok geniş bir alanda kendini gösterir. Bunlardan egzogami (dışevlilik) ve endogami (iç evlilik) kuralı evlilik kurumunun düzenlenmesinde evrensel bir karşıtlıktır. Bu kurallar, toplumun "biz" ve "öteki" ayrımını nasıl kategorilere ayrıldığına ve eş seçiminde bu ayrımlardan hangisini tercih ettiğine dayalı olmaktadır (Altuntek2001:20).

Kutlubay'a (2007:21) göre Dünya'da yapılan birçok çalışma akraba evliliği sıklıklarının, sosyo-kültürel, coğrafi nedenler, farklı dini inanışlar ve toplumların farklı demografik yapıları ile ilişkili olmaktadır. Aynı zamanda akraba evliliği, toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Kutlubay birinci dereceden kuzen evliliği başta olmak üzere, akraba evliliğinin dünyada en çok görüldüğü yerlerin Asya ve İslam ülkeleri olduğunu belirtmektedir. Bunun temel nedenleri arasında geleneksel yapıların (dini, kültürel) etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak sanayileşme süreci ile birlikte batı toplumlarının sosyo - ekonomik seviyesinin yükselmesi akraba evliliklerinde gelişmekte olan ülkelere kıyasla düşüşe neden olmuştur.

Ülkemizde de en çok görülen evlilik çeşidi olan akraba evliliği TÜİK'in İstatistiklerle Aile 2020 verilerinde, her 100 evli kişiden 8,4'ünün akraba evliliği yaptığı görülmektedir. Bölge düzeyinde ise akraba evliliği %16.86 ile en yoğun olarak Güneydoğu Anadolu iken akraba evliliğinin en düşük olduğu bölge ise, 2.41 ile Batı Marmara olarak görülmektedir.

Tablo 3.8. Türkiye’de bölgelere göre akraba evliliği oranları

Bölgelere Göre Akraba Evliliği	%
Batı Marmara	2.41
İstanbul	7.44
Ege	6.53
Doğu Marmara	4.82
Batı Anadolu	8.39
Akdeniz	11.39
Orta Anadolu	9.38
Batı Karadeniz	7.41
Doğu Karadeniz	9.28
Kuzeydoğu Anadolu	10.35
Ortadoğu Anadolu	12.34
Güneydoğu Anadolu	16.86

Kaynak: 2021 TÜİK verileri

Tablo 3.8’de görüldüğü üzere akraba evliliği ülkemizde yaygın olarak görülmektedir. 2021 TÜİK verileri ile kıyaslandığında akraba evliliğinde bir düşüş olmasına rağmen, günümüzde halen görülüyor olması bu evlilik türüne karşı geliştirilen olumlu bir algının var olduğunun göstergesidir. Sezen bu evlilik türünün özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaygın olmasının temel nedeninin sosyoekonomik ve psikolojik nedenlerden kaynaklandığını belirtmektedir. Mirasın bölünmek istenmemesi, yakın akraba ve kardeş çocuklarının yaşlılık döneminde kayın valide ve kayın pedere daha iyi bakabilecekleri düşüncesinin yaygın olması sebebi ile bu evlilik türünün seçildiğini

söylemektedir (2005:190). Akın (2000:78) da ülkemizde ve dünyanın farklı ülkelerinde yapılan araştırmalarda, akraba evliliği sıklığı üzerine sosyoekonomik düzeyin etkili olduğunu söylemektedir. Bunun yanı sıra araştırmalar; gelenek, görenek, eğitim düzeyi, toplumun izole olup olmaması gibi kültürel düzeyin sosyoekonomik düzeyden daha fazla etkili olduğunu destekler nitelikte olduğunu belirtmektedir. Ülkenin doğusundan batısına doğru gidildikçe akraba evliliği oranlarının düştüğü de görülmektedir. Bunun etkenleri olarak; geniş aile yerine çekirdek ailenin yer alması, aile içinde bireyler üzerindeki denetimin azalması ve bireylerin daha çok kendi iradeleri ile hareket etmeleri gösterilebilmektedir.

Şanlıurfa'nın Akçakale ve Reyhanlı ilçelerinde akraba evlilikleri üzerine yaptığı çalışma da Nar, 69 bireyden 49'unun (%72) akraba evliliği yaptığına dikkat çekmektedir. Bu gibi kırsal bölgelerde amcakızı ve amcaoğlu evlilikleri şeklinde gerçekleşmekte ve özellikle bu tür evlilikler, ataerkil gruplarda kardeşler arasındaki dayanışmayı ve aile birliğini güçlendirmek için tercih edildiğini belirtmektedir (2012:233).

Geleneksel aile yapısına sahip olan Sarıkeçili Yörükleri içerisinde her aile farklı bir şekilde birbirlerine bağlı oldukları için yapılan her evlilikte akraba evliliği olarak görülmektedir. Buna rağmen birinci dereceden sayılan akraba evliliği Sarıkeçili Yörükleri tarafından hoş karşılanmamakta, bunun yerine evliliklerle kurulmuş olan uzak akrabaların çocukları arasından eş seçimi yapılmaktadır (Aksoy,2012:159).

Tablo 3.9. Eş ile yakınlık derecesi

Eş ile Yakınlık	Sayı
Amcaoğlu	10
Teyze oğlu	2
Dayıoğlu	2
Aynı Aşiret	1
Başka Aşiret	2
Toplam	17

Tablo 3.9'a göre aşirette görüşülen iki kadın Koçer olmayıp, başka aşiretten olan Koçer Duderan aşiretine gelin gelmiştir. Kadınlardan biri aynı aşiret içerisinde ancak

uzak akraba olan biri ile nişanlanmıştır. Duderan aşiretinde en sık görülen evlilik türü ise, birinci dereceden sayılan amcaoğlu evliliğidir. Dolayısı ile katılımcı kadınların çoğunluğu yine kendileri gibi Koçer olan bireylerle evlenmişlerdir.

‘Bizde yabancıya kız vermek yok eskiden hiç yoktu, şimdi gençler yine biraz okula gidiyorlar, dışarıyı görüyorlar istiyorlar’
(K13,Evli,33)

‘Biz hepimiz akrabayız, bir birimizi tanıyoruz. Yabancı gelsin istemiyoruz. Ama şimdi dışardan yavaş yavaş kız almaya başladık. Herkes kendi keyfine göre! Yabancı getiriyorlar içimize.’
(K3,Evli,Bilmiyor)

‘Aşiret dışından kız alıyorduk ama hiç vermiyorduk. Şimdi o değişti biraz. Dışardan kız almaya başladık. Ama yine akraba oluyor, uzaktan da olsa tanıdık alıyoruz.’
(K5,Evli,50)

‘Bizde şimdi çok az yabancı var yabancı da yani yine akraba ama uzaktan akrabamız. Düşün ha önceden bu bile yoktu, biz yine kızlarımızı vermiyoruz, vermek istemiyoruz. Tanımadığımız kişiye nasıl vereceğiz ki? ‘ Benim ablalarım da bende hep akrabalarımızla evlendik. Kızlarımızı da akrabaya verdim. Herkes birbirini tanıyor, sıkıntı olmuyor böyle.’
(K17,Eşi ölmüş,60)

Katılımcı kadınların görüşleri dikkate alındığında Koçer Duderan aşiretinde yapısal bir değişikliğin olduğu gözlemlenebilmektedir. Kapalı bir sosyal yapı olan aşiret içerisinde, önceleri yabancı evlilikler yerine daha çok akraba evliliği tercih edilirken günümüzde bu yaklaşım katılımcıların görüşlerine göre değişmeye başlamıştır. Ancak durum böyle olsa dahi aşiret içerisinde tercih edilen evlilik türü yine çoğunlukla akraba evliliği olmaktadır. Bunun temel nedeni, K17’nin aktardığı gibi insanların birbirlerini tanımaları, bunun bireylere güven duygusu vermesi böylelikle ‘ yabancıya gideceğine huyunu suyunu bildiği’ bir insanla evlenmesi onlara göre daha doğru olmaktadır. Aynı zamanda yabancılarla evlenilmek istenmemesinin diğer nedeni de aşiret birliğinin bozulacağını dair düşünce yapısıdır. Gençlerin eğitim yaşamlarının düşünce yapılarını değiştirdiklerini, evlilik ile ilgili kararlarına etki ettiğini belirten K13 ise bu durumun aşiret dışından birileri ile evlenmelerinde etken olduğunu belirtmiştir. Bu katılımcıların görüşlerine göre, yabancılarla evlilik Koçer kadınları oldukça tedirgin etmekte ve bu durumdan rahatsızlık

duymaktadırlar. Dolayısıyla yakın akraba evliliği, daha çok amcaoğlu/amcakızı evliliği tercih edilmektedir.

3.3.1.4.1. Amcaoğlu/Amcakızı evliliği

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hakîm olan aşiret ilişkilerinin evlilikten siyasete, kolektif davranma zorunluluğu gibi birçok bakımdan bireyin davranışlarında etkili olmaya devam ettiği akrabalık sistemi, bireyleri kuşatan geniş bir tutunum düzeneği olduğu kadar toplumsal dayanışmanın da temelini oluşturmaktadır. Bu anlamda bölgedeki topluluklar, büyük oranda kan bağından oluşan akrabalıklar üzerine kurulmuştur. Babasoylu dayanışma ilkesi temelinde örgütlenen ve böylelikle ataerkil yapıya da sahip olan aşiret sisteminde, dayanışma akrabalık derecesine göre belirlenmektedir. Bu bağlamda soy içi evliliklerinde tercih sırası da babasoylu akrabalık derecesine göre biçimlenmektedir. Bu tercihin birinci sırasında kuşkusuz amca çocukları yer almaktadır (Ökten,2009:102).

Barth, aşiret halinde örgütlenmiş endogamik yapılarda baba soyluluğunun önemli olduğunu belirtmektedir. Ona göre hem İslam hukuku hem de Kürtlerin genel değerlerine göre evlilik kurumunda bireylerin birbirlerine denk olması ve her sülalenin statü konumunu korumak istemelerinden kaynaklı bireyler kendi statülerinden düşük konumda olan biri ile evlenmek istemezler. Bu durumda en mantıklı çözümün akraba evliliği, dahası amca çocukları arasında yapılan evliliğin tercih edilmesidir (2001:89).

Geleneksel topluluklarda yaygın olan amcakızı/oğlu evliliğinin yapılmasının Yalçın-Heckmann'a (2016:322-27) göre çeşitli işlevleri şu başlıklar altında toplanabilir;

- Amcakızı ile yapılan evlilik mülkiyetin parçalanmasını engellemektedir. Mülkiyet konusunda hak talep eden/etmek isteyen kadın amcaoğlu ile evlendirilerek, kadın üzerinde ek bir kontrol sağlanmış olacaktır. Sonuçta kadın kocasından miras talebine karşın destek alma şansı düşük olacaktır, çünkü kocası kendi amcası ve amcaoğullarından toprak talep ediyor olacaktır. Bu durumda koca, babasoylu sülalenin topraklarını paylaşma kuralını ihlal etmiş olacaktır. Dolayısıyla bu evliliğin tercih edilmesindeki temel neden aşiretin miras sistemini ve ideolojisini güçlendirmektir.

- Amcakızı evliliğinin zorunlu bir niteliği olduğu kanısının yaygın olduğudur. Amcanın, yeğeni üzerinde bir hakkı olduğunu ve bunu gerçekleştirmenin de amca için bir yükümlülüktür.
- Bir erkeğin, erkek kardeşine kızını vermesi kardeşler arasındaki eşitliği korumaktadır.

Altuntek, tercihli iç evlilik olarak nitelendirdiği amcakızı evliliğini soy içi dayanışmayı güçlendiren ideal bir form olarak görmektedir. Diğer bir deyişle bireyler ve gruplar var olmanın kaynağını ve gücünü kendi içlerinde gördükleri için bu evliliği tercih etmektedirler. Bu durum bireyler için sosyal yaşamda bir güvence sağlarken aşiret yapısının sürekliliğinde rol oynamaktadır (2001:23).

Amcakızı evliliğinin Kürtlerde yaygın olduğunu belirten Barth, aşiret yapısının siyasal ilişkilerini belirtirken akraba, özellikle amcakızı evliliğine odaklanmıştır. Bireyler ancak baba soyundan olan akrabalarından siyasi destek alabilmektedir. Baba soyu grubunu da erkek kardeşler, oğullar oluşturmaktadır. Grubun siyasal yükümlülükleri birbirlerine kız verip/almak ile pekiştirilebilmektedir. Kızı olan taraf isteme durumu gerçekleştirildiğinde kızı vermediği zaman kardeşler arasındaki bağ zayıflamaya başlamakta, gruplar birbirlerine yabancılaşmaktadırlar. Kızı bir başlık parası karşılığında sülale dışından başka biri ile evlendiren kişi, baba soyu tarafındaki destekçileri tarafından dışlanmaktadır. Herhangi bir kavgada kan davası gibi durumlarda destek isteyememektedir (2001:90).

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde katılımcıların cevaplarından yola çıkılarak; amcaoğlu ile evliliğin aslında bir tercih olmaktan ziyade, amcanın bir hakkı olarak görüldüğü sonucu çıkarılmaktadır. Diğer kuzen evlilikleri dışında amcaoğlu evliliğinin tercih edilmesinde bu oldukça etkindir. Bununla ilgili Barth, amcaoğlu başka bir kadına evlilik teklif edebilir ancak amcakızı evliliğinin daha güçlü bir tercih olarak görüldüğünü belirtmektedir (2001:31). Dolayısı ile kız ve erkek daha çok kız için bu evlilik türünden başka seçenek kalmamaktadır.

‘Amcaoğlumla evlendim. O zaman gelip babama kızını bize vereceksin dediler babamda zaten istiyordu, bir şey demedi. Bende zaten sesimi çıkarmadım, babam ne diyorsa onu yapıyorduk.’ (K10,89, Eşi ölmüş)’

‘Çok şükür yabancı ile evlenmedim. Biz yabancıya gitsek de yapamayız. Amcamın oğlu ile evlendim, amcamda çok istiyordu annem babam da kabul ettiler. Koçerdik, yine Koçer oldum (deyip gülüyor).’

(K5,Evli,50)

Baba soyuna dayanan ilişkilerin yoğun olduğu aşiret yapısı içerisinde çoğunlukla görülen amcakızı/oğlu evliliği aşiret yapısını korurken, sosyal ilişkileri de şekillendirmektedir. Bu tür evlilikler aşiret içerisindeki dayanışma ağını güçlendirmekte, ‘biz’ algısının da sürekli olarak korunmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak; Koçer topluluklarında paralel kuzen evliliği daha çok görülmektedir. İki erkek kardeşin kendi aralarında çocuklarını evlendirme kararı aldıktan sonra gerçekleşen ve çoğunlukla çıkar ilişkisi temelinde kurulan bu evliliklerde bireylerin değil de ailelerin kararlarının daha etkili olduğu görülmektedir. Aşiret yapısını korumak, aile de miras paylaşımını engellemek, adına bu evlilik türü aşiret içerisinde ‘normal’ karşılanmaktadır.

3.3.1.5. Kaderle imtihan: koçer erkeklerinde çok eşlilik

İnsan toplulukları yaşamlarını sürdürebilmek ve soylarını devam ettirebilmek için birbirinden farklı akrabalık ilişkileri ve evlilik türleri geliştirmişlerdir. Eş sayısına göre biçim alan polijini, bir erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evlenmesi anlamına gelmektedir (Bağlı ve Sezer, 2005:12). Aşiretler üzerine çalışma yapan Yalçın-Heckmann, hem Eickelman’ın (1981:119) hem de Vielle’nin (1978:464) çokeşli evliliğin özellikle Ortadoğu’da görülen çokeşliliğin, erkek egemen sistemini destekleyen bir kurum olduğunu sık sık dile getirdiklerini belirtmektedir. Çokeşlilik konusunda White ise bu evliliğin kadınları tehdit ettiğini onları biran önce çocuk sahibi olmaya zorlarken, aynı zamanda kocalarının egemen konumlarının haklı görülme konusunda da zorladıklarını da söylediğini belirtmektedir (akt, Yalçın Heckmann,2016:306).

Göçebe Alikan aşireti üzerine çalışma yapan Beşikçi, (1992a:200) aşirette başlık parası geleneğinin olduğunu ve bununla çok fazla istendiğini belirtmektedir. Başlık parasının fazlalığı aşiretteki erkeklerin tekeşli evliliği tercih etmelerine neden olmaktadır. Ancak Beşikçi, bireylerin ekonomik durumlarının iyi olduğu takdirde çokeşli evliliği de tercih etdiklerini gözlemlemiştir. Dolayısı ile ekonomik seviye ile çokeşli evlilik arasında bir korelasyonun olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kadınların, eşlerinin tekrar evlenmelerine karşı koymaları bu durumun kocaları açısından aile içerisinde geçimsizliğe neden olması çokeşli evliliğin tercih edilmemesinin diğer bir nedeni olmaktadır.

Çokeşli evliliğin geleneksel topluluklarda yaygın olduğu belirtilmektedir. Ancak Sarıkeçili Yörüklerde, çokeşli evliliğe rastlamayan Aksoy (2012:159-60) tekeşli evliliğin

yaygın olduğunu ancak çokeşli evliliğinde yasak olduğuna veya kötü bir algı olduğuna dair bir ize rastlamadığını belirtmiştir. Bireyler, ancak eşleri öldüğü vakit başka biriyle evlenebilmektedir. Bu durumda Sarıkeçili Yörük kadınlarında olumsuz algı yaratan kuma gitme/gelme durumunun olmadığı görülmektedir.

Çokeşli evlilik temelinde sosyoekonomik ve psikolojik nedenler yatmaktadır. Erkek çocuğuna sahip olup, çevreye hükmetme amacı güdülen topluluklarda bu evlilik türü yaygınlık göstermektedir. Kadının çocuk doğurmadığı özellikle erkek çocuk doğur(a)madığı durumlarda üzerine kuma getirilmektedir (Sezen,2005:191).

Evlilik ve evliliğe ilişkin kuralların aşiret tarafından belirlendiği Koçer Duderan aşireti içerisinde, çokeşli evliliğe rastlanılmaktadır. Koçer yaşamını bırakıp, kente yerleşen Duderan aşireti üyeleri üzerine çalışma yapan Gültekin ve Tan (2017:197) katılımcı erkeklerin %87'sinin tek eşli, %12'si iki eşli, %1'inin de üç eşli olduklarının sonucuna ulaşmışlardır. Göçebe yaşam süren Koçer erkeklerde daha çok çokeşlilik görülürken, kente yerleşenlerde bu oran azalmaktadır. Çokeşliliğin Koçer yaşamında birbirinden farklı nedenleri olduğu belirtilirken aşiret yapısının çokeşliliğe bakışlarının değişmesi ve ekonomik nedenlerin etkisi ile bu evlilik türü azalmaktadır.

“Kuma geldiğimi bilmiyordum ”

Kumanız var mı?

K15: *Kuma geldim. Kocamın üçüncü kumasıyım. Ama kuma geldiğimi bilmiyordum, bana hiç söylemediler. Geldikten yirmi gün sonra öğrendim.*

Öğrendikten sonra ne yaptınız?

K15: *Çok kahroldum, çok ağladım ama baba evine gidemedim. Ayıptır, gidemem dedim. Ailem için ayıp olurdu dedim. Zaten çocuktum, 13 yaşındaydım. Hem küçükken evlendim hem kuma olarak geldim. Kocamın ikinci karısı onu bırakıp gitmiş, ilki zaten daha yaşıyor, yatalak çok yaşlı. Ayı evde çocukları ile yaşıyor, onun yanına da gidip geliyorum. Ben ne bileyim, kaderimiz buymuş demek, ne yapalım.'*

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan evlilik türleri çoğunlukla kadın aleyhine sonuçlanmaktadır. Çocuk yaşta evlilik, berdel, çokeşli evlilik uygulamalar ile ataerkil örüntülerle örülmüş topluluklarda, kadınların hakları kültürel değerler, inanç gibi bir takım unsurlar öne sürülerek yok sayılmaktadır. Kadınların evlenecekleri kişileri, evlilik şekillerini seçme şansları olmamaktadır. Kadınlar yaşamlarının en önemli kararlarından birinin verirken –eş seçimi- toplumsal beklentiler bağlamında karar vermek

zorunda kalmaktadırlar. Çocuk gelin olan K15, kuma olarak gittiğini bilmediğini öğrendiğinde ise aile evine dönemediğini belirtmektedir. Evlilik kararına katılamayan Koçer kadınlar, evlendikten sonra olumsuz bir durumla karşılaştıklarında, evliliklerini sonlandırma şansları da olmamaktadır. Aynı zamanda resmi nikâh, çoğunlukla ilk eş dışında diğer eşlerden birinde olmaktadır. Bu da annelerin, çocuklarının resmiyette kendi üzerlerine olmama gibi bir sorun yaratmakta, çocukları ile ilgili hukuk karşısında bir talepte bulunamamaktadır.

“ Onlar beğendi, babamda verdi “

Kuma olarak mı geldiniz?

K6: *Kocamın ikinci karısıyım.*

Sizce eşiniz neden tekrar evlenme gereği duymuş? Nasıl evlendiniz, anlatır mısınız?

K6: *Herhalde muhtaçtı. İlk karısı teyzesinin kızıymış, anne babası ölünce onlarda kalmış. Sonra babası, onu almış kocamla evlendirmiş. Kocam da istemiyormuş kadın (kuması) ondan çok büyükmüş. Ama yine de evlendirmişler. O zaman kocam demiş, tamam ben sizin istediğinizle evleniyorum ama ben ne zaman gönlümün istediği biri olsa onunla evleneceğim demiş. Beni de benim amcakızım (eltisi) kocam için beğeniyor, onlara söylüyor. Babası da tamam diyor, kocam da kabul ediyor. Babam bana sormadan verdi. Onlar beğendi, babam da verdi. Öyle evlendik işte. Bu da bizim imtihanımız...’*

K6’nın aktardıkları gelenek-göreneklerin kadınlara dayatılan alışkanlıklardan kurtulamadıklarının, yaşamlarını ne düzeyde etkilediğinin temsiliyeti olmaktadır. Aynı zamanda K6, eşinin ikinci evliliğini onun arzusuna bağlamaktadır. Görüşülen ve kuma olarak gelen iki Koçer kadın da sadece erkeğin kendi keyfi için tekrar evlenmek istediğini belirtmişlerdir. Erkeğin evlenme isteği ve bunu gerçekleştirmesi hem kuma gelen hem de diğer eş için bir baskı aracı olmaktadır. Bu kısaçtan kendilerinin kurtulamadıklarını aktaran kadınlar, çocuklarının evliliği konusunda eskiye oranla daha esnek yaklaşıtlarını belirtmektedirler. Aşiret içerisindeki toplumsal baskının eskisi gibi olmadığını, kadın ve erkeklere biraz daha esnek yaklaşıtlarını aktarmaktadırlar.

3.4. Koçer Kadını ve Annelik İlişkisi

Toplumun, tarihin ve kültürün inşa edilmesinde aile, -özelde de kadın-biçimlendirmenin ilk başladığı yer olmaktadır (Karaman ve Doğan,2018:1476). Bireylerin toplumsal yaşamının şekillenmesinde yeniden üretimin sağlandığı yer olan aile; kadına annelik rolü yüklenerek, bu rolün kadının yaşamında erişebileceği en kutsal merteye, aynı zamanda yazgısı olarak göstermektedir. Annelik rolünün, kadının doğasında olduğu varsayılmaktadır. Böylelikle kadın bedensel yazgısını da annelik rolü ile tamamlamaktadır. Kadının vücudu insan toplumunun devamlılığına dönük olduğu için annelik de onun doğal görevi olmaktadır (Beauvoir,2010:111). Bu nedenle doğurganlık ve annelik kadın kimliği ile tanımlanmaktadır.

Mies, hamilelikten başlayarak çocukların doğumu, üretim, yiyeceklerin işlenmesi ve hazırlanması, yuvanın yapımı ve temizliği ve hatta duygusal ve cinsel ihtiyaçların karşılanmasını ‘geçimlik üretim’ olarak tanımlamaktadır. Gündelik yaşamın sürdürülmesinde gerçekleştirilen bu çalışmaların çoğunluğu kadınlar tarafından yapılmaktadır (Mies ve ark,2008:48). Miller’e (2010:33) göre ise biyolojik özelliklerin yanı sıra geleneksel kodlarla bezenip anılan kavram olarak annelik, kadının hamile kalma aşamasıyla başlayıp, çocuğun hem bedensel hem de psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasında üstlendiği roller ile devam eden süreci ifade etmektedir Toplumun kadınlardan beklentileri ‘rol’ kavramı ile karşılık bulmaktadır. Bu roller, toplum tarafından kadına verilmiş ‘görev’ olarak görülmektedir. Bunların da zaten kadının doğasında var olduğu, içinden geldiği için yaptığı söylenmektedir.

Ataerki toplumlarda, annelik kavramı kadının fiziksel ve duygusal olarak tamamlandığına işaret etmektedir. Çocuk sahibi olmamak ya da anneliği kabul etmemek ise bir eksiklik, duygusal doyuma ulaşamamış olmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ‘anne olmayan kadını’ tamamlanmamışlık olarak tanımlanmaktadır (Karaman ve Doğan,2018:1479). Bu durumda kadına dayatılan annelik rolü, kadın ve erkeğin anne-baba olmayı isteme süreci ile başlamaktadır. Sağlıklı bir çocuk yetiştirmek ve iyi anne-baba olabilmek için ilk şart, çiftlerin kendilerini hazır hissettikleri ve gerçekten istedikleri vakit bir çocuk sahibi olmaya karar vermektir. Hazırlıksız ve karar verilmeden çocuk sahibi olmak hem çocuklarla olan ilişkileri etkilemekte hem de beraberinde birçok sorunu getirmektedir. Çocuk sahibi olmak ayrı sorumluluk anlamına gelmekte ve bu sorumluluk daha çok kadına yüklenmektedir (Dağ,2019:207).

‘Dünya kadar iş var Koçerlikte, ee birde çocukların yemeği, temizliği onları da biz yapıyoruz. Benim küçük çocuğum var. Onunla da ayrı ilgileniyorum. Babası daha bir defa üzerini bile değiştirmemiştir. Böyle çok zor oluyor.’

(K13,Evli,33)

Sürekli çalışmayı gerektiren Koçer yaşamında kadınlar; çadır, hayvan bakım işlerinin yanı sıra çocuk bakımını da üstlenmek zorunda kalmaktadırlar. K13’ün görüşlerine bakıldığı zaman çocuğun temel ihtiyacı olan temizlik işlerine dikkat çeker iken babanın çocuğun temizlik ihtiyacı ile bir defa bile ilgilenmemesine değinmektedir. Ancak bunların yine kendi sorumluluklarında olduğunu da söylemektedirler.

‘Annesi bakacak ya kim bakacak?’

(K5,Evli,50)

Koçer kadınlara çocuk sahibi olma kararını kim veriyor? Çocuk sahibi olmak istiyor musun/istiyor muydun? Soruları yöneltilerek bu topluluk içerisinde ‘anne olma’ algılarının ne düzeyde olduğu öğrenilmeye çalışılmıştır. Toplum, kadınları neden çocuk sahibi olmadıkları için yargılar iken, güç koşullar altında yaşam süremeye çalışan kadınlara yönelik anne olmaya hazır mısın? , ‘Kendini anne olmaya uygun görüyor musun? , Neden bir çocuk sahibi oluyorsun? şeklinde sorgulamalar yapmamaktadır (Karaman ve Doğan2018:1483). Kadınların çocuk doğurma, yetiştirmeye ilişkin beklentileri toplumun beklentileri tarafından şekillenmektedir.

“ Utanıyorduk, kendiliğinden oluyordu “

Çocuk kararını siz mi yoksa eşiniz mi alıyordu?

K5:*Kimse almıyordu, utanıyorduk. Kendiliğinden oluyordu.*

(Evli,50)

‘Çocuk yapma kararını kimse vermiyordu. Ne ben ne kocam düşünmüyorduk. Daha çok kaynanam-kayınbabam karışıyordu.’

(K3,Evli,Blmiyor)

‘6 yıl çocuğum olmadı, doktora da gidemedim hem zamanım olmuyordu hem de diyorduk Allah verirse verir, vermezse de vermez yani. Ama bende kocamda istiyorduk

olmasını, eltilerimin vardı o zaman üzüliüyordum bende olmadığı için. Herkes diyordu bu sorunludur çocuğu olmuyor. Sonra oldu, şimdi çok şükür altı tane çocuğum var. Ama o zamanlar kayınbabam diyordu çocuk olsa çok iş yapamazsın diye(sonrasında gülüyor).

(K9, Evli, 55)

‘İstiyordum tabi çocuğum olsun. Yoksa sana sorunlu gibi bakıyorlar.’
(K15,Evli,Bilmiyor)

Geleneksel yapısını koruyan Koçer Duderan aşiretinde, kadınların çocuk sahibi olmaları ile ilgi sorulan sorularda eşleri ilgili paylaşımda bulunmadıkları kendilerinin değimi ile’ çocuklarımız kendiliğinden oluyordu’ tarzındaki görüşleri ile aslında çocuk sahibi olup/olmamayı düşünmedikleri, tamamı ile toplumun yönlendirilmesi ile şekillendikleri görülmüştür. Kadının yaşamının en önemli kararlarından olan anne olma süreci, böylelikle Koçer kadınlarda ‘ gelişigüzel’ ‘kendiliğinden’ olmaktadır. Ataerkil toplumda her kadının anne olmasına ilişkin yargıların aynı zamanda anne ol(a)mayan kadınlarda toplumsal bir algının varolduğu da görülmektedir. Böylelikle kadına eksik, sorunlu bir bireymiş gibi yaklaşılarak kadının baskı altında tutulmasına neden olmaktadır. Annelik ile kadın yüceltilir iken anne olamadığında ise bu sorun yaratabilmektedir. Koçer topluluğunda da durumun böyle olduğu gözlemlenmiştir. Anne olan Koçer kadını, görevini eksiksiz bir şekilde yerine getirmiş olmaktadır. K15’in görüşlerinde bunlar açıkça görülmektedir.

“Ben bilirdim burası benim evimdir... “

Çocuğunuz var mı?

K15: *Yok. Hiç kendi çocuğum olmadı. Kumamın çocukları var onlar benim üzerimdir. Çocuğum olsaydı, ben bilirdim burası benim evimdir.*

Hiç eşiniz ya da çevreniz sorun yarattı mı çocuğunuz olmuyor diye?

K15: *Eşim çok istiyordu olmasını, doktora gittim on yıl önce. Hep diyorlardı çocuğu olmuyor yazıktır diye. Allah istemedi herhalde.*

(Evli,Bilmiyor)

Geleneksel toplumlarda annelik daha çok, kadın olmanın bir gerekliliği ve kadının varlığına işaret eden kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır. K15’in ‘çocuğu olmuyor yazıktır’ söyleminde Koçer toplumunun kadına bakış açısının, çocuk sahibi olmanın

gerekliliği üzerinden şekillenmekte olduğunu göstermektedir. Anne olamamak ya da anne olmayı reddetmek kadının tamamlanmamış olduğuna işaret etmektedir. Böylelikle kadının biyolojik özelliği olan doğurganlık aynı zamanda onun toplumsal konumunu belirlemektedir. Kadınlara erkek çocuğunuz var mı? Erkek çocuğunuzun olmasının size ne gibi avantajı var? soruları yöneltilecek bu durumun kadının aşiret içerisindeki toplumsal konumunu etkileyip etkilemediği gözlemlenmeye çalışılmıştır.

Erkeğin olması daha iyidir diyorlar. Erkekler büyüdüğünde bize bakarlar, korur ama kızlar evlenip başka yerlere gidiyorlar. Benim 4 kız 1 tane erkek çocuğum var erkek olanı çok şımartmışlar. Ben kızlar daha iyi diyorum ama babaları erkek olanı daha çok seviyor'

(K2,Evli,32)

'Aşiretimizde erkek çocukları daha çok seviliyor. Dile getirmiyorlar ama bu böyle. Nedeni de kızları evlendiriyoruz erkekler evimizde kalıyor. '

(K5,Evli,50)

'Erkekler varistir, kızlar halkın malıdır diyorlar bizde.'

(K11,Evli,48)

Katılımcıların söylemleri, anne olmak soyun devamını sağlamak açısından önemli görüldüğüne işaret ederken aynı zamanda geleceğe yatırım olarak da değerlendirilmektedir. Kız çocuğuna eninde sonunda evlenip gidecek gözü ile bakılırken erkek çocuğunun da kendilerine bakacak, evlerine sahip çıkacaklarını düşünmektedirler.

'Çocuğum olsaydı kıymetimi daha çok bilirlerdi. Hele birde erkek çocuk olsaydı...'

(K15,Evli,Bilmiyor)

Aşiret içerisinde erkek çocuğunun olması, kadının prestiji açısından oldukça önemlidir. Çocuk sahibi ol(a)mayan dahası erkek çocuğu olmayan kadınlar toplumsal statüleri açısından diğer kadınlara göre daha dezavantajlıdır. Kadının çocuk sahibi olamaması ya da erkek çocuğunun olmaması toplum içerisinde acınmasına, 'yeterince' kadın olmadıği, bireyler tarafından değeri görülmediği algısını yaratmaktadır.

Katılımcıların "doğum kontrol yöntemlerini biliyor musunuz? Bunları hiç kullandınız mı?" Sorularına verdikleri cevap ise aşağıda yer almaktadır;

‘Bilmiyorum, sadece öyle duymuşum, hiç merakta etmiyorum!’

(K1,Evli,23)

‘Kışlakta bazen kadınlar hasta oluyordu çok zor durumda kalınca hastaneye götürüyorlardı. Onlar o zaman hastaneden duymuşlardı bana da söylemişlerdi. Yani öyle başka da bir şey bilmiyorum ‘

(K8,Evli, Bilmiyor).

‘Millet yap diyordu hiç yapmadım. Günah yani insan yapabilir mi?’

(K16,Evli, Bilmiyor)

‘Evlendikten çok sonra öğrendim. Zaten en son bende uyguladım. Beş kızdan sonra bir erkek çocuğum oldu sonra yorulduğum dedim yeter. Üç tane de öldü. Biri engelliydi o öldü. Erkek çocuğum oldu o da öyle engelliydi o zaman Cizre’de kışlaktaydık. Doğum yaptım, altı gün sonra çadıra gitmek zorunda kaldım.’ O çocuk da orda öldü. Orda bir köyün mezarlığına gömdük’

(K9,Evli,55)

Son yüzyıldan beri kadının üretme özelliği rastlantıya bırakılmamakta, bireylerin istencine göre ayarlanabilmektedir. Doğum kontrol yöntemlerinin yasak olduğu ülkelerde istenmeyen gebelik yöntemleri de gizlice yürütülmektedir. Ancak bütün önlemlere rağmen kadın gebe kaldığı zaman çiftler ne yapacaklarını şaşırılmaktadırlar (Beauvoir, 2010:111). Katılımcıların cevaplarından şu net bir şekilde görülmektedir ki; katılımcı kadınların çoğunun doğum kontrol yöntemlerini evlendikten çok sonra tesadüfi bir şekilde öğrendikleri, bu yöntemleri kullanmadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Kadının çocuk sahip olmak istememesi, bu sorumluluğu üstlenemeyeceği fikri kesinlikle önemli olmamakta toplum ne der, ne düşünür fikri daha ağır basmaktadır. Dini bir takım gerekçelerle kadının çocuk sahibi olmak istememe özgürlüğü de aynı zamanda ‘günah’ denilerek kısıtlanmaktadır. Zaten bu yöntemler hakkında herhangi bir fikri olmayan kadınlar, bilgileri olsa dahi kullanamamaktadırlar

Görüşülen kadınların doğum kontrol yöntemlerine ilişkin görüşleri, ataerkil sistemde ve bu sistemin kuralları ile yaşamaya tabii konumda olduklarını göstermektedir. Kadınlar istemedikleri halde dini gerekçeler, eşlerinin baskılamaları ile çok çocuk doğurmaktadırlar. Böylelikle kadının kendi bedeni üzerinde söz sahibi olmadığının da sonucu ortaya çıkmaktadır.

3.5. Aşirette Kadının Toplumsal Konumu

Aşiret içinde kadının toplumsal konumunu anlayabilmek için ailedeki konumu, hane içindeki karar verme süreçlerine katılımı ve Koçer yaşamındaki işgücünün toplumsal cinsiyet açısından yapılan ayrımların, kadınların deneyimlerini göz önüne alınarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Koçer kadınların eşleri ile olan ilişkileri ve hane içinde karar alma süreçlerindeki rolleri ele alınarak toplumsal konumlarının ne olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Sonrasında yayla ve kışlaklarda kadının iş yükünün neler olduğu, Koçer olarak yaşamlarını nasıl sürdürdükleri ve dolayısı ile tüm bunların kendi konumlarına nasıl etki ettiği kadın katılımcıların deneyimleri ile gösterilmeye çalışılacaktır.

3.5.1. Aile içi ilişkiler

Bu bölüm Koçerlerin aile yapısının, aile bireylerinin birbirleri ile olan ilişkileri üzerinden ele alınacaktır. Aile yapısı, her toplumsal yapı gibi bu yapıyı oluşturan toplumsal kurumların, insan ilişkilerinin ve bunların karşılıklı ilişkilerinden doğan toplumsal değerlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bir bütün olarak karşımıza çıkmaktadır (Kıray,2006:95). Aile yapısı, bilinen; hane bireylerinin sayısı, bireylerin evlilik türleri gibi özelliklerinin dışında ailedeki otorite ilişkileri, karar verme yetkisinin kimde olduğu cinsiyetler arası rol dağılımı ve iş bölümünün nasıl tanımlandığı, ailede kadının statüsü ve eşler arasındaki ilişkilerin nasıl olduğu, babanın kız ve erkek çocuklarıyla olan iletişimi ile aile içindeki ilişkileri kapsayan bir çerçeve ile anlaşılabilir (Taylan2009:126).

Aile içerisindeki iletişim, eşlerin birbirleri ile anne ve babanın çocuklarıyla, kardeşlerin birbirleriyle olan iletişimi olarak tanımlanabilir (Şahin ve Aral,2012:62). İletişim, bireylerin birbirlerini anlaması ve evlilik birlikteliklerinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için oldukça önemlidir. Bu açıdan Koçer kadınlara eşleri ile olan iletişimlerine yönelik ‘Eşiniz ile iletişiminiz, aranız nasıl?’, ‘ Sosyal yaşamda size karşı yaklaşımı nasıldır?’, ‘Eşiniz ile ortak gerçekleştirdiğiniz etkinlikler var mı ?’, ‘ Herhangi bir konuda karar alırken söz hakkı kimdedir?’ soruları kadınların hem aile hem de aşiret içerisindeki konumunun anlaşılması açısından gerekli verilerin elde edilmesine olanak sağlamıştır.

Sağlıklı bir evlilik kararı almak ve evliliğe hazır olmak kadın ve erkeğin birbirlerine uyumlu olup olmadıklarına karar vermeleri ile gerçekleşir. Evlilik kararının verilmesi;

çiftlerin sevmeye ve sevilme ihtiyacı, biyolojik sosyal ve ruhsal gereksinimlerinin doyurulması, dünyaya yeni nesiller getirme, toplum içinde yer edinebilme, geleceğe güvenle bakabilme ve cinsel yaşamın sağlıklı bir şekilde düzenlenmesi gibi beklentileri içermektedir (Canel,2011:20-21). Aynı zamanda bireylerden evlilik öncesi ruhsal, sosyal, fizyolojik gelişimlerini tamamlamış olmaları, kendi kararlarını verebiliyor ve haklarını savunabiliyor olmaları beklenmektedir (Çetin,2020:109). Ancak henüz ergenlik çağına girmeden evlendirilen bu beklentilerin karşılanmadığı, toplumsal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkan çocuk gelinler gerçeği Koçer topluluklarında da görülmektedir.

‘Aramız iyi midir bilmiyorum (ardından gülüyor). Çok sinirlidir, eskiden çok laf derdi bana bazen de vuruyordu ama şimdi hastadır, çökmüş. Ben sana anlatsam beni nasıl getirdiler buraya, onunla (eşini kastederek) evlendirdiler. Çocuktum, korkuyordum istemiyordum ama mecburdum ne yapayım. Daha geldiğim ilk zamanlar hep oyun oynuyordum. Bana kızıyorlardı ’

(K15,Bilmiyor,Evli)

‘Bana hiç iyi davranmıyor. Hep bana küfür ediyor. Daha çok ben sabırlı olmaya çalışıyorum, sessiz kalıyorum. Bazen o kadar söyleniyor bağılıyor kulağımı kapatıyorum taaki susana kadar. Bazen de şaka yapıyorum onu öyle yumuşatıyorum. Yoksa...’

(K4,Evli,50)

‘Eşimle aramız iyiydi hep. Onun anne babası yoktu, benim anne babamda beni çok severdi. Bu yüzden ne diyorduysam kabul ederdi, şimdi de öyle. Çünkü babam benim arkamdaydı. Ama bu tek eşime karşı değil erkek kardeşlerime karşı da öyleydi. Mesele bayramlarda toplu kıyafetler alınırdı ben gider alırdım hepsine.’

(K5,Evli,50)

‘Eşimle aramız iyi, bana hiç sıkıntı çıkarmıyor. Ne desem yapıyor bende yapıyorum o yüzden sorun yaşamıyoruz. ’

(K1,Evli,23)

Çocuk yaşta evlendirilen kız çocukları geleneksel toplumun getirmiş olduğu ağır yükler (eş, anne olma) karşısında oldukça zorlanmaktadır. Erken evlilik, kadınları yaşamları boyunca bedensel açıdan olumsuz olarak etkilemesinin yanı sıra psikolojik olarak da etkilemektedir. Evlilik gibi yaşamlarını önemli ölçüde etkileyecek bir kararda, bireylerin saf dışı bırakıldığı birlikteliklerde bireyler arasındaki iletişim olumsuz anlamda etkilenmiş olacaktır. Sağlıklı, mutlu ve huzurlu birliktelikler bireylerin sağlıklı

sosyalizasyon sürecinden geçip, bu sürecin gerektirdiği eğitimlerini tamamlayıp kendilerini tanıyarak ve evliliklerinin kendi tercihleri sonucu olması ile gerçekleşmektedir (Çetin,2020:120). Küçük yaşta kendisinden 25 yaş büyük biri ile zorla evlendirilen, K15 bu durumdan mahrum kalmıştır. Hiç çocuğu olmayan ancak Koçerlik gibi ağır koşulları olan bir yaşamda böyle bir sorumluluk alan K15 ve yine çocuk yaşta evlendirilen K4 eşleri ile sağlıklı bir iletişimleri olmadığını dile getirmişlerdir. Kendisine iyi davranmayan, eşi tarafından sözel şiddete maruz kalan K4 eşi sinirli olduğunda ona karşı tepkisiz kaldığını hatta kulağını kapattığını belirtmektedir. Bu durum Koçer kadınların eşleri karşısında savunmasız kaldıklarını göstermektedir. Kendilerini ifade edememe, anneliğin ve Koçer yaşamının getirdiği zorluklar ile birleşince kadınlar her açıdan zorlu bir yaşam sürmektedir. Kadınların deneyimleri ile toplumsal konumlarının erkekten daha aşağı konumda olduğu gerçeği görülmektedir.

K5 ve K1 eşleri ile iletişimlerinin iyi olduğunu belirtmişlerdir. Ancak dikkat çekici bir şekilde eşi ile arasının iyi olmasını kendi ailesine bağlayan K5 babası kendisine değer vermeseydi eşinin de kendisi ile ilişkisinin iyi olmayacağını söylemiştir. Bu durum baba evindeki ilişkilerin yine koca evindeki ilişkilerini etkilediğini göstermektedir. Katılımcı1 ise eşi ile iletişiminin iyi olmasının nedenini karşılıklı beklentileri yerine getirmelerine bağlamaktadır.

Kadınların gündelik yaşamlarında ev içi işleri, yayla ve kışlaklardaki işlerin dışında eşleri ile beraber vakit geçirip geçirmediikleri ile ilgili soru yöneltmiştir. Buna ilişkin cevaplar aşağıda yer almaktadır.

“ Bizde ayıp yani “

Eşinizle dışarı birlikte çıkıyor, vakit geçiriyor musunuz?

K13:16-17 yıldır evliyiz ilk defa bu yıl onunla dışarı çıktım.

Neden hiç beraber bir şeyler yapmadınız?

K13: Hep yayladaydık, birde bizde ayıptır yani. Çok sohbet bile etmiyoruz. Yani onunla bir odada yalnız otururken bile ayıptır. İnsan eşi ile tek oturur mu diye ayıplıyorlardı.’

‘Mesela bir ortamda olsak deseler eşin aramış konuşmaya bile çekinirim onunla. O da çocuklarımızı mesela insanların içinde hiç sevmemiştir. Bilmiyorum öyle görmüşüz.’

(K16,Bilmiyor,Evli)

‘Hiçbir zaman eşimle beraber dışarı çıkmamışız. Sadece bir defa yaylaya giderken yol üzeri bir lokantada yemek yemiş, çay içmişiz o kadar. ’

(K3,Evli,Bilmiyor)

‘Yok, hiç bir defa bile tek başımıza bir yere gitmemişiz, bir şey yapmamışız. Gençken isterdim ama şimdi istemiyorum’

(K6,Evli,48)

‘Eşim de bende istiyoruz ama hem iş çok hem de biz öyle görmedik. Ayıplarlar, konuşurlar. ’

(E2,Evli,27)

‘Arada sırada belki misafirliğe gideriz yoksa işimiz olmaz tek dışarı çıkmamışızdır’

(K8,Evli,Bilmiyor)

‘Bizde öyle şeyler yok. Başım ağrıyor, hastayım desem bile oğlumu çağırır anneni hastaneye götür der. Bende ona takılırım derim beni kendine yakıştırmıyorsun ben kısayım sen uzunsun herkes senin eşin bu mu diyecek. ’

(K9,Evli,55)

‘Hastaneye bir yere gitmem gerekse al sana para kendin git der.’

(K11,Evli48)

‘Hastaneye bile yalnız giderim.’

(K14,Evli,35)

‘Onunla bir tek düğünlere gitmişiz başkada bir şey yapmamışız’

(K17,Eşi ölmüş,60)

Geleneksel Kürt ailelerinde bireylerin davranışlarının sınırlarını belirlemek ve toplumsal ilişkileri düzenlemek gibi temel işlevleri olduğu anlaşılan, ayıp kabul edilen davranışlar vardır. Bunlar; nişanlıların biraya gelmeleri, eşlerinden bahsetmeleri ve isimlerini söylemeleri, eşlerin birbirlerine sevgi göstermeleri, el ele tutuşarak yürümeleri gibi davranış kalıpları olarak sıralanabilir. Bunlar toplumsal ilişkilerin ana belirleyicileridir. Aile bireyleri arasında resmi ilişkilerin yaşanmasına neden olmaktadır (Yazıcı,2013:328). Kürt göçebe aile yapısını oluşturan Duderan aşiretinde de ilişkilerin bu doğrultuda olduğu söylenebilmektedir. Kadının toplumsal konumunu belirlemek amacıyla görüşülen Koçer kadınların görüşlerinden yola çıkarak, bu davranış kalıplarını sosyalleşme süreçlerinde öğrenip ve içselleştirip yaşamlarına ne denli etki ettikleri katılımcıların görüşlerinde ortaya çıkmıştır.

Eşlerin aynı odada oturup günlük sohbet etmeleri, bir ortamda birbirleriyle telefonla konuşmaları dahi ayıplanmaktadır. E2'nin aktarımına göre bu duruma yalnızca kadınlar değil aynı zamanda erkeklerde maruz kalmaktadır. Dolayısıyla geleneksel toplumlarda kadın ve erkeklerden dünyalarını ayıran sınırları aşmamaları beklenmektedir. Kadının kocasından aile fertleri (anne, baba) akraba hatta yabancıların yanında karısına karşı ilgisiz durması beklenir. Dolayısı ile kadın ve erkekte beklenen davranış kalıplarının yerine getirilmemesi durumunda erkeğe 'karısının sözüne itaat eden, karısını seven,' kadına da 'erkek gibi kadın' yakıştırmaları yapılmaktadır (Hassanpour,2013:321-322).

Çağla ve Yıldırım (2013:19)'a göre çiftlerin evliliklerde algıladıkları eş desteği evlilikte en önemli etkidir. Gerek fiziksel gerek psikolojik zorluklarla karşı karşıya gelen çiftler eşlerinden destek görme beklentisi içerisine girmektedirler. İş yükünün ağır olduğu ve bununda beraberinde sağlık sorunlarını getirdiği Koçer topluluklarında, kadınlar sağlık konusunda bile eşlerinden destek görmediğin böylelikle katılımcıların (K9,K11,K14) eş desteğini özellikle sağlık üzerinden vermeleri dikkat çekmiştir.

3.5.1.1. Karar verme sürecinde koçer kadın

Taylan (2009:126)'a göre ailede statü ve bu statülere bağlı olarak roller, aile içindeki cinsiyete dayalı iş bölümü ve otoriteyi tanımlamaktadır. Karar verme sürecine katılma, kadının toplumsal konumunu belirleme açısından oldukça önemlidir. Dolayısı ile ev içi kararların alınmasında, hiyerarşinin cinsiyete göre belirlenip belirlenmediğini, Koçer kadının karar almada ne kadar etkili olduğunu gözlemleyebilmek için kadınlara 'aile içinde karar almada söz hakkı kimdedir?' sorusu yöneltilmiştir.

'Bizde kararları babam alıyor, ne bana ne anneme hiç sormaz. Bu olacak bunu yapacam derse yapar. Ben kocamın böyle olmasını istemem.'

(K7,Nişanlı,26)

'Söz hakkı kocamdadır. Bana soruyor ama sözdedir yine kararı kendisi veriyor.'

(K8,Bilmiyor,Evli)

'Fikrimi soruyor ama kararı yine kendisi veriyor.'

(K9,Evli,55)

'O ne derse o olur!'

(K12,Evli,Bilmiyor)

'Bana hiçbir şey hakkında sormaz.'

(K14,Evli,35)

'Evde kararları kendisi alır benim elimde bir şey yok. Kadın karışsa zaten ayıptır'

(K16,Evli,Bilmiyor)

'Söz hakkı kocamdaydı.'

(K17,Eşi Ölmüş,60)

'Evdeki karar erkeğindir. Çok önceden beri böyle. Erkek kendi başına hareket eder.'

(E1,Evli,55)

'Ben veriyorum kararları, şimdi yaşlıyım hastayım ama yine ben veriyorum. Herkes bana sorar öyle ne yapacaksa yapar.'

(E3,Evli,Bilmiyor)

Hane içerisinde eşler arasında sağlıklı bir iletişimin olmaması, bireylerin kendi fikirlerini özgürce ifade etme şanslarının olmaması ailenin temelini sağlam olmadığını göstermektedir. Çünkü sağlıklı aileler, duygu ve düşüncelerin açıkça söylenmesini ve rahat konuşulmasını gerekli kılmaktadır (Şahin ve Aral,2012:57). Anne, baba ve çocuklar arasındaki iletişimin sağlıklı olduğu bir ailede, bireylerin de huzurlu ve mutlu olma olasılıkları daha yüksektir. Böyle bir iletişimin olduğu ortamda aile bağları da oldukça kuvvetli olmakta, bireyler kendilerini daha özgüvenli hissetmektedir. Nişanlı olan K7 babasının, annesinin fikirlerini önemsemediğini, karar alırken kendi başına aldığını söyleyerek nişanlısının da kendisi ile olan iletişiminin bu şekilde olmamasını dilemektedir. Kadının aile de karar mekanizmasında etkin olmaması durumunda çocukların karşılıklı iletişimlerde sorunları çözememe dolayısı ile de sağlıklı iletişim kuramamalarına sebebiyet verebilmektedir.

Katılımcıların görüşleri esas alındığı zaman, ev içi karar alımlarında hiyerarşinin toplumsal cinsiyet bağlamında oluşturulduğu ortaya çıkmaktadır. Beşikçi (1992a:216) 'ye göre, göçebe aşiretlerde erkek otoritesi desteklenmektedir. Duderan aşiretinde de böyle olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Kadınlar gibi erkek katılımcılarda karar alma süreçlerinin eşit olmadığını belirtmişlerdir.

Beşikçi'ye (1992b:214) göre, kadın emeğinin fazla olduğu göçebe topluluklarda kadınlar önemli kararlarda kendi fikirlerini söyleyebilmekte erkeklerle dilediği tarzda tartışabilmektedir. K8 ve K9'un görüşleri dikkate alındığında ise kadınların yalnızca fikrinin alındığı durumlarda kararlar erkekler tarafından dikkate alınmamakta ya da gözden

geçirildikten sonra yine erkek tarafından verildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Koçer kadınların hane içerisinde alınan kararlarda hiç yer almaması aile birliğinde birtakım sorunlara neden olmaktadır. Çünkü kadın aile birliğinin temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Ancak ataerkil kültürün hâkim olduğu Koçer topluluğunda, kadın karar mekanizmasında yer almamaktadır. Dolayısıyla erkekler hane içerisinde iktidar sahibi olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda Koçer Duderan aşiretinde, kadının aile içerisinde söz hakkının olmaması kadının toplumsal konum açısından dezavantajlı bir konumda olduğunu göstermektedir.

3.5.1.2. Cinsiyet içi hiyerarşi: kevani ve kaynana rolü

Bireyler, yaşamları boyunca başkaları ile toplumsal kurallar ve roller çerçevesinde ilişki kurmakta, yaşam akışı içerisinde bir takım statüler kazanmaktadır. Kazanılan bu statüler ile toplumsal cinsiyet rollerini yeniden adlandırmaktadır. Bu statülerden kadın için en önemlisi evlilik ile kazandığı kimliktir. Bu kimlik evliliği boyunca taşıyacağı aynı zamanda geçmişten getirdiği rol ve kimliklerini de dönüştüreceği kimliktir (Demir ve Nam:2017:68) . Evlilik yolu ile edinilen kevanilik kimliği, en büyük gelin, işleri en iyi yapan, evi herkesten iyi çekip çeviren kadın olarak Koçer topluluğunda karşımıza çıkmaktadır. Dolayısı ile kevani rolünün nasıl kazanıldığını, nasıl işlediğini anlamak için ‘Yaylak ve kışlaklarda hangi işleri yapıyorsunuz? İş dağılımı kim tarafından belirlenmektedir?’ sorusu sorulmuştur.

‘Bizde kaynanam işleri söylüyor biz yapıyoruz. Zaten alıştık herkes işini biliyor’
(K1,Evli,23)

‘Kışlakta çadır işleri dışında hayvanların yemini suyunu veriyoruz. Hayvanları sağlıyoruz. Büyük eltim var, kevani diyoruz. İşleri o paylaşıyordu biz 4 geliniz. Bize söylüyor biz yapıyoruz. Şimdi zaten herkes kendi işini biliyor sorun olsa kevaniye söylüyoruz.’

(K2,Evli,32)

‘Sabah erken kalkardık, sütümüzü peynir, yağ yapardık sonra kahvaltı hazırlardık. Çadırı temizlerdik. Çocukların bakımı varsa onu yapmaya çalışırdık. Sonra su getirmeye giderdik. Odun toplardık. Yemek yapardık. Kevani vardı o bize söylüyordu kimin ne yapacağını öyle yapıyorduk ‘

(K3,Evli,Bilmiyor)

‘Yaylaya geliriz, kalacağımız yeri belirleriz, çadırı açarız. Misafir, erzak, banyo, hayvan çadırı hepsi ayrıdır. İçimizde en çok kim biliyorsa o işleri yönlendiriyor. ‘(K5,Evli,50)

‘Benim büyük eltim işleri belirliyor. Kaynanam yaşlı önceden o söylerdi ama şimdi eltim var. Hepimizin işi ayrı. Birbirimize yardım ederiz ama çokta tartışırız. Büyük eltimle küçük eltim kardeştir. Büyüğü küçüğüne çok eziyet ediyor. Daha çok kevanilik üzerine tartışıyorlardı. Çünkü kevani olanın sözü daha çok geçiyor ondan ‘(K9,Evli,55)

‘Ben daha çok çadırdaki işleri, eltimde dışardaki işleri yapıyor. Çok zorlansak kaynanam da geliyor yardım ediyor. İşleri o söylüyor biz yapıyoruz. ‘(K12,Evli,45)

‘Aha biz buraya gelene kadar (yaylayı kastediyor) yolda 2 defa çadır kurmuşuz. Buraya yerleşince zaten iş daha çok oluyor. Yani çobanlık dışında her şeyi biz yapıyoruz. Benim kumam var şimdi yaşlanmış ama ben geldiğimde daha çocuktum o bana işleri söylüyordu yapıyordum. Şimdi zaten ne yapacağımı biliyorum kendim yapıyorum. ‘(K15,Evli,Bilmiyor)

‘Kevani olan işleri belirlerdi. Bizde saygı vardı. Küçük gelin büyüğünden izin almadan bir şey yapmazdı. Şimdi ben gelinlerime ne yapmaları gerekiyorsa söylüyorum onlar yapıyor. ‘(K17,Evli,60)

Artık gelinleri olan ve kevani rolünü alan K17, iş paylaşımını yaptığını belirtmektedir. Bu da kaynana gelin ilişkilerinde otoritenin nasıl değiştiğini göstermektedir. Kevani olan gelin artık hane içi ve dışındaki işleri kontrol etmekte ve kendisi dışında kalan kadınların yapacağı işlerin paylaşımını yapmaktadır.

Yaylak alanlarda kadınların yaptığı işler (çadır işleri, çocuk bakımı, süt ve süt üretimi) daha çeşitli olmasına karşın kadınlar kışlak alanlarda daha çok zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Yoğun kar yağışı ve rüzgârda çadırın yıkılması tehlikesi, yağışlardan sonra meydana gelen çamurun günlük işlerinin rutinini etkilemesi nedeni ile kadınlar kışlak alanlarda daha çok zorluk yaşamaktadırlar. Bu yoğun işgücü içerisinde kevani tarafından yaptırılan iş paylaşımında kadınlara yüklenen rol ve görevlerde yaş faktörünün önemli olup olmadığı katılımcılara sorulmuştur. Cevaplar şu şekilde olmuştur;

‘Kızlar naziktir, sırtı ağır diye çok iş yaptırmamaya çalışıyorum, kaynanamda yaşıldır diye iş yapmıyor. ‘

(K2,Evli,32)

‘Ağır olan işleri mesela su taşıma, odun taşıma bunları daha çok ben yapıyorum kız çocukları da ev temizliğine yardım ediyor. Erkeklerin iş yapmasına gönlüm çok razı gelmiyor. Kaynanam da yardım ederdi ama yaşlı diye saygıdan ona çok yaptırmazdık. Eltilerimle, çocuklarımızla yapardık.

(K4,Evli,50)

‘Kim ne iş varsa onu yapıyor. Ne kadar kadın varsa iş dağılımı yapılıyor. İşlerde elimizden geldiğince küçük çocuklara birde yaşlılara ağır iş yaptırmıyoruz’

(K7,Nişanlı,26)

‘Kimin ne iş yapabilecek kuvveti varsa onu yapıyor.’

(K13,Evli,33)

Katılımcı kadınlar, iş paylaşımı yapılırken daha çok yaş etkenine dikkat ettiklerini söylemişlerdir. Ağır koşulları olan Koçerlikte çoğunlukla kaynanalar yaşları gereği saygın pozisyonunda oldukları için iş yapabilecek durumda olsalar da gelinleri kaynanalarına iş yaptırmamaya özen göstermektedirler. Çocuklar da gelişim aşamasında olduklarından (K2 cinsiyetçi bir söylemle ifade etmeye çalışmıştır) onlara da ağır iş yaptırmamaya dikkat ettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun yerine çadırdaki işleri kız çocuklarının yapmasına müsaade eden ancak erkek çocuğunun iş yapmasına gönlünün razı gelmediğini aktaran K4 ise toplumsal cinsiyet odaklı rol ve kalıpların nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. Kız çocuğu ağır ya da hafif ‘kadınlık’ kavramına denk düşen işlerde sürekli çalışması gerekir iken erkek çocuklarının ‘kadınsı işler’i yapmaları beklenmemekte hatta istenmemektedir.

Katılımcılar yapılan tüm iş dağılımının kevanî tarafından gerçekleştirildiğini aktarmışlardır. Bu doğrultuda katılımcılara kevanî olabilmek için hangi kriterlerin gerekli olduğu sorulmuştur;

‘Çalışkan olacaksın, akıllı olacaksın.’

(K10,Eşi Ölmüş,89)

‘Vallahi işlerini iyi yaparsan, sevilirsen sana saygı duyarlar.’

(K15,Evli,Bilmiyor)

‘Benim babamın evinde de kız olmama rağmen beni dikkate alırlardı. Toplu alışveriş yapılırsa beni gönderirlerdi. Burada da bana saygı duyarlar, severler. Ben bir şey desem önemserler.’

(K5,Evli,50)

Türkiye’de evlilik yolu ile edinilen akrabalık ilişkileri oldukça önemlidir. Ataerkil ilişkilerin hâkimiyet kurduğu geleneksel topluluklarda evlilik olgusu kadın ve erkek için bir gerekliliktir. Dahası, evlilik olgusu kadın için çok daha derin anlamlar taşımaktadır. Kadının dâhil olduğu ailenin toplumsal sınıfı erkeğin konumuna göre belirlendiğinden, kadın açısından evlilik yeni bir kimlik edinmek anlamına gelmektedir (Kaya2019:185). Koçer topluluklarında kadının evlendikten sonra edindiği kevani kimliği, daha çok evin büyük gelini kaynana olmadığı takdirde (öldüğü, artık iş yapamayacak düzeyde yaşlandığı ya da hastalandığı vakit) kaynana pozisyonunda olan kişidir. Çadır ve hayvancılık işleri konusunda hanedeki diğer kadınlara göre daha bilgili olan kevani, aynı zamanda hanede saygın konumda olup gerektiğinde erkeklere bile sözü geçmektedir. Kevani olabilmekteki en önemli kriter çalışkan ve becerikli olmaktır. Bu özellikleri taşıyan Koçer kadınlar kevani olma şansını yakalayabilmektedir. Kimin nerede, ne zaman, hangi işi yapacağı kevani tarafından belirlenmektedir. Geleneksel özellikler barındıran topluluklarda erkek çocuğu sahibi olmak ya da yaşlılık kadının konuma etki etmektedir. Ancak kevani olan kadınların bunların ötesinde çalışkan, toplum içerisinde sevilip saygı duyulan özellikleri barındırması gerektiği sonucu katılımcı kadınların görüşlerinden ortaya çıkmıştır. Kevani rolünü alan K5 evlilik ile kazandığı kevani kimliğinde geçmişten (baba evindeki pozisyonu) getirdiği rolün etkisi olduğunu belirtmekte bundan dolayı hanedekiler kendisine saygı göstermekte ve onu dinlemektedirler. Sonuç olarak, kevani konumu ataerkil yapıya sahip olan Duderan aşireti içerisinde kadına ayrıcalık tanıyan bir pozisyonudur. Aynı zamanda ataerkil örüntülerin yeniden işlenmesini sağlamaktadır. Çünkü zaten emeği eril otorite tarafından denetlenen Koçer kadını bu defa da kevani rolünde olan kadın tarafından denetlenmektedir.

Kadının konumunu etkileyen bir diğer pozisyon, kaynana pozisyonudur. Evlilik yolu evlenip erkek çocuğu sahibi olup çocuklarını evlendirdikten sonra bu kimliği kazanan kadın aynı zamanda bu kimlik üzerinden otorite sahibi olmaktadır. Dolayısı ile kadının gerek bireysel gerekse toplumsal kabuller, normlar ve cinsiyet rolleri ile beslenerek edinmiş olduğu yeni rolleri ve statüsünün anlamını etkilemektedir. Aynı zamanda

toplumsal cinsiyet rolleri ve evlilik yolu ile elde edilen statüler toplumda farklı ilişkileri etkilemektedir. Bunlardan biri de gelin-kaynana ilişkisidir (Demir ve Nam,2019:69). Kadının kaynana pozisyonu aile içerisinde onun için belirleyici olmakta ve kadın bu kimliği ile haneye sonradan dâhil olan gelin/ler ile ilişki kurmaktadır. Bu açıdan Katılımcılara ‘ Kaynananız ile ilişkiniz nasıl?’, ‘ Ev işlerini genellikle kim yapmaktadır, kaynananız size yardım eder mi ?’ soruları yöneltilmiştir.

‘Aramız iyi. Ne diyorsa yapıyoruz yaşlıdır ona saygı gösteriyoruz. Yok, çok yardım etmiyor şimdi ama önceden yapıyordu iş çok olunca .’

(K2,Evli,32)

‘Aramız iyidir. Zaten birbirimizi çok görmüyoruz. O hasta şehirde kalıyor. Bazen oluyor 2 yılda birbirimizi görmüyoruz.’

(K4,Evli,50)

‘Kaynanam şimdi elden ayaktan düşmüş önceden yardım ediyordu. Ama bize de çok çektiriyordu. İşi iyi yapmasan, güzel yapmasan başlıyordu küfür etmeye. Bizde korkudan yapıyorduk.’

(K6,Evli,48)

‘Aramız iyidir. Beraber iş yaparız, çok olmasa da yardım ediyor bana.’

(K8,Evli,Bilmiyor)

‘İş çok ister istemez kendisi de yapmak zorunda kalıyor. Yoksa bana yardım etmez. Eşime hep git başka birini getir kendine derdi. Kaynanası ile araları çok kötüymüş onu çok dövüyormuş. Bana da hep derdi kaynanam bana nasıl davranmışsa bende sana öyle davranacam diye. Zaten bir defa tartıştık beni evden kovdu o zaman kocamda askerdeydi. Ben çocuklarımla dışarda, öyle naylondan bir çadır yaptım orda kaldım. Çok ağlıyordum gece körlüğü oluştu bende.’

(K11,Evli,48)

‘Yok, hiç iyi değil aramız. Beni sevmiyor. İşlerde de çok yardım etmiyor. Bende ses çıkarmıyorum ‘

(K12,Evli,45)

‘Kaynanamı hiç görmedim. Ama iyi ki de görmemişim. Kumam anlatıyor hep çok çektirmiş onlara, işi iyi yapmıyorsunuz diye neler ediyormuş onlara. İsmi bile duysa sinirleniyor’

(K15,Evli,Bilmiyor)

Katılımcıların görüşleri dikkate alındığında; hane içinde varolan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynana pozisyonu ile daha da pekiştirilmesi ve sonrasında toplumsal ilişkilerin güç ilişkileri çerçevesinde şekillenmesi, (Demir ve Nam,2019:73) Koçer topluluklarında da görülmektedir. Çadır işlerine yeterli desteği vermediği, verse de iş yoğunluğundan mecbur kaldığı için verdiği belirtilmektedir. Katılımcıların çoğunluğu kaynanaları ile ilişkilerinin çok iyi olmadığını belirtmişlerdir. Bu durumu açıklayan Delaney'e (2014:219) göre ülkemizde varolan akrabalık ilişkilerinden en hassas, sorunlara en açık olanı gelin-kaynana ilişkisidir. Ailenin devamı, huzuru için gelin ve kaynananın anlaşması çok önemlidir. Gelinin aileye dâhil olması anne ve oğul arasındaki ilişkiyi zayıflattığı için kıskançlık ve kavgaya neden olabilmektedir. Aynı zamanda gelinin aileye dâhil olması kaynananın yıllardır beklemiş olduğu bir durumdur. Böylelikle hem iş yükü hafifleyecek hem de kaynana rolünü oynama fırsatını yakalamış olacaktır. Kaynananın hane içindeki sürekliliği ve yerinin gerekliliği açısından bu konum oldukça önemlidir. Koçer kadınlarda bir gelin kaynana çatışması görülmediği, kadınların kaynanaya sessiz itaati söz konusudur. Kaynana hane içinde eğitici pozisyonu (K6 ve K15) ile gelinlerinin ve dolayısı ile onların üretici emekleri üzerinde otorite kurar iken kendi pozisyonunu da bu şekilde sağlama almaktadır

Hane içerisine çocuk yaşta gelin gelen Koçer kadınlar, kaynanası tarafından eğitimden geçmektedir. Gelinler kaynana olduktan sonra kendi kaynanaları ile yaşadıkları sorunları gelinlerine de yansıtabilmektedir. Bu durum önyargı ve kabullerin yok olmadığının göstergesi olmaktadır. Dolayısı ile evlilik sürecinde beklenen ideal anne-kız ilişkisi görülememektedir (AltınsuSönmez,2019:1163-64). K11 evliliği boyunca kaynanasının ona sözel ve psikolojik şiddet uyguladığını belirtmiştir. Kaynanası ona ne yaşatmışsa kendisine de aynısını yaşatmaya çalıştığını ifade etmiştir. Yıllarca bu durumu sindiremeyen, kabullenemeyen kaynana kendi gelinine de aynı durumu yaşatmaya çalışmakta, otoritesini de bunun üzerinden kurmaktadır. Bunu yaparken de eril otoritenin dilini kullanarak (üzerine kuma getirmesi için oğlunu zorlaması) baskılamaya çalışmaktadır.

Kaynanası ile arasının iyi olduğunu belirten K4 ise bunu bir arada yaşamama, çok sık görüşmemeye bağlamaktadır. Genel olarak gelin-kaynana ilişkisinin olumlu olduğunu belirten Koçer kadınlar kaynanalarına karşı 'ne diyorsa yapıyoruz' yaklaşımını sergilediklerini belirtmişlerdir. Kadınların bu yaklaşımı aslında neden sorun

yaşamadıklarının göstergesidir. Koçer kadınlar, kaynana rolünü sergileyen kadın ile çatışma yerine uyumu seçmişlerdir. Çünkü başka seçenekleri yoktur. Kaynananın otoritesi baştan kabul edilmiştir. Bunu da yaşı gereği, saygı duyduğundan kaynaklı yaptığını belirten K2 kaynana pozisyonunun sorgulanmayan bir konumda olduğunu belirtirken, yaş unsurunun da hiyerarşi noktasında etken olduğunu göstermektedir.

3.5.2. Koçer yaşamında kadın ve emeği

3.5.2.1 Cinsiyetçi işbölümü

Cinsiyetçi iş bölümü, sosyalleşmenin temel uğraşlarından biri olarak aynı zamanda ataerkil yapıya dayalı aile sisteminin de temelini oluşturmaktadır. Bu iş bölümünde; iş türleri ve alanları belirli kategorilere ayrılmakta ve belirli işler, belirli insanlarla örtüşmektedir. Böylelikle belirli işlerin belirli insanlar tarafından yapılması bir süre sonra toplum tarafından kanıksanmaya başlanmasına neden olmaktadır (Şertürk,2016: 197-198).

Kadının etkin olarak katıldığı göçebelik hane halkı yapısını, hane halkının mekân, zaman ve işbirliğini etkilemekte ve belirlemektedir. Cinsiyet rolleri ve bu rollerle beraber iş bölümü üretim ve tüketimin düzenlenmesi ve örgütlenmesi hane içi ve dışındaki kararları verme göçebelikle yakından ilişkilidir. Kadınlar göçer yaşamda süt sağlamak, süt ürünlerini üretmekte, kıl, yün, deri gibi diğer hayvansal ürünlerini üretmekte, hayvanların bakımını yapmakta, çobanlık, hayvanların beslenebilmesi için gerekli otları biçmekte, bunları taşıyıp hayvanlara vermektedir (Yalçın-Heckmann,2020: 249-250).

Sarıkeçili Yörüklerde, gündelik yaşamda yapılması gereken görevler kadın, erkek ve çocuklar için farklılık göstermektedir. Bütün işler hane içerisindekilerin cinsiyeti ve kabiliyetine göre değişmektedir. Ev işleri kadın tarafından yapılmakta erkek mecbur kalmadığı sürece ev işlerini yapmamaktadır. Ocağı yakmak, yemek yapmak, çamaşır yıkamak evi temizlemek yalnızca kadının işidir (Aksoy,2012:50).

Kadın emeğinin başat olduğu Koçer Duderan aşiretinde de hane içerisinde iş bölümünün nasıl olduğunu anlayabilmek açısından kadın ve erkeğin yaylak ve kışlak alanlarda hangi işleri yaptıkları ile ilgili sorular yöneltilmiştir.

‘Erkekler hayvanlara bakarlar, çobanlık yaparlar. Kadınlar da koyun sağlar süt, peynir yaparlar. Ev işlerinin yükü hepsi kadının omzunda. Kadınlar çok rezillik çekiyor Koçerlik hayatında.’

(K2,Evli,32)

“ Kadınlar ne yapmıyor ki? “

Kadınlar hangi işleri yapıyor?

K4: Çadırdaki bütün işleri biz yapıyoruz. Çocuk bakıyoruz, çamaşır yıkıyoruz, yemek yapıyoruz. Sonra kışlakta hayvanların yemlerini sularını da biz veriyoruz. Çobanların yemeklerini hazırlıyoruz sabah da akşamda onlara yemeklerini veriyoruz. Zozan da (Yayla, yazın gidilen yer) kalmak daha kolay. Orada da hayvanları sağıyoruz. Peynir, çökelek, torak yapıyoruz ama kışın daha zor çok kar yağıyor bazen çadır çöküyor. İçecek sonra banyo yapacak su bulamıyoruz. Kar suyunu eritiyoruz öyle banyo yapıyoruz. Bunların hepsini yine kadınlar yapıyor. E bak kadınlar ne yapmıyor ki. Her şeyi biz yapıyoruz.

Erkekler hangi işleri yapıyor?

K4: Onlar bazen çoban olmazsa çobanlık yapıyor, peynirleri, sütleri götürüp satıyorlar. Önceden koyunları biz sağmazdık erkekler sağardı. Ama şimdi biz de sağıyoruz. Erkek bilmez bizim işlerimizi yapmayı. Yani bizim gibi yapamaz.

‘Kalacağımız yeri ayarlarız, çadırı biz açarız. Banyo, erzak, misafir çadırı hepsi ayrı ayrıdır. Çadırlar ağırdır erkek varsa onlardan yardım istiyoruz yoksa da 2 kadınla beraber ancak yapabiliyoruz. Bunların temizliğini yine biz yapıyoruz. Yakacak odunları topluyoruz, içme suyunu da biz gidip getiriyoruz. ‘

(K5,Evli,50)

‘Bahar daha güzeldi kışın maddi olarak zorlanıyorduk. Baharda süt sağıp peynir yapıyor onu da satıyorduk. Kışın koşullar zor yağmur var kar var. Hayvanların yemi ile suyu ile ayrı ilgileniyorsun kışlakta. Bahar ayı daha kolay oluyor. Güneş var çok çadır kurmuyorsun. Kışın erkeklerle beraber hayvanlara bizde kadınlar bakıyoruz. Çamur var o çamurda hayvanlara bakmak çok zor oluyor. Hele birde çocuk olunca daha zor oluyor. Hastalanmaması için sıcak tutmamız gerekiyor. Çok zorlanıyoruz ama kadınlar olarak birbirimize moral vermek zorundayız. ‘

(K9,Evli,55)

‘Erkekler sabahtan akşama kadar sadece çobanlık yapıyor. Çadıra geldiğinde yemek yapamaz, eşyalarını yıkayamaz. Bunları mecbur biz yapıyoruz. Koçerliğin zahmeti çoktur yani iş çok hiç bitmiyor. Yemek yiyecek zamanın yok, bazen öyle oluyor ayakta yiyoruz yemeğimizi. Bahar kıştan daha kolaydır. Kışın kadınlar daha çok zorlanıyor kar

var çamur var bunlarla biz uğraşıyoruz. Baharda da erkekler çobanlık yapıyor diye onlara zor geliyor.’

(K13,Evli,33)

‘Kadın varsa kadın iş yapar yoksa erkek yapar. Hatta çayı bile yapabilir. Ama daha çok kadınlar yapıyor işte. Baharda iş daha çok oluyor onlar için biz çobanlık yapıyoruz. Ama kışın daha zor oluyor hava çok soğuk oluyor ‘

(Erkek2,Evli,27)

‘Baharda yapılan süt, peynirleri bazen biz götürüyoruz bazen de gelip yayladan alıyorlar.’

(E3,Evli,Bilmiyor)

Koçer kadınların genel olarak tüm zamanlarını hayvan bakımı ve onunla ilgili işlere harcadıkları görülmektedir. Kadınlar Koçer yaşamının sürekli bir iş yapma, bir şeylerle meşgul olma yönüne değinmiştir. İşlerin sürekliliği, her günün aynı yoğunlukta ve zorlukta geçmesi kadınların bezmesine neden olmaktadır. Yapılan işlerin zorluğuna değinen K9 da bu zorluğun diğer Koçer kadınlarla birbirlerine moral vererek üstesinden gelmeye çalıştıklarını söylemiştir. Sonuç olarak günün neredeyse yirmi dört saatinin bile yetersiz kaldığı, sürekli hareket halinde olmalarından kaynaklanan Koçer yaşamın getirmiş olduğu memnuniyetsizlik kadınların yaşam tarzlarına ilişkin algılarına da yansımaktadır.

Katılımcıların görüşleri esas alındığında, kadınların ikincil konumda olmasına sebebiyet veren toplumsal cinsiyete ilişkin roller hem yaylak hem de kırsal alanlarda kendisini göstermektedir. Sosyalleşme sürecinde kadın ve erkekler kendilerine yüklenilmiş olan roller aracılığı ile hareket etmektedir. Bu açıdan daha çok ev içi işler olarak adlandırılan çocuk bakımı, yemek yapma, kıyafet yıkama gibi işlerin yanısıra hayvan sağımı, süt ve süt ürünlerinin yapımı, yakacak odunu temin etme, içme suyunu getirme gibi fiziksel güç isteyen işlerden kadınlar sorumlu tutulmaktadır. Erkekler ise hayvan bakımı, çobanlık, hayvansal ürünlerin ticareti gibi işlerle meşgul olmaktadır.

Toplumsal cinsiyete dayalı rollerin ise katılımcılar tarafından (K4 ve E2) yetenek kavramı ile bağdaştırılarak kadının doğal, zaten yapması gereken işler olarak değerlendirdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. E2’nin ‘erkek çay bile yapar’, K4’ün ise ‘erkek bilmez bizim işleri yapmayı’ sözleri ataerkil toplumsal örgütlenmenin kadın ve erkeğe yüklemiş olduğu rollerin yansıması olarak Koçer toplumunda katılımcılar tarafından aktarılmıştır.

Geleneksel olarak işler ve kadına yüklenen sorumluluklar cinsiyet göz önüne alınarak yapılmaktadır. Bu durum kız ve erkek çocuklar içinde geçerlidir. Göçebe Alikan aşiretini inceleyen Beşikçi'ye (1992a:28-29) göre aşiret içerisinde kadın ve erkeğin görevleri değişmektedir. Kadınların görevi çok ağır ve yorucudur. Hemen hemen bütün günlük faaliyetler kadın tarafından yapılmaktadır. Kız ve erkek çocukları içinde toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ayrımı vardır. Beşikçi kız ve erkek çocuğunun görevlerini şu şekilde sıralamaktadır;

Kız çocuğunun görevleri; odun, çalı-çırpı toplanmasında, su taşımada anaya yardım etmek. Kendisinden küçük kardeşlerini avutmak. Yün eğirmek. Çorap eldiven dokumak. Çamaşır yıkamak. Gıda maddeleri, bilhassa ekmek hazırlanmasında anaya yardım etmek. Ana çarşı-pazara, köye-kente giderken ona eşlik etmek. Çadırların etrafında yayılan hasta hayvanlara otlatan erkek kardeşlerine yardım etmek.

Erkek çocuğun görevi; çocuğu ise; çobanlık eden abilerine, babalarına yardım etmek, çobanlara çadırdan azık taşımak, çadırların etrafında hasta hayvanları otlatmak.

Aksoy (2012:51), Sarıkeçili göçebelerde çocuklara bir şeyler öğrenip, uygulayabilecek yaşa gelene kadar herhangi bir görev verilmediğini ancak 7-10 yaş arasına geldikleri zaman kız ve erkek çocuklarına ayrı ayrı görevler verildiğini belirtmektedir. Erkekler daha çok hane dışındaki (pazara gitmek, su taşımak, yanında bir büyüğü ile hayvan otlatmaya gitmek) kız çocukları ise hane içi (ateş yakmak, ekmek açmak, çamaşır-bulaşık yıkamak) görevlerden sorumlu tutulmaktadır. Kız çocuklarının öğrendiği bir diğer önemli iş ise süt sağımı yapmaktır Duderan aşiretinde de katılımcıların görüşleri bu doğrultudadır. Katılımcıların 'Kız ve erkek çocukları hangi işleri yapar' sorusuna verdikleri cevaplar şu şekildedir;

'Kızlar hep elimizin altında, bazen iş o kadar çok oluyor artık dayanamıyordum iyi ki kızım var diyordum o da benimle odun toplamaya geliyordu, küçük kardeşine bakıyordu, su getirmek için onu yolluyordum bazen ama ağır oluyordu üzüliyordum. Erkek çocuğumda babası ile çobanlık yapıyordu. İkisi de yoruluyordu ama kızım daha çok yoruluyordu. Çadır işi hiç bitmiyordu. Bak tek olsam hiç yapamazdım. Bu yüzden okula da gönderemedik onun günahını da boynumuza aldık. '

(K16,Evli,Bilmiyor)

'Kızım evin büyüğü 3, sınıfa gidiyordu iş çok bana yardım etsin diye babası okuldan aldı. Çok üzüldüm ama kimse yoktu bana yardım etsin. Şimdi 15 yaşında halen

yaylaya gidip geliyor. O da çok yoruluyor orda. Mesela yemek yapacağım o da bana yardım eder. Ateşi yakar malzemeleri doğrar, ben çamaşır yıkarken o da yıkar. Odun toplamaya çok uzak olmazsa onu gönderirim.'
(K12,Evli,45)

K16 ve K12'nin görüşlerinde kız çocuklarının küçük yaştan itibaren toplumsal cinsiyete dayalı kültürel kodları öğrendiklerini ve bu şekilde yaşam sürdürdükleri görülmektedir.

Tuzaş Horzumlu'ya (2014:89) göre küçükken okula gitmeyip çobanlık yapmayı öğrenmeye başlayan çocuklar yıllar sonra kendi başlarına sürü idare edebilen çobanlar haline gelirler. Aileler bu durumda bir karar vermek zorunda kalırlar. Sürekli hareket halinde olan göçebeler okuyacakları çocukları için hem okul masraflarını karşılamak hem de kalabilecekleri bir yer bulmak zorundadırlar. Ancak okula giden çocukların aileye bir çobanlık konusunda katkı sunamayacağı düşünüldüğünde, bütün çocukları okula gidecek yaşta olan ailelerin göçerliğe devam edip etmeme konusunda karar vermesi gerekmektedir. Bu yüzden bazı ailelerde çocukların bir kısmı okula giderken bazılarında ise hiç gitmemiştir. Okuyan çocukların da sonrasında çobanlığı yapmakta güçlük çektiği düşünüldüğünden çocuklar okula devam edememektedir. Bu bocalama içerisinde aileler çocukları okutmaya çalışsa da kız çocuklarının okuma oranı çok düşüktür. Bunun temel nedeni, kız çocuklarının başkasına emanet edilemeyeceği düşüncesidir. Koçer olan Duderan aşiretinde de katılımcılar iş yoğunluğundan kaynaklı kız çocuklarının okula gönderilemediğini belirtmektedir. Görünen o ki daha çok kadın emeği gerektiren Koçerlikte iş yükünün fazlalığı, kız çocuklarını okul hayatından mahrum bırakmaktadır. Ayrıca Duderan aşiretinde de 'Çobanlık işini kim yapıyor? ', 'Kadınlar çobanlık yapabilir mi ?' soruları sorulduğunda katılımcıların görüşleri aşağıdaki şekilde olmuştur;

“ Söylesem de bana iş yapmaz zaten! “

Siz yaylak ve kışlakda hangi işleri yapıyorsunuz?

K1: *Evdeki bütün işleri ben yapıyorum. Hayvanlara da gerekirse bakıyorum.*

Eşiniz size yardımcı oluyor mu?

K1: *Bazen çocukla oynuyor biraz bakıyor ben iş yapsam. Ama diğer işler olsa yardım etmiyor. Hiç söylemiyorum söylesem de bana iş yapmaz zaten. O çobanlık yapıyor hayvanlı otlatmaya götürüyor.*

Çobanlık yapıyor musunuz?

K1: *Yok ben hiç yapmadım. Bizde kızlar yapmıyor ama hani kimse olmasa mecbur gündüz yapıyorlar ama gece yapmıyoruz. Daha çok erkekler yapıyor.*

‘Kadınların bir çobanlık yapmadığı kalmıştı. Allah ede onu da bize yaptırınsınlar (deyip gülüyor). Gündüz belki zorda kalsalar kadınlar, kızlar bazen çobanlık yapar. Ama gece kurtlar, yabancı insanlar var bu yüzden yapamaz.’

(K4,Evli,50)

‘Çobanlık erkek işidir. Çobanlık yapan kadınlarda var ama yine babasıyla abisiyle gidiyor.’

(K11,Evli,48)

‘Kadınlarda çobanlık yapabilir, ben yapmadım ama yapan kadınları gördüm’

(K14,Evli,35)

‘Kadın çobanlık yapabilir ama bu onun görevi değil’

(K8,Evli,Bilmiyor)

‘Ben 5 gün çobanlık yaptım babamla. Bence yapabilirler.’

(K13,Evli,33)

‘Kadın çobanlık yapamaz, erkeğin işidir. Bizim işimiz hayvanları otlatmaya götürmek, onların başında durup çobanlık yapmak. Bunlar zor iştir. Kadın zaten çadırdadır istese de gidemez ki çadırdaki işler kalır. Yemek yapacak, hayvanlara bakacak onları sağacak.’

(E1,Evli,55)

‘Kadın anca kendi işini yapsın. Erkek işidir çobanlık. Sabah gidiyorsun akşama kadar hiç durmuyorsun. Hayvanın başında nöbet tutuyorsun bir şey olmasın diye. Kadın o dağda taşa bunları yapamaz.’

(E3.Evli.Bilmiyor)

Beşikçi (1992b:214), sürekli çalışmayı gerektiren, ağır ve yorucu koşulları olan göçebe yaşamda kadınların ikincil konumda olmadığını belirtmektedir. Ona göre kadın bu işleri kendisi isteyerek yapmakta bu yüzden de erkeğin yapması onlar için ayıp sayılmaktadır. Aynı zamanda göçebe ekonomisinin temelini hayvancılık oluşturmaktadır. Bu yüzden, hayvanların bakımından sorumlu olan çoban çok önemlidir. Erkeklerin görevlerinden olan çobanlık önemli bir sanattır (Beşikçi1992b:159-167) .

Duduran aşiretinde kadının sorumluluğunun çok olması, onu çadırın dışına gidemeyecek duruma getirmiştir. Bu yüzden hayvanların çadırın çok uzağındaki otlaklara götürülmesi işi erkeğin sorumluluğundadır. Kadın ve erkek katılımcıların çoğunluğunun görüşleri de bu doğrultudadır. Kadın ve erkek işlerinin ayrılması, kadının yalnızca çadır işleri ile sorumlu tutulması, onun çobanlık yapamayacak algısını yaratmıştır. E1'in 'kadın ancak kendi işini yapsın' görüşü bunu doğrular niteliktedir. Ayrıca her iki erkek katılımcıda çobanlığın erkek iş olduğunu belirtirken kendi emeklerine de dikkat çekmeye çalışmıştır. Onlara göre kadın ya da kız çocuğu çadırdan uzaklaşırsa orda yapılması gereken işleri üstlenecek herhangi birisi yoktur. Bu yüzden kadın kendi işi olan çadır ve çevresi ile ilgili işler dışındaki işlerle meşgul olmamalıdır.

Çobanlık her ne kadar erkek işi olarak görülse de Sarıkeçili Yörükleri üzerine yapılan iki ayrı çalışmada Aksoy (2012:47-50) ve Tuztaş Horzumlu (2014:89-90)' a göre hem kız hem de erkek çocukları çobanlık yapabilmektedir. Göçebe aşiretlerde hane içerisinde bulunan herkesin işi vardır. Bu yüzden hane sayısı az olan ailelerde kişi başına düşen iş yoğunluğu artmaktadır. Koçer Duduran aşiretinde de durum böyledir, erkeklerin olmaması (askere gitmesi, okul okuması, ciddi bir rahatsızlık geçirmiş olması) durumunda kadınlar mecbur kalırsa gündüz çobanlığı yapmaktadır. Mecbur kalındığı takdirde kız çocuğu çobanlık yapacak olursa yanında hane içerisinde bir erkeğin olması gerekmektedir. Katılımcılardan bazıları da bu görüşte olduğunu belirtmişlerdir. Ancak aşiret içerisinde gerek yaylak gerekse de kışlak alanlarda çobanlık işlerini yapan erkeklerin bu işler dışında geri kalan tüm işleri kadınların yaptığı, K4'ün bir nevi sitem eden 'kadınların bir çobanlık yapmadığı kalmıştı' sözünde görülmektedir.

Günlük yaşamlarının neredeyse tümünü yaylada geçiren, çadır işleri ve hayvanlarla meşgul olan kadınların temel ihtiyaçlarını nasıl karşıladıklarını anlamak amacıyla ' ihtiyaçlarınız için kente ya da çarşıya gidiyor musunuz ?' sorusu sorulmuştur.

'Erkekler izin vermiyordu kadınlar tek şehre gitsin. Ama şimdi lazım olsa gidiyorlar. Yani gitsek de para hepsi erkektedir. Ne alırsak hesabını yapmak zorundayız. O kadar iş yapıyoruz elimize hiç para gelmiyor.'

(K2,Evli,32)

'Erkekler önceden tek giderdi ama şimdi kadınlarda onlarla gidebiliyor.'
(K16,Evli,Bilmiyor)

‘İşlerimiz varsa, evin ihtiyaçları varsa evin erkeği gelir merkeze. Ama bizim kendi ihtiyacımız varsa bizde onunla beraber gelebiliriz.’

(K12,Evli,45)

‘Erkekler gidiyor çarşıya genelde. Ama bizim kendi ihtiyaçlarımız için işim olmazsa bende giderim varsa liste yaparım komşu giderse ona veririm.’

(K5,Evli,50)

‘Eskiden kadın hiç gitmezdi. Her şeyi erkek hallediyordu. İmkân da yoktu o zaman. 3 gün 3 gece yolda kaldıkları oluyordu. Şimdi gidebiliyor kadında ama evin erkeği ile gidiyor. Yoksa tek başına ya da komşuların arabası ile yanında biri olmadan gitmiyor. Eskiden mesela hastalansan doktor bile gelemiyordu sende gidemiyordun sağlık ocağına filan. Kendi kendine iyileşmeye çalışıyordun.’

(K10, Eşi Ölmüş,89)

‘Bir şey lazım olsa haftada 1 ya da 10 günde bir biz gideriz. Kadınların kendi ihtiyacı olsa yanımızda bir tanesi gelir.’

(E1,Evli,55)

Toplumsal yapı ile cinsiyetler arası iş bölümünün paralel ilişki içinde olduğu göçebe yaşamda, kadın emeği daha yoğundur. Kadın ekonomik üretim ve yeniden üretimin her aşamasında erkekten daha fazla yer almasına rağmen, aile içi ekonomik kararlar ya da paranın kontrolünde söz hakkına sahip değildir (Biçim,2012:107). Koçerlerin gündelik yaşam döngüsünde hem iş ağırlığı hem de çeşitliliğinin kadınların aleyhine olması kadının kendi temel ihtiyaçlarını almak için bile şehir merkezine gidememesine neden olmaktadır. Eskiden kadınların şehir merkezine fırsat bulsalar dahi gitmedikleri ancak değişen yaşam koşulları ile de bu yaklaşımın değiştiği katılımcı kadınlar ve erkek katılımcı tarafından belirtilmiştir. Ancak ihtiyaçların temin edilmesinde paranın erkek kontrolünde olması, Koçer kadınların toplumsal alanda belirleyici olmadıklarının göstergesidir.

3.5.2.2. Koçer kadınının emeği

Göçebe topluluklar, kadının üretime katkısının çok olduğu ve evlilik üzerinde denetiminin az olduğu topluluklardır. Hayvancılığa dayalı ekonomiye sahip göçebe toplumlarda, kadınlar taşıdıkları ekonomik değerden (başlık parası) ötürü çok çocuk doğurmalıdır. Yiyecek hazırlar, kilometrelerce yürümesini gerektiren yakacak odunu ve

suyu taşır. Hayvanları besler, ahırları temiz tutar, tüm ailenin giyeceklerinin yanı sıra sürekli yenilenmesi ve korunması gereken çadırı dokur. Aynı zamanda çadırı kurup kaldıran, mevsimlik göç için hazırlık yapan, takasa dayalı alışverişi yürüten kadındır (Kandiyoti,2019:25). Göçebe aşiret olan Duderan aşireti de iş yükünün çoğunlukla kadınların omzunda olduğu, karar mekanizmasının erkek odaklı olduğu bu yaşamda, Koçer olmanın kadınlar için nasıl bir öneme sahip olduğunu anlamak açısından ‘Koçerlik sizin için ne ifade etmektedir’ ‘Koçer olarak yaşamaktan memnun musunuz?’ sorusu yöneltilmiştir.

‘Koçerliğin hiçbir şeyi güzel değil. Baharın beriye gidiyorum süt sağıyorum, çadıra geliyorum sütü peynir yapıyorum sonra yemek yapıyorum, çadırın diğer işlerini yapıyorum. Kışın ayrı bir rezilliği var hava soğuk oluyor ısınamıyorsun, hasta oluyorsun kendi kendine iyileşmek zorunda kalıyorsun, hayvanların bakımı zor oluyor. Ne yazı ne kışı hiç güzel değil.’

(K6,Evli,48)

“ Çok bahsettik gece rüyama gelecek “

Sizce Koçer kadın olarak yaşamak nasıl bir duygu?

K15: *Koçerlik bana güzel değil. Sana söyleyeyim, ben daha çocukken evlendim geldim. Yaylaya gittik, benim büyük kumam o zaman ben küçüğüm diye beni çadırda bırakıyordu o beriye gidiyordu. Çadırın zincirini kapatmışlardı. Bende açmayı bilmiyordum. Öyle bir gün öğleden sonraya kadar çadırın önünde kaldım. Taaki onlar beriden dönene kadar’*

Koçer olmak sizin için ne anlam ifade ediyor? Memnun musunuz bu yaşamdan?

K15: *Vallahi billahi rezilliktir. Bazen oluyordu 3 ayda belki 3 defa başını yıkıyordun. Şimdi daha iyi suyu daha kolay buluyorsun ama bu defa da ısıtma sorunun oluyor çekilmiyor ne yaylası ne kışlık yeri. Zaten kışın çadır daha zor oluyor soğuk oluyor ısıtmak zorunda kalıyorsun. O yüzden memnun değilim. Çok bahsettik gece rüyama gelecek (ardından gülüyor)’*

‘Vallahi Koçerlik benim aklıma gelince sinirleniyorum. İş çoktur, çok. Ama şimdi imkân daha çok, rahatlığı var. Önceden kendi unumuzu, bazen kıyafetlerimizi bile kendimiz yapıyorduk. Şimdi daha iyi ama yine kadınlar perişan oluyor. Kocama diyorum hayvanları satalım, Siirt’e (kent merkezi) gidelim ama yok diyor. Kabul etmiyor. Hiç memnun değilim hiç. Aha şimdi bırakalım dese bırakırım’

(K10,Eşi ölmüş,89)

‘Koçerlikte gördüğüm şeyler benim için güzel değil. Keyfim gelmiyor Koçerliğe. Ama geçimimizi de oradan sağlıyoruz. Yine mecburuz yapmaya. Koçerliği bıraksak aç kalırız.’

(K12,Evli,Bilmiyor)

‘Düşün hasta olsan hastayım bile diyemiyorsun o kadar ki iş var, hasta olsan iş yapacak kimse olmuyor mecbur hasta halinle iş yapıyorsun. Başın ağrıyor, kolun ağrıyor yine de iş yapıyorsun. O yüzden güzel değil, sevmiyorum Koçerliği. Hani ben diyorum satalım hayvanları gidelim şehre, kocam yok diyor. Şehir daha güzel zorluğu yok böyle. Keşke imkân olsa da bıraksak ‘

(K2,Evli,32)

‘Bana bir şey ifade etmiyor. Hep yoruluyorum, hiç rahat etmedim. Elektrik yok, su yok bunlar bizi yoruyor. Ama Koçerlikte yapmasak nasıl yaşayacağız ki? Bir sürü akrabamız bıraktı Koçerliği zorlanıyorlar kentte iş yok, para kazanamazsan da nasıl evin geçimini sağlayacağız?’

(K13,Evli,33)

‘Ben doğduğumdan beri Koçerim ama yine de çok sevmiyorum, zahmeti çoktur ondan. Ama eskiden daha zordu, elektrik yoktu çok zorlanıyorduk. Şimdi daha iyi jeneratör götürüyoruz. Önceden kışın banyo yapacak su olmuyordu suyu alır ateşin üzerinde kazanda ısıtırdık herkesin çamaşırlarını yıkardık sonra çocukların başını en sonunda da kendi başımızı yıkardık. Karda olsaydı, hasta da olsaydık yine mecbur yapıyorduk. Güneş paneli de götürülüyor artık. Önceden çıra yakardık şimdi güneş paneli kullanıyoruz elektrik oradan geliyor. Bunlar bizim yükümüzü biraz azalttı’

(K3,Evli,Bilmiyor)

‘Biz kadınlar için Koçer olmanın zorluğu çok. Bazen uyumuyor sabaha kadar kar yağışında çadır çökmesin diye uyanık kalıyoruz. Ama bir dakika otursan bir güneş çıksa her şeyi unutuyorsun. Benim için Koçerlikte en önemli şey ata binmek. Ata binince bütün yorgunluğum gidiyor. Ama her zaman yapamıyorum tabi, iş az olsa fırsat olsa 5 dakikada olsa biniyorum.’

(K7,Nişanlı,26)

Katılımcıların çoğunluğu, Koçerliğin kendileri için negatif bir anlam ifade ettiğini belirtmişlerdir. Çünkü erkek ve kadın iş bölümü kıyaslandığında kadınların işleri erkeklere

göre hem daha fazla hem de daha ağırdır. Siirt'te yaşayıp daha önceden Koçerlik yapmış ancak birtakım nedenlerden kaynaklı Koçerliği bırakan ailelerle görüşme yapan Tan'a (2013:98) göre göçebe yaşama dönme isteği cinsiyete göre değişmekte ve bu oran erkeklerin %35'lik kadınların ise %18'lik kısmını oluşturmaktadır. Kadınların göçebe yaşamda iş yükü erkeklere göre daha fazla olduğu için kadınlar göçebe yaşama daha olumsuz bakmaktadır. Bu yüzden kadınlar, erkeklere göre kent yaşamına daha hızlı adapte olmaktadır. Katılımcıların görüşleri de bu doğrultudadır. Kadınların çoğunluğu göçebe yaşamda mutsuz olsalar dahi kent yaşamında maddi açıdan zorlanacaklarını düşündükleri için bu yaşama katlanma zorunluluğunu hissetmektedir. Dolayısı ile şehir yaşamının daha iyi olacağını düşünen K10 ve K2'nin görüşleri dikkate alındığı zaman kadınlar erkeklere nazaran Koçerliği bırakmayı daha çok istemektedirler.

K7, Koçerliğin zorluğuna değindikten sonra at binmeyi çok sevdiğini ve bu etkinliği yaptıktan sonra günün tüm yorgunluğunu üzerinden attığını belirtmektedir. Yoğun iş temposunun getirdiği stres, yorgunluk gibi olumsuz sorunlar K7'nin aktardığı gibi kendilerine iyi gelecek etkinlikler ile ortadan kalkabilmektedir. Ancak Koçer kadınların büyük çoğunluğunun bunu yapacak ne zamanı ne de imkânı vardır. Kadınların boş zamanlarının olmaması, kendilerine vakit ayıramamaları mutsuz bir yaşam sürmelerine sebebiyet vermektedir. Öyle ki kadınlar hasta olduklarında bile dinlenmeye vakit bulamamaktadır. Bu durumda çocukluklarından beri Koçer yaşamında olan kadınların, kendilik algılarının olumsuz olarak etkilendiği söylenebilmektedir. Kişinin kendilik algısını ve bununla beraber kendilik saygısını çalışma yaşamı, çalışma koşulları, çocukların sayısı doğrudan etkilemektedir. Erkeklerin benlik saygısı kadınlara göre daha yüksektir. Bunun temel nedeni kadınların birey ve insan olmanın ötesinde toplumsal misyonları ile sınıflandırılmaları, kadınların toplumsal statülerinin erkeklere göre oldukça düşük olması olarak gösterilebilmektedir (Mcmullin 2004:s.176 ve Rosenberg,1979:s.78'den akt: Tıraşoğlu,2018:11). Aşağıda K4'ün aktarımları da bu doğrultudadır;

'Şimdiki Koçerlik daha kolay. Önceden hayvan yününden yatak, yastık, yorgan yapardık yapana kadar da perişan olurduk. Ama şimdi onları hazır alıyoruz. Çadırlarda öyle ellerimizle dikiyorduk şimdi hazır olan çadırlardan alıyoruz. Bunlar bizim işlerimizi azalttı. O zaman 4 kadındık zorlanıyorduk. Çocukların küçükse daha da rezil oluyorsun, büyükse hem çok uğraşmıyorsun onlarla hem de sana da iş yaparken yardım ediyorlar.' (K4,Evli,50)

Yaşam koşulları açısından dezavantajlı konumda olan Koçer kadınları koşullarının eskiye oranla daha iyi olduğunu (kendileri ile tüp götürebilme, bazı ailelerin jeneratörünün olması, ulaşımın taşıtlarla yapılması) bir nevi rahatladıklarını belirtmişlerdir. Ancak bunun her Koçer ailesi için aynı olduğunu söylemek mümkün değildir Çünkü her ailenin maddi imkânları aynı olmamaktadır. Kadınların yayla yerine varabilmek için kilometrelerce yol yürümeleri, göç esnasında hane halkının bakımı, çadırları kendilerinin kurması, su ihtiyaçlarını giderecek yerlerin uzakta olması sebebi ile saatlerce yol yürümeleri ve ağır su bidonlarını kaldırmaları, temel hijyen ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekmeleri onların varolan yükünü daha da arttırmaktadır.

Koçerlerin en önemli sorunları güvenlik ısınma, temel ihtiyaçların giderilmesi sorunudur. Kadınlar tuvalet ihtiyaçlarını hijyenik olmayan ortamlarda gidermekte, yıkanmak yerine elbiselerini değiştirmekte, kırsal yaşamın getirmiş olduğu sorunlardan başlarına bir şey geleceği korkusu ile yaşamaktadırlar. Böylelikle sürekli bir işle meşgul olmaktan yakınan kadınların üzerine bu tür sorunlarla karşılaşmaları Koçer yaşamını rezillik olarak adlandırmalarına yol açmaktadır.

‘Küçük çocuğum var ilgilenemiyorum, sabah erkenden işe başlıyoruz akşama kadar bakamıyorum zaten ona. Bizim buraya elektrik gelmemiş daha jeneratörde bizim yok ama komşunun var. Her şeyimizi ateşle halletmeye çalışıyoruz. Kızım bana yardım ediyor o da çok yoruluyor. Çamaşır bulaşık her şey için ayrı ayrı su getirmemiz gerekiyor. Rezil oluyoruz böyle. Vücudum ağrıyor gece yatağa da gitsem uyuyamıyorum.’
(K14,Evli,35)

Çalışmamızı Koçer kadınlarla yaylak alanda yaptığımız için, daha çok buradaki zorluklara değinmişlerdir. Hane halkı yaylak alanlarına gidebilmek için belirli bir yere kadar kamyonlarla gitmekte, sonrasında ise yola yaya devam etmektedirler. Bu yolculukta hayvanlarla beraber erkekler olurken çocuklar ve yaşlılara kadınlar eşlik etmekte onlarla kendileri ilgilenmektedir. Gidecekleri yere varınca kadınlar kimisi kendi elleriyle yaptıkları kimisi de hazır alınan çadırları kurar, günlük rutinin başlayacağı düzeni hazırlarlar. Erkeklerde hayvanların otlanacağı alana hayvanları götürürler. Herkesin çalıştığını belirten K8 fiziksel yorgunluğun neye yol açtığını şu şekilde aktarmaktadır;

“ Başım ateşe düşünce uyandım “

‘Biz beriye gidiyoruz, süt sağıyoruz geliyoruz Zaten süt sağarken bütün kuvvetini kullanıyorsun gelirken de ağırlık kaldırıyorsun yoruluyorsun. Dönüşte de çadırı temizliyoruz. Sonra yemek yapıyorsun. Yani herkes çalışıyor kimse boş durmuyor. Erkeklerde hayvanları götürüyor getiriyor hepimiz yoruluyoruz akşama kadar. Sonra sabah erken namaz kıldıktan sonra yine neredeyse aynı işleri yapıyoruz. Bu böyle gidiyor. Kışın daha zordur bize. O kadar kar yağıyor bir gün sabah kadar uyanık kaldım kar çadırı devirmesin diye. Öğlene doğru ateş yaktım dedim yemek yapacam. Ateşin başındayken uyuya kalmışım başım ateşe düşünce uyandım.‘

(K8,Evli,Bilmiyor)

Katılımcıların aktarımlarından şu sonuca ulaşılmaktadır; Göçebelik hanede kalan herkes için zor iken kadınlar için çok daha zordur. Ancak bu zorluk toplumsal cinsiyetçi iş bölümünün yanı sıra Koçer yaşamının kendisinin getirdiği zorluktandır. Kırsal alanda hayvan bakmanın, yaşamlarını hayvanların bakımı doğrultusunda düzenlemenin getirdiği zorluklardır ve bundan hanenin her üyesi etkilenmektedir.

Süt sağımından, süt ürünlerinin yapımına çadır işlerinden hayvan bakımına kadar kadının sorumlu olduğu koçar topluluğunda katılımcılara ‘ Hangi kadın daha değerli görülmektedir? Çok çocuk doğuran mı çok iş yapan mı? ‘ soruları sorulmuştur. Bu soruların sorulmasındaki temel amaç, iş gücüne ihtiyaç duyulan topluluklarda kadın hangisini yapar ise toplumsal konumuna olumlu olarak katkıda bulunacağı sorusuna cevap aramaktır. Katılımcıların cevapları şu doğrultuda olmuştur;

‘Çok çocuğu olan zaten değerliydi ama çok iş yapan daha değerli oluyor. Akli çalışıyor diyorlar.‘

(K3,Evli,Bilmiyor’

‘Bizde çok iş yapan değerlidir. Çok iş yap ama 1 dakika otur hiç iş yapmamış gibi davranırlar.‘

(K6,Evli,48)

‘Çalışan kadın, çalışkan olan kadın daha değerlidir tabi. İnsanlar içinde öne çıkıyor.‘

(K10,Eşi Ölmüş,89)

‘Bana göre çok iş yapan ya da çok çocuk doğuran değil. Kadın kendi değerini, saygısını kendisi kazanır. Ama Koçerlikte tabi çok çalışırsan daha değer görüyorsun. İş olsa yavaş olsan yapamazsan seni yadırgıyorlar.’

(K14,Evli,35)

‘Kadın çalışırsa değeri var. Çalışmazsa yoktur.’

(K15,Evli,Bilmiyor)

‘Çok iş yapan kadın daha değerlidir bizde. Erkek sadece çobanlık yapıyor akşama kadar oturuyor uzanıyor. Bazen çadıra geldiğinde yemek hazır olmazsa akşama kadar sanki ne yapıyorsunuz, daha yemek hazırlamışsınız diye azarlıyorlar.’

(K16,Bilmiyor,Evli)

‘Kadın çalışkansa, eşinin kadrini biliyorsa değerlidir.’

(K17,Eşi Ölmüş,60)

‘Değerli olsa nedir, kadın perişandır Koçerlikte. Yine de çalışıyorsan değer verirler. Yoksa seni çok görmezler...’

(K12,Evli,45)

Katılımcı kadınlar genel olarak çalışkan kadının daha değerli olduğunu belirtmişlerdir. Kadının kadın olduğu, kişiliğe ile değerlendirilmediği yalnızca yaptığı iş kadar değerli olduğu katılımcıların söylemlerinden ortaya çıkmıştır. Göçer topluluklarda kadın ve emeğinin değerini sorgulayan Beşikçi, (1992b:214) iş bölümünde kadının payının erkekten daha fazla olduğu ancak erkeğin yan gelip yattığı toplumda kadının değeri nedir? diye sormaktadır. Göçebe aşiretler de kadının ağır ve yorucu işlerde çalıştığını ve söz sahibi olduğunu söylemekte ve bu durumda kadının ezilmişliğinden söz edilemeyeceğini belirtmektedir. Kadının çok çalışması ona hane içerisinde söz hakkı vermektedir. Dolayısı ile kadının ezilmişliğinden söz edilemez demektedir. Bu duruma karşı çıkan Yalçın-Heckmann (2020:252) göçebelikte, kadının yapmış olduğu işler ile güç ilişkilerinin birbirlerine bağlı olmadığını kadının çok çalışıyor olmasının prestijini etkilemediğini belirtmektedir. Kandiyoti’ye göre kadının üretim sürecine katılırken ki rahat tavrı, toplu yapılan sohbetlere katılması, etrafındaki ilişkileri ona dayatıldığı gibi değil de kendi istediği gibi yürütmesi kadının statüsünü belirlemektedir. Ancak Koçer kadınların işleri ağırdan alma, dilediği gibi hareket etme şansları olmamaktadır. Bütün yaşamları çalışmakla geçen kadınların bir dakika oturunca bile göze battıkları, işleri ağırdan almak bir yana hızlı ve çok iş yapmaya dikkat ettikleri K6 tarafından aktarılmıştır.

Aslında değer kavramı Koçer kadınların algıladıkları gibi olmamaktadır. Yani kadınların iş gücü potansiyelleri algılandığı gibi kendilerine saygınlık kazandırmamaktadır. Çalışkan olmaları, itaatkâr bir tutum sergilemeleri onların üzerindeki tahakkümü kaldırmamaktadır. Dolayısıyla sürekli çalışmaları kadının konumunu olumlu etkileyen bir etken değildir. Koçer toplumunda; kadına toplum tarafından yüklenilen çalışkan eş ve anne olma, hanedeki bireylere karşı saygıda kusur etmeme gibi sorumluluklar (K17) onun toplumsal statüsünü etkilememekte yalnızca hem erkek otoritesine hem de hane içerisindeki diğer otoritelere (kaynana, kevanî) karşı bir savunma mekanizması olarak kullanabilmektedir. Çok çalışanın daha görünür olduğunu söyleyen K10 aslında bu durumu çok iyi özetlemektedir. Kadınlar daha çok ezilmemek, K14'ün aktardığı gibi yadırganmamak adına daha çok çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Katılımcıların görüşleri de bunu doğrulamaktadır.

Şimdiye kadar geldiğimiz kısımlarda kadının emeğinin Koçer toplulukları için çok önemli olduğu katılımcıların aktarımları doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Erkek emeği ve kadın emeği kıyaslandığı zaman da bu durumun değişip, değişmediği katılımcılara yöneltilen ‘Koçerlikte kadın emeğinin değeri var mı? Erkek emeği ile kıyaslandığında hangisi daha değerli olmaktadır?’ soruları doğrultusunda cevaplanmıştır.

‘Bu kadar iş yapmamıza rağmen çok değer görmüyoruz.’

(K3,Evli,Bilmiyor)

‘Vallahi yoktur. Kadın ne kadar iş yapsa erkeğinki daha değerli, çobanlık daha kıymetlidir onların yanında.’

(K6,Evli,48)

‘Her zaman şey diyorum acaba bu kadar iş yapıyorum göze geliyor mu? Ama yok yani erkeğin ki daha çok göze geliyor.’

(K7,Nişanlı,26,)

‘Bizimki daha değerli ama hani o kadar iş yapıyoruz, elimize para filan da geçmiyor ki. Erkek alıyor hepsini ben hiç paranın yüzünü bile görmüyorum.’

(K12,Evli,Bilmiyor)

‘Kadın daha çok çalışıyor daha çok emek harcıyor. Ama erkeğe sorsan sanki kendileri çok çalışıyormuş gibi davranırlar.’

(K13,Evli,33)

‘Bir şey alırken bile parayı kocamdan istiyorum yani bizim kendi elimize para geçmiyor. Değerli olsa nedir? Hissettirmiyorlar ki. Ama onlar çobanlık yapıyor diye sanki

dünya kadar işi biz yapmıyormuşuz gibi davranıyorlar. Onların gözünde onlar daha değerli.'

(K15,Evli,Bilmiyor)

'Kadın emeği çok fazladır, değerlidir. Mesela o kadar işin içinde yemek yapmak çok zor. Erkekler anlamıyor, bilmiyor.'

(E2,Evli,27)

'E vallahi onlarında bizimde değerlidir. Belki onlar daha çok yoruluyor ama bizde yoruluyoruz. Akşama kadar çobanlık yapmakta kolay iş değil.'

(E3,Evli,Bilmiyor)

Ataerkil kültürde varolan hane içi emeğin görünmezliği sorunu, kadın emeğinin değersiz görülmesine ve ikincil konumda olmasına neden olmaktadır. Ev içinde cinsiyetçi iş bölümü ve eril otoritenin egemenliği kadının yaptığı işlerin, onun esas işiymiş gibi gösterir iken kadınında bu şekilde algılamasına neden olmaktadır. Kadının hane içi emeğinin görünmezliğinin bir diğer ve en büyük nedeni ise hanedeki işlerin yapılması veya bitmesi için belirli bir zaman diliminin olmamasıdır. Kadın emeğinin hane içinde yaptığı işlerin bir üretim değerinin olduğunun en büyük göstergesi, kadının saat sınırı olmadan hane içi ve hane dışında aileye karşı sorumluluklarını/görevlerini yerine getirmesidir (Ulu,2018:26).

Ataerkil düzende cinsiyete dayalı iş bölümü, toplumsal cinsiyet ilişkileri Koçer kadınların emeği ve emeğinin değerini anlamak açısından önemlidir. Çünkü Koçer kadınlar, gündelik işleri (çadır işleri, çocuk bakımı,) yerine getirirken aynı zamanda çadır dışındaki işlerle (beriye gitme, odun toplama, su getirme, hayvan bakımı) hanenin yaşlı üyelerinin bakımı ile meşgul olmakta, ciddi bir emek harcamaktadır. Bu durum Koçer kadınlar nezdinde kadın emeğinin zamandan ve mekândan bağımsız olduğunu göstermektedir.

Emeklerinin, erkek emeğine göre daha değerli olduğunu ancak bunun hiç hissettirilmediğini aktaran katılımcılar kendilerinin değil de erkeğin yaptığı işlerin topluluk içerisinde daha çok görüldüğünü söylemişlerdir. Bunun temel nedeni de cinsiyetçi iş bölümünün yaratmış olduğu 'kadın ve erkek işi' ayrımı algısıdır. Bu ayrım kadının yapmış olduğu işleri onun görevi, hanedeki sorumluluğu olarak görülmesine neden olmakta böylelikle kadın emeğinin de değersiz kılınmasına yol açmaktadır. Katılımcıların (Erkek ve kadın) aktardığından şu sonuca varılabilmektedir; üretim sürecine yoğun emek harcayan

kadınlar hak ettikleri değeri görmemektedir. Başka bir deyişle kadın emeği daha fazla ancak görünmemektedir.

Kadınlar, üretim ve yeniden üretim sürecinde erkeklerden daha fazla yer almasına rağmen emeklerinin maddi karşılığını da alamadıkları görüşünü de paylaşmışlardır. Kadın emeği erkek denetimindedir. Kazanılan paranın nerede, ne zaman, ne şekilde kullanılacağı ataerkil yapının erkeğe sunmuş olduğu şekilde kadın emeğini denetleyen iktidar alanıdır.

Çalışmanın dikkat çekici taraflarından birisi, erkek katılımcıların kadın emeğinin değeri üzerine olan görüşleridir. Erkek katılımcılar kadınların emeğinin değerli olduğunu belirtmekte ama aynı zamanda kendi işlerinin de zorluğuna ve harcadıkları emeğin değerine dikkat çekmeye çalışmaktadırlar. E2'in 'erkek yemek yapmaktan anlamaz' ifadesi yine kadının hane içi işlerden sorumlu tutulduğunun göstergesidir.

Cinsiyetçi iş bölümünün hâkim olduğu katılımcıların görüşleri ile ortaya çıkan Koçer yaşamında kadının toplumsal konumu ve emeğinin önemini anlamak açısından önemli olan 'Kadınların yer almadığı bir Koçerlik düşünülebilir mi?' sorusu yöneltilmiştir;

'Kadın olmazsa erkekler Koçerlik yapamazlar. Beraber olsak, iyi geçinsek beraber yapıyoruz. Kafamız içimiz rahat olsa işimizle meşgul oluruz.'

(K2,Evli,32)

'Kadınsız olmaz, erkeklerde olmazsa olmaz. Birbirimize mecburuz. Koçerlik zordur yemeği var çamaşırı var sütü, peyniri var erkek bunları yapamaz.'

(K4,Evli,50)

'Kadın olmadan Koçerlik nasıl olsun? Erkek ekmek yapmayı nereden bilsin? çamaşırı yıkayamaz, peynir yapmayı bilmez. Ama erkek olmasa da kadın da tek yapamaz. Kadın çobanlık yapamaz, hasta hayvana ilaç veremez, aşı yapamaz.'

(K5,Evli,50)

'Erkek tek başına Koçerlik yapamaz. Tamam, kuvveti var ama erkek kalkıpta eve bakamaz. İş yapsa da tam yapamaz. Bir anlamı kalmaz.'

(K7,Evli,26)

'Tüp bile olsa peyniri, ekmeği yapamazlar'

(K9,Evli,55)

'Erkek tek olsa aha bu suyu buradan kaldırıp oraya katamaz!'

(K12,Evli,45)

'İmkânsız yani yapamaz.'

(K13,Evli,33)

‘Kadın olmazsa erkekler tek başlarına Koçerlik yapamaz.’

(E1,Evli,55)

‘Erkeklerde olmazsa kadınlar yapamaz, kadınlarda olmazsa erkekler yapamaz. Bu böyle yani birbirimize muhtacız.’ (E2,Evli27)

‘Zaten iş çok diye 2 tane eş getirdim kendime. Kadın olmadan nasıl olsun. Ama bizde olmazsak olmaz. Kadın çobanlık yapamaz. Bizde yemek yapmayı bilmiyoruz.’ (E3,Evli, Bilmiyor)

Katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde; kadınların yer almadığı bir Koçer yaşamının olamayacağını aynı zamanda erkeklerinde iş gücünün önemli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Kadınlar ve dolayısı ile onların işgücü Koçer yaşamının temelini oluşturmaktadırlar. Kadınların emek sürecine erkeklerden daha çok dâhil edildiği bu yaşam tarzında kadınlar sürekli çalışmak zorundadırlar. Kadınlar tüm bu fiziksel ve duygusal emeklerinin farkında olmadıkları ve bunları yaparken yaşamlarının bir parçası, yapmak zorunda oldukları bir durum olarak görmektedirler. Neyi, nasıl, ne şekilde yapacağını çok iyi bilmektedirler. Ancak bu durum kadınların işlerini sevdiği ya da özgürce yaptıkları anlamına gelmemektedir. Kadınlar, erkek otoritesi ile sürekli baskılanmakta ve çalışma zorunluluğu hissettirilmektedir. Kadınların bu çalışma zorunluluğu kuralına bağlı kalmalarının nedeni ise üzerlerindeki erkek otoritesi baskını en aza indirmektedir. Dolayısı ile iş yükü kadının omzuna yüklenmekte bu durum ise katılımcılarda kadının olmayacağı bir Koçerliğin olamayacağı düşüncesi belirlemektedir.

Erkeklerin işi çobanlık yapmak, koyun sağmak, hayvan alım satım işleri ile ilgilenmek olmaktadır. Çobanlık uzmanlık gerektiren bir iştir. Ancak Koçerlikte kadın ve erkek iş gücü potansiyelleri kıyaslandığında erkeği emeğine karşın kadın emeğinin fazlalığı görülmektedir. Bu açıdan erkek katılımcıların, kadının iş yükünü görmemesi olanaksız ama bunu dile getirmeleri de bir açıdan olumlu olmaktadır. Katılımcı erkeklerin kadın emeğine dair düşüncelerini dile getirirken kendilerini de es geçmemeleri bu soruda da ortaya çıkmıştır. Kadın ve erkek katılımcıların çalışmamız boyunca ortaklaştığı ‘Koçerlikte kadın da erkekte birbirilerine muhtaçtır ‘ noktası olmuştur. Kadının yaptığı sayısız işe karşın erkeğin yapmış olduğu çobanlık işi, kadını erkeğe ‘muhtaç’ etmektedir. Öte yandan E3 kadın işgücüne dikkat çeker iken birden fazla eş alma durumunu iş

yükünün fazlalığına bağlamıştır. E3'ün çokeşli evliliğe dair ifadesi kadının toplumsal konumuna atfedilen 'değeri' göstermektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kadının toplumdaki yeri sorunu, kadın ve erkek arasındaki ayrıştırmaya dayanarak kadının ezilmesi ve ikincilleştirilmesi sorunudur (Geçit,2013:106). Bu sorunun esas çıkış noktası; toplumun kadın ve erkeği farklı konumlandırarak, kadının bilgi ve beceri durumlarına yönelik değil de biyolojik yönüne atıfta bulunarak yapmış olduğu ayrımdır. Bu durumda toplum, kadının doğuştan getirmiş olduğu biyolojik özelliklerine onun doğası ile ilgisi olmayan, toplumun önceden belirlemiş olduğu roller yükleyerek yetiştirmeye çalışmaktadır. Davranış, rol ya da tutumlarla ilgili olan ve toplum için oldukça önemli olan kadınlık ve erkeklik bireylerin dışı ya da er oluş temelinde şekillenen iki farklı boyutu ifade etmektedir. Kadın ve erkeğin sınırları net bir şekilde çizilmiştir. Birey ya kadın ya da erkektir. Bu açıdan; cinsiyet temelinde şekillenen ve biyolojik özelliğinin üzerine inşa edilen toplumsal durum, (Vatandaş,2011:30-31) toplumsal cinsiyet kavramı ile karşılık bulmaktadır. Toplum cinsiyet, bir toplumda kadın ve erkeğin toplumsal yaşama katılımı, rolleri ve konumunu etkilemektedir.

Kadının toplumdaki yeri sorunu, tarihsel kökeni oldukça derin olan bir sorundur. Tarihte sürekli ezen-ezilen, güçlü zayıf olarak nitelendirilebilecek sınıflar var olmuştur. Bu ayrım yalnızca kadınlar üzerine olmamış ancak en dezavantajlı olan, en çok zarar gören kesim kadınlar olmuştur (Geçit,2013:108). Kadının toplumdaki yeri sorunu, farklı toplumlarda farklı şekillerde tezahür eden bir sorundur. Kadının herhangi bir toplumda varolan konumunu anlamak açısından, toplumsal cinsiyet odaklı ilişkilerin bilinmesi gerekmektedir. Toplumun kadına yüklediği, yapmak zorundaymış algısı yarattığı ‘eş’, ‘annelik’ rollerinin beraberinde getirdiği fiziksel-psikolojik şiddet, emek sömürsü gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlarda kadının toplumdaki esas konumuna dair bilgiler vermektedir.

Ülkemizde, ataerkil cinsiyet düzeninin egemen olduğu Güneydoğu Anadolu bölgesi (Ökten,2009:302) kadının dezavantajlı konumunda olduğu bölgedir. Ancak bölgede kırsal kadını söz konusu iken eril tahakküm kendisini daha belirgin göstermektedir. Toplumsal açıdan dezavantajlı olan kadın, kırsal alandaki mağduriyeti gerek ataerkil sistem dolayısı ile gerek kırsal yaşamın kendisinin getirmiş olduğu zorluklar ile zorlu bir yaşam mücadelesi vermektedir.

‘Koçer/Göçebe Duderan Aşiretinde Kadının Toplumsal Konumu: Siirt İli Örneği’ adlı tez çalışmasındaki temel amaç; Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da özgün yapısı ile

Koçer aşiretleri içerisindeki kadının toplumsal konumunun ne olduğuna ilişkin soruların cevaplarının aranmasıdır. Tez süresince ataerkillik ve toplumsal cinsiyet kuramlarından bahsedilmiştir. Bu kuramlar ile Koçer Duderan aşiretinin nasıl bir yapısının olduğu, aşiretin geçim kaynağının ne olduğu, özelde ise bu aşiret içerisinde; kadının temel olarak hangi işlerden yükümlü olduğu, evlilik örüntüleri, bu örüntülerin kadının yaşamına ne gibi etkileri olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda kadınların ataerkil sistemin neresinde oldukları ve yaşama nasıl baktıkları katılımcıların cevapları ile anlatılmaya çalışılmıştır. Koçer/göçebe aşiret içerisinde kadın olmanın toplumsal konumlarına etkilerinin cinsiyet eşitsizliği bakış açısı ile ele alındığı bu çalışma Koçer kadınların aile ve aşiret içerisindeki konumlarına dikkat çekmiştir. Bununla beraber çalışma, Koçer aşiretindeki kadınların maruz kaldığı ayrımcılık, cinsiyet eşitsizliği bağlamında birçok problemi ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

Koçerlik/göçebelik ile ilgili yapılan tanımlamalar dikkate alındığı zaman, Koçerlerin tarımla uğraşmadıkları yaz ve kış aylarında konaklama yerlerinin değişimleri tam göçebe yaşam sürdürdükleri sonucunu çıkarmaktadır. Çalışma konusu olan Duderan aşireti Koçerleri de geçimini hayvancılık ile (küçükbaş) sağlayan göçebe yaşam süren topluluklardır. Yazın yayla ve kışın kışlaklar arasında gidip gelerek yaşam sürmektedirler. Duderan aşiretini diğer göçebe topluluklardan ayıran fark ise tam göçebe bir yaşam sürmelerinin yanı sıra aşiretler halinde örgütlenmiş olmalarıdır.

Koçer Duderan aşireti, ataerkil örüntülerle sarılı bir yapıya sahiptir. Erkek otoritesine dayalı, toplumsal örgütlenme biçimi olan ataerkil sistem aşiret yapısı içerisinde de kadının toplumsal konumunu etkilemektedir. Babasoylu akrabalık sistemine dayalı, kapalı bir yapı olan aşirette Koçer kadınının edilgen yapısı, her alanda erkeğin Koçer kadını üzerinde tahakküm kurmasına neden olmaktadır. Erkeğin tahakkümü sonucunda kadın kendilik algısını yitirip, birey olmaktan çıkmakta, erkeğe tamamiyle bağımlı duruma gelmektedir. Aşiret içerisindeki kadın-erkek eşitsizliği kurumsallaşarak yaşamın her alanına yayılmaktadır.

Kadının aile içerisindeki konumu, toplumsal konumu açısından oldukça önemlidir. Kadın ve erkeğin, ailedeki eşitsiz konumlarının daha çok kadının aleyhine olması kadının toplum içerisinde de ikincil konumda olmasına neden olmaktadır. Koçer kadınlar, aile de edinmiş oldukları ‘kız çocuğu’, ‘gelin’, ‘anne’, ‘kaynana’ , gibi çeşitli konumları ile yaşamları boyunca erkek otoritesi ile karşı karşıyadırlar. Henüz çocukken, toplumsal cinsiyet yargıları ile karşı karşıya kalan kız çocukları, erkek çocukları ile kıyaslandığında

sürekli ikinci planda kalmakta onlar kadar istenmemektedir. Kadınlar, erkek çocuk doğurana kadar doğum yapmaktadır. Erkek çocuğunun varlığının önemli olduğu bu toplulukta erkek çocuğu olmayan kadına ise ‘eksik’ olarak bakılması bunun en somut göstergesidir. Bu durumda hem eğitim yaşamlarına, hem de yaşamlarının dönüm noktası olan ‘evlilik’ ile kendisini daha net göstermektedir.

Koçer kadınların yaşamlarında dönüm noktaları olan evlilik olgusunun önemini anlayabilmek açısından kadınlara evlilik kararını kimin verdiği, eşleri ile olan ilişkilerinin nasıl olduğuna dair sorular sorulmuştur. Bu soruların sorulmasındaki amaç, kadınların evlilik kararlarının kendi iradeleri ile alınıp alınmadığını anlamaktır. Kadınların bu soruya verdikleri cevaplar ile evlenmeden önceki konumlarına ve sonraki konumlarına dair bilgiler de edinilmiştir. Kadınların evlilik kararında, karar mekanizması hane içindeki otorite sahibi olan ‘baba’, ‘amca’, ya da ‘dayı’ olmuştur. Zaten Koçer olup, Koçer ailelere gelin giden kadınların evlenmeleri ile toplumsal konumlarında çok bir farklılık olmamaktadır. Ancak şöyle bir şey vardır ki; kadınlar evlendikten sonra edinmiş olduğu birtakım statüler (kevani, kaynana) eril otorite ile mücadele edebilmektedir. Kadınların toplumsal statülerini etkileyen bu iki pozisyon aynı zamanda eril otoritenin yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Çünkü zaten varolan eril tahakkümü, kevani ve kaynana pozisyonundaki kadınların baskılamaları ile Koçer kadınların yaşamını daha da zorlaştırmaktadır.

Koçer yaşamının getirdiği zorluklar çocuk yaşta evlenen kadınlar için çok daha zorlaşmaktadır. Kadınların çocuk yaşta evlenmeleri ile kendilerinden beklenen toplumsal rollerden olan ilk önce ‘kadınlık’ sonra ‘annelik’ rollerini yerine getirmekte güçlük çekmeleri hem fiziksel hem de psikolojik birçok problemi beraberinde getirmektedir. Kadının erkeğe itaati üzerine kurulu ataerkil düzen, toplumun sürekliliği açısından kadının erken yaşta evliliğini onaylamaktadır. Böylelikle kadının edilgin konumu erken evlilik ile süreklileştirilmekte ve kadının erkeğe bağımlı bir şekilde yaşam sürmesine neden olmaktadır. Erken yaşta evlilik, beraberinde eğitim sorununu da getirmektedir. Eğitim bireylerin toplumsal açıdan sosyal, kültürel, ekonomik konumlarına etki eden bir faktördür. Ancak Koçer kadınların eğitim alanında rol alabilme gibi bir şansları yoktur. Kadınların eğitim hayatından mahrum edilmeleri birtakım gelenek ve görenekler, dini inanışlara dayandırılrsa da göçebe yaşamın getirmiş olduğu imkânsızlıklarda vardır. Hem bu şans imkân olduğu takdirde daha çok erkeklere verilmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde de eğitimde erkek çocuklarının öncelendiği sonucuna ulaşılmıştır. Kadın

emeğine dayalı olan Koçer yaşamda kız çocuğunun çocukluktan itibaren öğrenip yaşamının sonuna kadar üstlenmiş olduğu sorumluluklardan kaynaklı eğitim hayatına devam edememe durumu, eskiye oranla değişikliğe uğramıştır. Aile bireyleri eğer isterse önceleri hiç okula gidemeyen kız çocukları merkezde bir yakını (amca, dayı) varsa yanına gönderilmekte ve orada eğitimine devam edebilmektedir.

Koçer Duderan aşiretinde ataerkil ilişkiler temelinde düzenlenen evlilik örüntüsünde, aşiret ve akrabalık sisteminin etkisinin olduğu söylenebilmektedir. Aşiret içerisinde daha çok baba soyuna dayanan amcaoğlu/kızı evliliği gerçekleşmektedir. Eril otoritenin yeniden üretilmesini sağlayan evlilik, Koçer kadınların, toplumsal konum açısından daha dezavantajlı olmalarına sebebiyet vermektedir. Akraba olan kadınların çoğunluğu evlilik öncesinde de Koçer oldukları için evlendikten sonra da hane içinde ve dışında da aynı işlere maruz kalmaktadır. Bu anlamda kadınların evlilik öncesi ve sonrası yaşamlarının paralellik gösterdiği söylenebilmektedir. Ancak evliliğin getirmiş olduğu rol ve beraberindeki sorumluluklar ile de iş yükleri artmaktadır. Katılımcıların evlilik ile aldıkları sorumlulukları ‘Koçer kadınının yazgısı’ olarak algılamış oldukları ve bu sorumlulukları eril otoriteye herhangi bir zorluk çıkarmadan üstlendikleri görülmektedir. Böylelikle kadının dezavantajlı olan konumu pekiştirilmektedir.

Koçer kadınların konumunu olumsuz anlamda etkileyen bir diğer etken, resmi nikâhın evlendikten yıllar sonra yapılmasıdır. Kuma gelen kadınların ise yalnızca dini nikâhlarının olması kadınları devletin kurumları karşısında hak talep ederken savunmasız kılmaktadır. Aynı zamanda eğitim düzeyinin düşük olması gündelik yaşamda sosyal, kültürel, ekonomik yaşantıya da etki etmektedir. Bu açıdan görüşmeye katılan Koçer kadınların eğitim düzeylerinin düşüklüğü, Türkçe bilmemeleri böylelikle hukuki ve bireysel hakları açısından kendilerini ifade edememelerine yol açarken aynı zamanda erkeğe bağımlılıklarını da arttırmaktadır.

Kadınların bütün yapıp etmelerinin ataerkil bakış açısıyla belirlendiği Koçer yaşamda erkekler kadın emeği üzerinde de mutlak otoriteye sahiptir. Koçer kadınlar emek sürecine katılımlarının (süt ve süt ürünlerinin üretimi, çadır işleri, çocuk ve yaşlı bakımı, hayvan bakımı) erkeklerden daha fazla olduğunu belirtmelerine karşın emeklerinin erkek emeği kadar değerli görülmediğini de dile getirmişlerdir. Kadınlar, çadır içi ve çevresindeki işleri yaparken çok yorulduklarını ve devamında sürekli vücut ağrıları yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Herhangi bir sağlık sorunu karşısında da sağlık kurumlarına erişimlerinin zor olduğunu, hasta halde iş yapmak zorunda kaldıklarını

söylemişlerdir. Sürekli aynı işleri yapan, ağır ve zorlu koşullardan kaynaklı hasta olan kadınların Koçer yaşamda hane bireyleri tarafından fiziksel emeklerinin görülmemesi öte yandan değersiz görülmesi kadınların kendilik ilgilerinin de düşük olmasına neden olmaktadır. Zaman ve mekân konusunda sınırı olmayan ataerkil örüntülere ve bununla beraber eril dile sahip olan Koçer yaşamı kadınların çadır içinde ve dışında neredeyse tüm işleri, düzenli bir şekilde yapmalarına neden olmakta ve bunu da kadının yapması gereken işler ve annelik görevi olarak empoze etmektedir.

Koçer yaşamının ‘kendine özgü’ koşulları sosyal ve ekonomik bakımdan kadınlar üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Görüşmeye katılan kadınların çoğunluğu yaşamlarının yalnızca çadır ve çevresinde geçtiğini sosyal hiçbir yaşamlarının olmadığını belirtmişlerdir. Görüşmede eşleri ile beraber dışarı çıkıp çıkmadıkları sorulduğunda ise kadınların çoğunluğu olumsuz yanıt vermiştir. Bütün yaşamlarını hayvan bakımı ve süt ürünlerinin üretimi üzerine kurup yaylak ve kışlaklar arasında gidip gelmek zorunda olan Koçer kadınlar, gün boyu süren ve bitmek bilmeyen işlerden dolayı dinlenmek için bile vakit ayıramadıklarını dile getirmişlerdir. Erkek katılımcılarla yapılan görüşmede ise yayla ve kışlak alanlarda çadır içi ve çevresindeki üretim ve yeniden üretim işlerinde kadınlara neredeyse hiç yardımcı olmadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Erkeklerin üretim sürecine dâhil olmadığı böylelikle toplumsal cinsiyete dayalı işlerin temelinde bir değişimin de olmadığı Koçerlikte, kadınların kendilerinden birer birey olarak söz etmemeleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ticari işlerle (hayvan alım satımı, süt ürünlerinin satımı) tamamen erkeğin ilgilenmesi, kadınların hayvan ürünlerinden elde edilen gelir üzerinde söz haklarının olmadığını ve harcamalarını da kendilerinin belirlemediklerini aktarmışlardır.

Çadır yaşamının avantajlarının (kolay kurulumu, hafifliği) yanısıra dezavantajlarının olduğu katılımcıların ifadelerinde yer almaktadır. Hem yaylak hem de kışlaklar alanlarda suyu kazanlarda ısıtarak banyo ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan kadınlar olabildiğince zorlandıklarını aktarmışlardır. Ayrıca kışın havaların soğuması, yağın fazla olması ile çadır yaşamının daha da zorlaştığını aktaran kadın katılımcılar Koçerlikten ise kent yaşamını tercih edebileceklerini belirtmişlerdir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından mağdur tarafta olan Koçer kadınlar, bütün olumsuzluklarına rağmen Koçer yaşamı sürmekte ve bu yaşamın bütün zorluklarıyla mücadele etmektedir. Kadınların yaşamlarını sürdürebilecek araç, gereçlere erişimlerinin zor olması ya da koşullarını kolaylaştıracak araçları bilmemeleri kadınları daha da zorlamaktadır. Bu açıdan çalışmanın yapıldığı süre zarfında, katılımcıların özellikle kadın

katılımcıların aktardıkları ve gözlemlerimiz doğrultusunda; birçok Koçer aile hem güvenlik gerekçesi (kırsal alanlarda yaşanan çatışmalar) hem de elektrik, su, ulaşımındaki zorluklar gibi kadının iş yükünü arttıran nedenlerden kaynaklı Koçerliği bırakmak istemektedirler. Kadınların bırakmak istemeleri haklı bir neden olmak ile beraber hanedeki bireylerin Koçerliği (erkek-kadın) bıraktıkları takdir de şehir merkezinde yapacak herhangi bir iş bulamadıklarında yaşayacakları hem maddi hem de manevi sorunları göz önünde bulundurmakta ve bu onları kararsız kılmaktadır. Duderan aşireti Koçerlerinin bu olumsuzluklara karşı talepleri, Devlet kurumları tarafından dinlenilmelidir. Buna yönelik yapılabilecek herhangi bir iyileştirme durumu bu topluluk içerisinde en çok kadının lehine olacaktır. İş yükü en azından biraz azalacak olan kadın olacaktır fakat Koçerliğin getirmiş olduğu erkek otoritesi ve onun uzantıları ile mücadelesi her halükarda devam edecektir.

5. KAYNAKLAR

- Acar, Savran, G.,** 2016. Kadının görünmeyen emeği. İstanbul: Yordam Kitap
- Akın, G.,** 2000. Denizli kırsal kesiminde akraba evliliği ve bunu etkileyen faktörler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40 (3-4), 67-80.
- Aksoy, H.,** 2012. Göçebelikten yerleşikliğe geçiş sürecinde sosyo-kültürel bağlamda Sarıkeçili Yörükleri, *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Hacettepe Üniversitesi.
- Aktaş, G.,** 2013. Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 53-71.
- Akyüz, Ç.,** 2018. Berdel evliliği üzerine kümülatif bir araştırma. *Uluslararası Folklor Ekonomi Dergisi*, 1 (1), 17-34.
- Altınsu Sönmez, Ö.,** 2019. Gelin kaynana çatışması üzerine sosyolojik bir analiz. *OPUS International Journal of Society Researches*, 13(19), 1159-1201.
- Altuntek, N., S.,** 2001. Türkiye üzerine yapılmış evlilik ve akrabalık araştırmalarının bir değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 17-28.
- Atan, M.,** 2015. Radikal feminizm: Kişisel olan politiktir söyleminde aile. *The Journal of Europe - Middle East Social Science Studies*, 1 (2), Syf:1-21.
- Atila Demir, S.,** 2019. Evlilik yolu ile edinilen kimliklerin toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretmeye etkisi: Gelin-görümce kimliği örneği. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2 (1), 67-92.
- Aynakulova, G.,** 2006. Kırgızlarda evlilik ve evlenme türleri, *Milli Folklor Dergisi*, 18 (72) Syf: 95-106.
- Bağlı, M., Sever, A.,** 2005. Tabulaştırılan/tabulaşan kurumun (ailenin) kurbanlıklar edinme pratiği: Levirat ve sororat. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 8 (8), 9-22.
- Bakır, İ.,** 1995. Batı toroslarda göçerlerin yerleşme ve mekân sorunlarının çözümü üzerine deneme, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi. Konya
- Baltacı, A.,** 2018. Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kuramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 (1), 231-27
- Baltacı, A.,** 2019. Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368-388.
- Baskıcı, M.M.,** 1998. Evcilleştirme tarihine kısa bir bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 53 (01), 73-94.

- Barth, F.,** 2001. Kürdistan'da toplumsal örgütlenmenin ilkeleri. (1. Baskı) İstanbul: Avesta yayınları.
- Bates, D.G.,** 2018. 21. Yüzyılda kültürel antropoloji. İnsanın doğadaki yeri. (S. Aydın, Çev.) İstanbul: Bilgi üniversitesi yayınları.
- Bayer, A.,** 2013. Değişen toplumsal yapıda aile. *Şınak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (8), 101-129.
- Beauvoir De Simone** 2010. *KADIN 'İkinci cins'* (8.baskı). (B.Onaran Çev.) İstanbul:Payel Yayınevi.
- Beg, M.E.,** 2013. Kürtler ve kürdistan tarihi. İstanbul: Nûbıhar Yayınları.
- Beşikçi, İ.,** 1991. Devletlerarası sömürge kürdistan (1.baskı). Ankara: Yurt kitap-yayın .
- Beşikçi, İ.,** 1992a. Doğuda değişim ve yapısal sorunlar (Göçebe alıkan aşireti) (1. baskı). Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Beşikçi, İ.,** 1992b. Doğu anadolu'da göçebe kürt aşiretleri. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Bhasin, K.,** 2003. Toplumsal cinsiyet (K. Ay, Çev.) İstanbul : Kadav Yayınları.
- Biçim, H.,** 2012. Zorunlu göç, göçebelik ve kentte tutunma tarzları: Batman pazaryeri mahallesi örneği, *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.Van.
- Bora, A.,** 2008. Sivil toplum kuruluşları için toplumsal cinsiyet rehberi. Ankara: STGM Yayınları
- Bora, A.,** 2012. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık: Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar: <https://secbir.org/> (E.T: 27.04.2021) adresinden alındı
- Bora, A.,** 2018. Kadınların sınıfı 'Ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası' (8.basım). İstanbul: İletişim Yayınları
- Boti, E.,** 2011. Ferhenga sêrte. Siirt: Siirt Belediyesi.
- Brunessen, M.V.,** 2010. Ağa, şeyh,devlet. (B.Yalkut, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Butler, J.,** 2014. Cinsiyet belası. Feminizm ve kimliğin altüst edilmesi. (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Canel, A. N.,** 2011. Evlilik ve aile hayatı. Ankara: Sosyal politikalar bakanlığı yayınevi
- Creswell, J. W.,** 2013. Nitel araştırma yöntemleri ve araştırma deseni. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Ed), M. Aydın (Çev.) *Beş Nitel Araştırma Yaklaşımı* içinde (3. baskı, 69-11). Ankara: Siyasal kitabevi

- Çağ, P., Yıldırım, İ.,** 2013. Evlilik doyumunu yordayan ilişkisel ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 13-23.
- Çetin, M.,** 2020. Toplumsal bir gerçeklik olarak çocuk gelin kavramı. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (5), 107-122.
- Çiçekli, A., Parin, S.,** 2020. Aşiret yapılarında boşanma deneyimi: Van örneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı:43 syf: 345-368. <https://doi.org/10.21497/sefad.756094>
- Dağ, F.,** 2019. Koçer (göçebe-kürt) kadınlarının sosyal konumu: Siirt ili örneği, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Selçuk Üniversitesi, Konya
- DAKA** (2012,Haziran 8-9). Küçükbaş hayvancılık. *Çalıştay Raporu Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı*, Hakkari, Türkiye.
- Delaney, C.,** 2014. Tohum ve toprak. (S. Somuncuoğlu ve A. Bora,Çev.) (5. Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları
- Denker, B.,** 1960. Güneydoğu toroslarda göçebelik Dr. Wolf- Dieter Hütteroth'a göre. *Türk Coğrafyası Dergisi*, 16 (20), 139-142.
- Doğan, R.,** 2016. "Namus", "töre" ve "eril şiddet" Yargıtay kararları, toplumsal cinsiyet kuramları (1. Baskı) Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Döger, Y. Z.,** 2020. Kürd aşiretlerinde alan koruma (2. Baskı). Van: Sitav Yayınevi
- Eraş Ş.,** 2002. Hukuk antropolojisi açısından töreye dayalı evlilik türleri ve berdel uygulamaları; *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Ertürk, Y.,** 2020. Doğu Anadolu'da modernleşme ve kırsal kadın. Ş. Tekeli (Ed), *'1980'ler Türkiye'sinde kadın bakış açısından kadınlar'* içinde (177-186). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Geçit, B.,** 2013. John Stuart Mill'de kadının toplumsal konumu. *Beytulhikme An International Journal of Philisophy*, 3 (2), 105-127
- Gelekçi, C.,** 2004. Türk kültüründe oğuz- türkmen-yörük kavramları. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (1), 9-18.
- Giddens, A.,** 2012. *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı yayınları
- Gordon, M.,** 2009. *Sosyoloji Sözlüğü*, (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gökçe, B.,** 1976. Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 8 (1-2 Mart - Ekim), 44-67.

- Gökçe, B.**, 1978. Evlilik kurumuna sosyolojik bir yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi* ,7- 21.
- Gültekin, M., Tan, M.**, 2017. Siirt duderan aşireti: Yapı ve değişim. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), 187-206.
- Güneş, F.**, 2017. Feminist kuramda ataerki tartışmaları üzerine eleştirel bir inceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 245-256.
- Gürbüz, O.** (1997). Türkiyede göçebe mesken örneği: Çadır. *Türk Coğrafya Dergisi* , 0 (32) , 185-195.
- Gürbüz, S., Şahin , F.**, 2018. *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe - yöntem - analiz*. Ankara: Seçkin akademik ve mesleki yayınlar.
- Gürdal Demir, A., Odabaş, Z. Y.**, 2014. Kadın ve miras: Sosyolojik bir değerlendirme, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 20(78), 37-50.
- Harris, M.**, 1995. İnekler, domuzlar, savaşlar ve cadılar, kültür bilmeceleri. (M. F. Gümüş, Çev.). Ankara: İmge kitabevi
- Hassanpour, A.**, 2013. Kürt dilinde ataerkilliğin (yeniden) üretilmesi. S. Mojab (Ed), *Devletsiz Ulusun Kadınları, Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar* içinde (2. baskı, s.307-356). (F. Adsay,S. Kılıç ve E. Uşaklı, Çev.) Diyarbakır: Avesta Basım Yayın
- Hür , A.**, 2017. Kürtlerin öteki tarihi. İstanbul: Literatür yayınları.
- Işık, E.**, 1998. Beden ve toplum kuramı. Ankara: Bağlam yayıncılık
- İlkkaracan İ., İlkkaracan P.**, 2003. Kuldan yurttaş kadınlar neresinde? İstanbul: Yeni Çözümler Vakfı.
- Kandiyoti, D.**, 2019. Cariyeler, bacılar, yurttaşlar. Kimlikler ve toplumsal dönüşümler. (F. Sayılan, A. Bora, Ş. Tekeli, H. Tapınç ve F. Özbay Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaptanoğlu, İ. Y., Ergöçmen, B. A. Ergöçmen** 2012. Çocuk gelin olmaya giden yol. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 128-161.
- Karaca, N.**, 2020. Yeniden ve yeniden üretilen eril tahakküm. *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi* 20(65), 405-416.
- Karaman Dudu, E., Doğan, N.**, 2018. Annelik rolü üzerine; Kadının annelik kimliği üzerinden tahakküm altına alınması. *Gümüşhane Üniversitesi,İletişim Fakültesi, Elektronik Dergisi*, 6 (2), 1475-1496 .
- Karataş, K.**, 2001. Toplumsal değişme ve aile. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 12 (2) , 89-98.

- Kaya, T.,** 2019. Gelin, kaynana iletişimini belirleyen kültürel etmenler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6 (1) , 185-204 .
- Kaymakçı, M.,** 2008. İleri koyun yetiştiriciliği. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınevi.
- Kaynak Malatyalı, M.,** 2014. Türkiye'de çocuk gelin sorunu, *Nesne Psikoloji Dergisi*. 2 (3) , 27-38 .
- Kılıç, T.,** 2014. Karacadağ'da göçebe hayvancılık ve göçerler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2) , 1-12 .
- Kıral, B.,** 2021. Nitel araştırmalarda fenomenoloji deseni: Türleri ve araştırma süreci, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 10 (4), 92-103.
- Kıray, M. B.,** 2006. Toplumsal yapı ve toplumsal değişme. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kocadağ, B.,** 2004. Doğuda aşiretler, kurtler, aleviler. İstanbul: Can Yayınları
- Kutlu, M.,** 1987. Şavaklı Türkmenlerde göçer hayvancılık. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Kutlubay, A.,** 2007. Malatya ilinde akraba evliliği sıklığı ve tıbbi sonuçları, *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. İnönü Üniversitesi. Malatya.
- Manderscheid, A.,** 2001. The black tent in Its easternmost distribution: the case of the tibetan plateau. *Mountain Research and Development*, 21(2), 154- 160.
- Medya, T.,** 2020. Göçer aşiretlerin gündelik hayata tutunma stratejileri; Batman örneği, *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Mies, M.,** 2008. Kapitalist gelişme ve geçimlik üretim: Hindistan'da kırsal kesim kadınları. M. mies, V.Bennholdt-Thomsen, C. Von Werholf (Ed.). *Cinsiyete Dayalı İş bölümünün Toplumsal Kökenleri. 'Son sömürge: Kadınlar'* içinde. (1.Baskı, s:47-80) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Miller, T.,** 2010. Annelik duygusu: Mitler ve deneyimler. (G. Tunçer, Çev.) İletişim Yayınları: İstanbul.
- Minorsky, V.,** 1996. Tarih. V.Minorsky, Th.Bois ve D.N. Mac Kenzie (Ed), *Kürtler ve Kürdistan* içinde (1.baskı, s:53-160). İstanbul: Doz Basım-Yayın.
- Nar, M.Ş.,** 2012. Tıbbi antropoloji: Akraba evliliklerinin patolojik etkileri, *Ankara üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi*, 52 (1), 223-241.
- Nikitin, B.,** 2002. *Kürtler* (H. Demirhan ve C. Süreyya, Çev.). İstanbul: Deng Yayınları.
- Ögel, B.,** 1985. Türk kültür tarihine giriş 1. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Ökten, Ş.,** 2009. Aşiret, akrabalık ve sosyal dayanışma: Geleneksel hayatı yönetme biçimi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18 (18), 99-112.
- Öngör, S.,** 1980. Coğrafya terimleri sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.
- Özbay, F.,** 1995. Kadının statüsü ve doğurganlık ' Türkiye'de Kadın Olgusu '. Der: Necla Arat, Ankara: Say Yayınları
- Özbucak Tıraşoğlu, S. E.,** 2018. Evli bireylerde evlilik uyumu ve benlik algısı arasındaki ilişki. *Aydın Sağlık Dergisi* 5 (1) , 69-92.
- Özdemir, Ö.,** 2017. İkili Sistem Kuramı Olarak Sosyalist Feminizm. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 9 (2) , 395-414.
- Özgen, N. Karadoğan, S.,** 2009. Siirt şehrinin kuruluşu ve gelişimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,19 (2), 61-81.
- Pelizzon, S.M.,** 2009. Kadının konumu nasıl değişti. Feodalizmden kapitalizme. (C. Somel ve İ. E. Sadi, Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Polat, S.,** 2017. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve akraba evliliğinde kadının konumu. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Sağlam, M.A.,** 2020. Feminist kuramda kadının politik ekonomisi ve dönüşümü. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. (46) , 394-412 .
- Saygılıgil, F.,** 2020. Toplumsal cinsiyet tartışmaları. F. Saygılıgil (Ed.) '*Giriş*' içinde (s.9-16) Ankara: Dipnot Yayınları
- Sayılr Büyükcan, Ş.,** 2012. Göçebelik, konar göçerlik meselesi ve coğrafi bakımdan konar göçerlerin farklılaşması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12 (1) , 563-580.
- Sayım, F.,** 2021. Sosyal bilimlerde araştırma ve tez yazım yöntemleri. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Sezen, L.,** 2005. Türkiye’de evlenme biçimleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11 (27) , 185-195.
- Siirt İl Yıllığı.** 1998. Siirt: Siirt Valiliği.
- Sultana, A.,** 2019. Ataerkillik ve kadının ikincilliği: Kuramsal bir analiz. (S. Altay, Çev.), *e Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11 (1) , 417- 427.
- Şahin, S., Aral, N.,** 2012. Aile içi iletişim. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (3) , 55-66
- Şenel, A.,** 2006. Kemirgenlerden sömürgenlere insanlık tarihi. Ankara: İmge Kitabevi.

- Şenesen, R.,** 2011. Osmaniye/Düziçi'nde dünden bugüne yaylacılık ve varsak Türkmenlerinin yayla göçü. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (1) , 267-286.
- Şentürk, B.,** 2016. Türkiye'de kadın emeğine genel bir bakış. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (31):194-209.
- Tan, M.,** 2013. Göçebelikten kent hayatına geçiş: Siirt duderan aşireti örneği. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi* . Dicle Üniversitesi. Diyarbakır.
- Taşdelen, M.,** 1997. Göçerlilerin şehirlileşmesi (Beritanlı aşireti örneği). İstanbul: Turan Yayınları.
- Taylan, H. H.,** 2009. Köy ailesinde aile içi ilişkiler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0 (22) , 117-138.
- Tekeli, Ş.,** 2020. 1980'ler Türkiye'sinde kadınlar. Ş. Tekeli (Ed.) ' 1980'ler Türkiye'sinde kadın bakış açısından kadınlar' içinde (s. 15-46). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, H. H.,** 2012. Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3 (13) , 101-116.
- Tekindal, M. Uğuz Arsu, Ş.,** 2020. Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1) , 153-172.
- Tire, O.,** 2017. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de kadın yoksulluğu. *Mavi Atlas Dergisi*, 5 (1), 97-112 .
- Tong, R. P.,** 2006. Feminist düşünce. İstanbul: Gündoğan Yayınları
- Uluocak, Ş., Gökulu G., Bilir O., Etizer Karacık, N., Özbay, D.,** 2014. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadına yönelik şiddet. ' Çanakkale örneği ve Çanakkale'de kadın hakları konusundaki sosyal hizmet çalışmalarının kısa tarihçesi.' Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.
- Ulu, T.,** 2018. Kadın emeğinin görünmeyen yüzü: Haneici kadın emeği. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. Akdeniz Üniversitesi. Antalya
- Urhan, B.,** 2016. Kadın emeği ve toplumsal cinsiyet. F. Saygılıgil (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* içinde. (s. 119-149) Ankara: Dipnot Yayınları.
- URL-1,** 2022. <https://www.tugsanyilmaz.av.tr/aile-hukuku-ve-kisiler-hukuku/aile-hukuku-bakimindan-resmi-nikah-ve-dini-nikah> Erişim tarihi: 17.06.2023
- URL-2,** 2021. İskân Kanunu. (26.09.2006). T.C Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/09/20060926-1.htm> Erişim tarihi: 01.06.2023

- Ülker, O., Çobanoğlu N.,** 2014. Türkiye'de sürdürülebilir kullanımda biyotekniğin araç olarak kullanılması: Batı anadolu yörükleri üzerinden örnek olay incelemesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 151-171.
- Vatandaş, C.,** 2011. Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (35) , 29-56.
- Yalçın-Heckman, L.,** 2016. Kürtlerde aşiret ve akrabalık ilişkileri. (G. Erkaya, Çev.) (4. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yazıcı, M.,** 2013. Yaşayan tanıkların yaşanmışlıkları ışığında geleneksel Kürt aile yapısı ve aile içi ilişkiler. Kimlik, kültür ve değişim sürecinde osmanlı'dan günümüze Kürtler uluslararası sempozyumu bildirileri (s.320-335) Bingöl, Türkiye.

GÖRÜŞME FORMU

- 1) İsminiz?
- 2) Yaşınız?
- 3) Doğum yeriniz?
- 4) Eğitim durumunuz nedir?
 - a. Okula gittiniz mi? Gittiyseniz kaçınıcı sınıfa kadar gittiniz?
 - b. Okuma yazmanız var mı? Yok, ise ne tür zorluklar yaşıyorsunuz?
- 5) Medeni durumunuz nedir? (Bekâr, Evli, Boşanmış, Eşi ölmüş) Evlendiyseniz nasıl evlendiniz? Evlilik kararını kim verdi?
- 6) Resmi nikâhınız var mı?
- 7) Eşinizle ilişkileriniz nasıldır? Size nasıl davranır? Eşinizin sinirli olduğu zamanlarda size karşı yaklaşımı nasıldır?
- 8) Eşler arasında anlaşmazlık durumunda aşiretinizde boşanmalar oluyor mu? Boşananların tekrar evlenme durumları var mıdır?
- 9) Evlilikler aşiret içinden mi yoksa dışından mı oluyor?
- 10) Kumanız var mıdır? Varsa size göre eşiniz neden tekrar evlenmek istemiş olabilir?
- 11) Çocuk sahibi olma kararını kim veriyor? Siz çocuk sahibi olmayı istediniz mi?
- 12) Doğum kontrol yöntemleri hakkında bir bilginiz var mıdır?
- 13) Kaç çocuğunuz var?
 - a. Kaç kız, kaç erkek?
 - b. Çocukların eğitim durumları nedir?
 - c. Çocuklarınız evli midir? Evli ise nasıl evlendirildiniz?
- 14) Aşiret içerisinde erkek çocuğuna sahip olmanız size avantaj sağlıyor mu? Sağlıyorsa bunlar nelerdir?
- 15) Sosyal yaşamda eşinizin size karşı yaklaşımı nasıldır?
- 16) Günlük yaşamda eşiniz ile birlikte ortaklaşa gerçekleştirdiğiniz etkinlikler var mıdır?
- 17) Aile içerisinde herhangi bir konuda karar alınırken söz hakkı kimdedir?
- 18) Yaylak ve kışlaklarda hangi işleri yapıyorsunuz? İş dağılımı nasıl ve kim tarafından belirlenmektedir?
 - a. Günlük işleri yaparken en çok kim çalışır? Kadınlar mı erkekler mi?
 - b. Kız çocukları ve erkek çocuklarının görevleri nelerdir?
- 19) Yaylada kaldığınız sürece ihtiyaçlarınız için kente ya da çarşıya gidiyor musunuz?

- 20) Kayınvalidenizle ilişkileriniz nasıl? Ev içinde işleri genellikle kim yapar? (Gelinlere sorulacak)
- 21) Koçerlik kavramı sizin için ne anlam ifade ediyor? Kadın olarak Koçer yaşamının zorlukları nelerdir? Koçer olarak yaşamaktan memnun musunuz?
- 22) Sizce çobanlık işini yalnızca erkekler mi yapabilir yoksa kadınlar da çobanlık yapabilir mi?
- 23) Koçerlikte kadının değerini belirleyen durum nedir? (Çok iş yapan, çocuk doğuran)
- 24) Evlilik öncesi ve sonrasında aile veya aşiret içerisindeki sosyal konumunuzda bir farklılık oluyor mu? Varsa bunlar nelerdir?
- 25) Yaş kriterine bağlı olarak Koçer kadınların gündelik yaşamlarındaki rol ve görevlerinde farklılıklar var mıdır?
- 26) Koçerlikte kadın emeğinin değeri var mıdır? Erkek emeği ile kıyaslandığında emek anlayışında farklılıklar mevcut mıdır?
- 27) Kadınların yer almadığı bir Koçerlik yaşamı düşünülebilir mi?
- 28) Aşiretinizde kadınlara mirastan pay veriliyor mu?

EK 1

Foto 1: Yayla yolunda olan Koçerler

Foto 2: Koçerlerin yaylada kaldıkları çadır

Foto 3: Yayla da ekmek yapan bir Koçer Kadın

Foto 4: Yaylaya giderken Koçerlerin yüklerini taşıyan hayvanlar

Foto 5: Yaylaya giden Koçer bir kadın

Foto 6:Yaylada Koçer bir kız çocuğu.

Foto 7: Koçerlere ait Kışlak bir çadırın içerisi.